GOD. XII. ▪ BROJ 5.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(Glasilo „Leonova Društva" u Senju).

Urednik: Dr. ANTE ALFIREVIĆ.

Cijena 7 Kr. na god. — Redoviti i podupirući članovi „L. D.", sveučilištarci, đaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 Kr.

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA.

Rijeka, 1914.
Tisk. umjet. zavod „Miriam"

STIGLO JE NA UREDNIŠTVO:

Bruno Lovrić, Heortologija. Cijena 4 krune.

Juraj Lehner, Pogani i pogančad: 1. Caecilius testis. Cijena 10 fil.; 2. Poganin Haeckel. Cijena 20 fil.; 3. Laktancij o Epikuru. Cijena 20 fil.

Dr. F. Jehiscska, Vjera i ćudorede. Cijena 60 fil. Izdao Zbor duh. mladeži, Zagreb.

Korizmene poslanice: presv. Biskupa u Trstu (hrv., slov. i tal.) o svetkovanju nedjelje i blagdana; u Krku (o kršćanskoj poslušnosti).

Dr. Franz Walter, Aberglaube und Seelsorge. Cijena 2.60 Mark.

Dr. W. Schneider, Der neuere Geisterglaube. Tatsachen, Täuschungen und Theorien. Cijena 10 M.

Prof. F. Hefller, Rukovođ za katekizme. Metodički izrađeno kateheze. Cijena K 6.—

J. Bern-Krier, O lijepom vladanju. Po VI. niem. izdanju priredio Stjepan Butura. Cijena K 1.50, bez poštarine.

»Naše Kolo«. Uredio dr. Ljubomir Maraković. Beč 1914. Izdaje Hrv. kat. akad. društvo »Hrvatska« potporom Pijeva društva.

Slovensko-hrv. katolički Shod v Ljubljani 1913. Nabavlja se kod katol. Bukvarne v Ljubljani K 3.—

Spomen-knjiga, II. hrv. kat. kongresu u Ljubljani 1913. Uredio dr. Janko Šimrak. Cijena K 2.—

A. Bessieres, S. I., Perica. Mali apoštol česte sv. pričesti. Narudžbe prima kat. bogoslov. sjemenište u Sarajevu.

M. l'abbé Maynard, Život sv. Vincencija Paulskoga. Prevele sestre milosrdnice u Zagrebu.

Dr. J. Carević, Hipnotizam u svijetlu filozofije. Fiziološko-psihološka studija. Nabavlja se kod pisca.

Dr. Filip Meda, Danijel O' Connel. Cijena K 0.50 (za đake K 0.40). Naručuje se kod vlč. D. J. Felicinovića u Zadru.

OVAJ BROJ JE ZAKLJUČEN 1. LIPNJA. U zadnjem broju otvoren je naječaj, ali rok predaje radnje je 15. srpnja, pak ovim ponovno pozivamo sve mlade prijatelje na natječaj.

Dvije važne pojave.

I.

Mladež po naravi hlepi za idealizmom. To je dobro. Narod, koji imade takovu mladež, vazda može da računa na bolju budućnost. Kada bi mladež zabacila ideale, to bi učinila pod uplivom materijalizma; ovaj je pak neposredni preteča smrti, dosljedno izumrća naroda kao takova.

Stoga se od srca i veselimo, što smo zapazili iza rata na Balkanu novi, živi pokret idealizma među hrvatskom mladeži.

Nema ipak pokreta na svijetu, koji se ne dade i na zlo navratiti, ma koliko on bio plemenit, uzvišen. Ovo osobito vrijedi u dobi političkih špekulanata, kakovi regbi sada kod nas ima i premnogo. Iz ovoga dakako ne slijedi, da je sve zlo i da sve vodi na zlo, što nije poteklo iz naših redova. Nikada, a osobito ovaj čas, ne smijemo isto tako ni omalovažiti protivnike ili čak preći preko njihova pokreta. *Nacijonalistički* je pokret tu; on se nahodi po svim hrvatskim i slovenskim zemljama. Čisto, bistro moramo ga uočiti i proučiti: za čim ide i koja bira srestva za ostvaranje svoga cilja; odlučno moramo istupiti svojim načelima i taktikom naprama tom pokretu.

Gotovo u isto doba (svrhom ožujka) iziđoše u Zagrebu «Nova riječ» i Marjanovićevo «Narodno Jedinstvo», u Pragu «Jugoslavija», u Ljubljani «Glas juga», u Spljetu «Zastava» (Na Rijeci služi u istu svrhu stari «Riječki novi list»). To su organi jugoslavenske nacionalističke omladine, koja radi i piše evo po stalnom pogramu.

Koji je taj *program?*

«Naš je program: nacijonalizam, demokratizam i napredност. Nismo samo Južni Slovjeni, nego hoćemo da budemo Jugoslovjeni, jer jedino ideja jedinstva Hrvata, Srba i Slovenaca, može da udovolji prirodnoj težnji da budemo kao narod veći, jači, slobodniji i nezavisniji... Jugoslovjenstvo se, kao jedna nacijonalna cjelina, istom formira, a dobit će konačne oblike istom onda, kada se proces ujednačenja, ujedinjenja i oslobođenja ne dovrši samo u svijesti nego i u stvarnosti... Međusobna propaganda je danas najpreči posao, jer je to najprirodniji način, da se u dogledno vrijeme stvori sintetički jedinstven tipus jugoslovjenski i jer bi bilo neumjesno, a možda i opasno, već sada htjeti prejudicirati konačnoj formi i imenu...»[1])

... «Što hoćemo? Narodno ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca jest naš program ili još više naša dogma, naša filosofija, naša religija... Ne mislimo time rušiti stare ili stvarati nove državne granice. Možda će to biti zadaća budućih generacija. Danas mi njima ne možemo određivati program. Kad bude naša nacionalnaenergija koncentrirana, ona će si sama naći formu, kao što je nužno nalazi iz čaše izlivena kaplja...»[2]) — «... Prije Kosova mi nismo vjerovali, mi smo za djetinjariju, ludost i političku abnormalnost proglašavali svake ma i najmanje iskaze i teženja za svoje posvemašnje nacijonalno oslobođenje i ništa nam smješnije ne bijaše do mišljenja i zauzimanja za jednu narodnu bunu, koja bi mogla i poslije nekoliko slomova, do svog konačnog uspjeha da dođe... Poslije Kosova drugi su putevi. Osvećeno Kosovo, oslobođena Stara Srbija i Makedonija, proširena je i ojačana je u Kulturi ne samo Srbija, nego i Hrvatska, skupa sa blizim Slovencima preko Kupe, i srbijanskim dijelom pobjedonosne vojne, udaren je fundamenat zgradi jugoslavenske Kulture u budućnosti srpsko-hrvatske Nacije».[3]) — «*Program.* Ideja nacijonalizma ima temeljiti v dejstvu, da je vsakemu narodu mogoč svoboden razvoj in svobodno udejstvovanje njegove individualnosti le v nacionalni državi. Modernemu mišljenju sta država in narod istovetna pojma, ki se razlikujeta kvečjemu po vsebini, a ne po obsegu... Zahtevamo ujedinjenje sorodnih jugoslavenskih narodnostnih skupin v en narod jugoslovanski, politično avtonomen in kulturno svoboden... Ustvaritev jugoslovanske nacije je za nas logičen zaključek dolgotrajnega zgodovinskega procesa, ki vodi neizogibno k ujedinjenju krvno sorodnih skupin, ki jih veže drugo na drugo skupen življenski interes».[4]) —«... Danas se svi Hrvati nalaze u Habsburškoj monarhiji. Za našu egsistenciju, kao naroda, danas nije od bitne važnosti pitanje o samom opstanku te državne tvorbe. Ali je to pitanje od najveće važnosti za određenje pravca naše opće narodne politike. To pitanje bi bilo za naš opstanak od životne važnosti samo u slučaju, kad bi hrvatstvo posvema separirali od srpstva i od Slovjenstva. Onda bi, možda, mogli da iskontruišemo tezu, da naš opstanak zavisi jedino od opstanka države, ali bi onda morali dodati i to, da naš opstanak zavisi i od te države, jer o njenoj nutrnjoj strukturi i politici bi zavisilo i pitanje, da li ćemo se, ovako izolirani i maleni, moći održati... Mi ne možemo, ma vršili čuda od požrtvovanja, tu državu spasiti i održati... Odmah dodajem i to: mi ju sami ne možemo niti srušiti niti iz nje izaći...»[5])

Tako glede *politike.*

Kako je glede *vjere* kod ovog jugoslavenskog nacionalizma?

O tome se izrazuje «Vihor» ovako: «Prošle godine *katolički, klerikalni* kongres u Ljubljani, na kom je bilo 6000 ljudi i djece, a ono prije u Beču još više, navijesti otvoreno kulturnu borbu na Balkanu. Tu treba da Vihor zaduva. *U klerikalizmu je naša velika opasnost!* Tu treba najveće borbe. I Vihor se diže, da čini svoje. Odabra najjače i najsvjetlije oružje: prosvjetljenje i kulturno ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca. Naprijed u sto dobrih časa!»[6]) — «Manje je štetno po oslobodilačku *socijalnu* borbu radnoga naroda *liberalno talijanstvo,* jer veća je opasnost, da naš narod padne žrtvom klerikalizma i reakcije, nego da će se potalijančiti».[7] — «... Klerikalizem, voilá l'ennemi... Amerika. Alkohol. Dolgovi. Dualizem. Neustavnost, brezmočnost parlamenta in sabora. deželnih zborov. *Klerikalizem,* furtimaštvo. Pravaši, Šušteršiči. Bože! Vse tuje, povsod pogin, sramota...»[8]) — «Pridobiti si moramo mesta, popustiti državno

[1]) »Narodno Jedinstvo«, god. I., br. 1., str. 1.
[2]) »Nova Riječ«, god. I., br. 1.
[3]) »Vihor«, god. I., br. 2., str. 24.

[4]) »Glas Juga«, god. I., br. 1.
[5]) »Narodno Jedinstvo«, br. 3.
[6]) »Vihor«, str. 27.
[7]) »Narodno Jedinstvo«, br. 2.
[8]) ib.

pravo in inavgurirati čisto demokratsko narodno politiko; *priznavati socijalno-demokratsko stranko* kot stranko najšega najmočnejšega, proletarskega sloja».[9]) — «Kano jata crnih gavranova razletile su se po svim našim krajevima raznolike družbe. I nađoše u svim zaseocima, u svim komšilucima širom otvorena vrata naivnog našeg naroda, koji ih je častio kruhom i soli, i ne sanjajući, da je častio u onom času pionire jedne ideje, koja ruši granice naroda, koja izjednačuje i briše plemenske razlike u svrhu, da iz ovog lijepog i raznolikog svijeta skalupi jedno krdo poklonika *sluge slugâ božjih,* koji će u monotonom psalmodiranju, u bolesnoj vjerskoj eksaltaciji, u čudovišnim priviđenjima razgrijane, sugestivne mašte služiti slijepim sredstvom crne rimske kurije i nekulturnih papa, s bestijalnim apetitima a la Borgia, ili glupih fanatika a la Sarto, tog prototipa venecijanskog ćakulona sa drvenim cokulama i dušom pokvarenom miazmima Canatarra... U imenu božjem personificirali su sve svoje apetite, u poslušnosti papi i u njegovoj nepogriješivosti uobličili su svu svoju požudu za neograničenom vlasti i silom, *izmislivši* (!) ispovjed domogli su se jakog borbenog sredstva... Da te svoje ciljeve ostvare, stvorili su *družbe:* isusovačku, franjevačku, benediktinsku, srca Marijinog... Udarimo ih u njihovu proždrljivost, pohotu, oholost i bludnost i nestati će ih».[10])

Iz ovih i sličnih citata, što bismo ih mogli sakupiti iz doslije izišlih brojeva navedenih listova, jasno je, da *jugoslavenski nacionalistički pokret nosi na sebi žig* liberalizma, t. j. vjerskog omalovaženja i dapače *protuvjerskog istupa.*

Iz navedenog slijedi nužno, da *katolik mirne savjesti niti može niti smije sudjelovati ovome pokretu, dok je ovakov;* dok u ovom pokretu imadu prvu riječ liberalci u ime svoga liberalizma. To su znali i znadu i sami liberalci, pak niti su pozvali na sudjelovanje u ovom nacionalističkom pokretu ni pravaše ni katoličku omladinu. Lukavi su bili Mazzinijevci, kada su stvarali «giovine Italia». Ovi su slično radili za nacionalno jedinstvo svih Talijana bez vjerskog ili protuvjerskog smjera; dapače su bili uvukli u kolo i učene i dobre svećenike (n. p. Passaglia i t. d.) Tek kasnije udariše žig protucrkvenog smjera, kada nijesu više trebali katolike, ni svećenike. Naša se je omladina u ime liberalizma previše rano evo istrčala i otkrila svoje nakane.

---

[9]) ib. Slično br. 3., str. 8.
[10]) »Nova Riječ«, br. 3.

Nu primjetit će nam se: Načelno je stvar jasna, da katolik ne smije sudjelovati u protuvjerskom pokretu, ma koliko on bio prikriven zamamnim narodnim idealima. Ali pametno moramo predvidjeti, što nam je raditi, ako ova struja prevlada *in via facti* u hrvatskim zemljama. Što onda?

Kratko ćemo odgovoriti: 1. Ovi elementi, koji su pokrenuli i rade u jugoslavenskom nacijonalističkom pokretu, jesu sada ono, što su i prije bili, t. j. protivnici našem katoličkom pokretu kao liberalci. Sada su preuzeli drugo ime i valjda će do par godina preuzeti treće. Ma što poduzimali, radili liberalci, na njima ništa ne gubimo, jer nijesu naši ni bili. — 2. «Kar se pa tiče Srbov, nimamo na njihovo versko življenje nobenoga vpliva, če bi pa šlo zato, da živimo z njimi skupaj, nam naše katoličko svetovno naziranje daje tudi pravec za potrebno sodelovanje z njimi, ne da bi bilo treba le pičice naših katoliških principov žrtvovati. Verskega indiferentizma pri rešitvi jugoslavanskega narodnega vprašanja torej ne rabimo; le škodljiv je in za najvišje interese našega in hrvatskega ljudstva poguben».[11]) — 3. Ako bi došlo, da bismo morali živjeti u novim državnim granicama, jadni Slovenci sa strane Nijemaca i Talijana bili bi raskomadani kao Gospodinov plašt. Ko zna, kamo bi otpali i dalmatinski Hrvati? Svakako mi katolici našli bismo se pred aždajom liberalizma hrvatske i srpske liberalne inteligencije, fanatizma i racionalizma grčko istočne premoćne crkve, te pred spletkama južnoslavenske framasonerije, koja već sada igra prevažnu ulogu na Balkanu. Dakako ovo ne isključuje, neka i mi katolici pospješimo u Austriji federalizam uopće, u hrvatskim zemljama južnoslavenski *homerule.* Narodna autonomija je kadra da spriječi iredentu, kako je i federacija moćna da nacionalne borbe svede na minimum. Uz ovo valja dizati i gospodarstvo i dati narodu kruha, jer glad i nenamirene potrebe uznemiruju i dušu i srce. Nastojmo, da se diže u narodu dobrostanje i zadovoljstvo, pak će se moći i ovaj najnoviji nacionalistički pokret i navrnuti na dobro ili će se rasplinuti kao fantom. — 4. Idimo mi svojim katoličkim pokretom naprijed na polju beletristike, umjetnosti, znanosti, socijalnom, zadrugarstvenom i političkom; stupajmo i dalje započetim pravcem neovisno od naših religioznih protivnika na svakom području javnog rada. Francuski katolici pretežno

---

[11]) »Slovenec«, br. 77.

su se obazirali na neprijatelje, javne i pritajene, pak se stoga i nalaze sada u onako neugodnom položaju. Nastojmo, da mase, puk okupimo u glavnome oko sebe i za Isusova načela, te ćemo biti svagda gospodari položaja, ma nadošli svakojaki i politički prevrati. Ko ima «svoj» brod dobro spravljen i uređen, ne treba se bojati ni jačih oluja. No ko radi skupa s neprijateljem, vazda će ovisjeti o njegovoj milosti i nemilosti.

Radimo živo, ustrajno, požrtvovno i dalje na putu, koji je ustaljen i odabran osobito na zadnjem katoličkom hrv. sastanku u Ljubljani prošloga kolovoza. U djelo provodimo svoje zaključke, što prije pod disciplinom svojih vođa. Organizujmo mase s izričito katoličkim našim programom, jer bez provedene organizacije i najuzvišeniji program ostaje samo komad papira bez ikakove praktične vrijednosti, a neprijatelj nas može svaki čas potisnuti iz položaja i lako uništiti. Savremeni i radišni budimo svi. Nacionalistički pokret neka nam bude *memento nove pogibelji,* pak zato i podviga na jači započeti sustavni rad!

II.

27. travnja obdržavala se je glavna godišnja skupština »Matice Hrvatske«. Prisustvovalo je skupštini oko 170 članova, što rijetko dopre do tog broja. Ova skupština je važna, jer se je na njoj moralo birati šest odbornika i tri zamjenika u upravu Matice. Sigurno je toliki broj došao i stoga, jer se je znalo, da će na ovoj skupštini *naši* ljudi prikazati svoju listinu, kako to izričito priznaje i »*Obzor*«.[12]) Barem osam dana prije skupštine

[12]) On izvješćuje 28. travnja t. g. ovako:

»Jučer u nedjelju u 10 sati prije podne obdržavala se glavna godišnja skupština »Matice Hrvatske«. Već osam dana prije toga pročulo se medju članovima »M. H.«, da klerikalci pod vodstvom nekih članova »Kola hrvatskih književnika« spremaju veliku navalu na »Maticu Hrvatsku«, jer da im je općeniti cilj da dodju u ovom našem zavodu kulture i prosvjete do odlučnog upliva i vlasti. To je konačno osvijestilo i liberalne elemente, pa su se i oni počeli brinuti oko toga, kako da se obrane od ove navale. Zato je i bilo na jučerašnjoj glavnoj skupštini toliko članova, koliko ih ne vidjesmo onamo od godine 1900. Bilo ih je kakovih 160 do 180. Naravno, da je uslijed toga bila usredotočena znatiželjnost, kako će ispasti izbori za šest odbornika i triju zamjenika u književno-umjetnički i gospodarski odbor. Ovo je pitanje dovelo na skupštinu i mnoge odlične gostove kao profesora dra Jovana Skerlića. Pavle Popovića iz Beograda u ime Srpske

skupljali su se svi liberalni elementi. I »*Društvo* hrv. književnika bilo je u vrevi. Radikalniji liberalni ljudi iz tog društva htjeli su po što po to da im zapriječe ulaz u upravu Matice, te su dan prije jasno trubili u »*Obzoru*«: »Ako se klerikalnim i konservativnim elementima hoće borbe i ako je hoće prenijeti u Maticu Hrvatsku i držeći istu u ruci, njome se boriti protiv napretka i modernog života hrvatskog naroda, onda će se taj izazov od strane svih onih, kojima su ideje slobode u životu, politici i kulturi na srcu, primiti i prije ili kasnije osnovati drugo jedno utočišće, prema kojemu će Matica Hrvatska, kao rasadište mračnjaštva, vazda zaostajati. Matica Hrvatska u rukama klerikalnih paladina ne će i ne može nikada da vrši prosvjetnu misiju u hrvatskom narodu« (br. 114). I ti liberalni elementi dobaciše rukavicu našim ljudima, te je par dana kolala po Zagrebu radikalna listina s imenima Wiesner-Livadića i Prochaske i nekih drugih. U zadnji čas predomisliše se i odlučiše, da istupe u borbu protiv naših ljudi oko »*Kola* hrv. književnika« s listinom mirnijih ljudi. Bilo je riječi prije sastanka,

književne zadruge, a u ime »Matice Slovenske« bili su prisutni i predsjednik njezin dr. Fran Ilešić i I. Govekar.

Na početku glavne skupštine pozdravio je prisutne predsjednik »Matice Hrvatske« prof. dr. Oton Kučera poduljim govorom, u kojem je istakao zasluge i napredovanje »M. H.« pod liberalnim režimom i zaključio svoj govor sjetivši se pokojnih članova »Matice Hrvatske«.

Iza njega uzeo je riječ tajnik dr. Albert Bazala, koji je u potankom izvještaju prikazao rad »Matice Hrvatske« u prošloj godini kao i osnove, što ih za buduću godinu namjerava uprava »M. H.« ostvariti. Iz izvještaja blagajnika Otona Bošnjaka prisutni su uvjereni o dobrom gospodarskom napretku »M. H.«.

Po tom se prešlo na izbor šestero odbornika i triju zamjenika i to četiriju odbornika u književno umjetnički odbor i dvaju njihovih zamjenika, te dvaju odbornika u gospodarski odbor i jednog njihovog zamjenika.

Kandidirani su samo kandidati dviju listina i to ona upravnog odbora i one klerikalaca. Prva je listina u cijelosti prošla, pa su izabrani u književno-umjetnički odbor: Bazala Albert dr. sa 120, Čačković Miroslav dr. sa 153, Šišić Ferdo dr. sa 116. Turić Gjuro dr. sa 117 glasova. Kao zamjenici u knjiö. umjet. odboru: Dr. Fran Tućan, sa 80 i Szabo Gjuro sa 151 glas. U gospodarski odbor izabrani su: Podpredsjednik dr. Gruber Dane sa 124 i odbornik Plaväić Duäan sa 122 glasa, a kao zamjenik u gosp. odboru Iväic Stjepan dr. sa 124 glasova.

Klerikalna listina propala je kako slijedi: E. pl. Laszowski 35 glasova, dr. R. Horvat 37, F. Rožić 48, dr. J. Barac 37, S. Kućak 37, P. Grgec 35, M. Lovrenčević 36 glasova. Na listini klerikalaca bili su i dr. Čačković i Gjuro Szabo«.

da bi naši odustali. Ne, naši odoše u borbu samostalno. I iznesoše oko 40 glasova naprama 116.

Možemo li biti zadovoljni ovim ispatkom?

Dakako. Grjehota je, što nijesu i radikalniji istupili samostalno. Da su istupili, ne bi imali ni toliko. Ali Hrvatska je poznata kao zemlja srednjeg puta, kao da je vazda istina po sredini, pak je ta sredina i ovaj puta pokrila istinito stanje. S druge strane se veselimo istupu naših, jer to znači novo doba: borbu za čistoću načelâ i na kulturnom polju. Kamo sreće, da je nastupila ta borba i pred deset godina! U tom slučaju imali bismo Maticu već sada u rukama i ne bi ovako nesmetano blatila naše svetinje i prezirala katolička etička načela u svojoj književnosti. — Iskreno naglasujemo, da nas veseli, što je za prvi put evo palo oko 40 glasova, dok je za protivnike palo 3 puta toliko. Ovo znači, da je gnjileža i previše kod naše inteligencije, pak treba tu svojski raditi, dok se Matica spasi ispred sve to goreg zastranjivanja. Glasovanjem na skupštini Matice otkriveno nam je to »golo«, užasno stanje duhova oko našeg tog tolį kulturnog zavoda. Mnogi, koji su pozvani po savjesti ili zvanju da svukamo šire katol. načela, umišljali su, da je bolje kod Matice, te su nam davali krivo u našem radu, jer da tobože preoštro kritiziramo izdanja Matice. Sada mogu uvidjeti, da se Matica ne smije podupirati u dosadašnjem pravcu; ali još više moraju se uvjeriti, da moraju bistro svojim imenom i potporom stupiti uz pobornike naših ljudi u »Kolu hrv. književnika«; jer jedino onda ne će se mnogi indiferentiste ispričavati, kako tobože uz dosadašnji pravac Matice stoje i mnoge odlučno katoličke ličnosti. Kucnuo je čas, gdje treba bistro ili uz Krista ili Beliala; srednjega ne smije da bude.

Naši ljudi sigurno se ne će smesti časovitim neuspjehom, nego će nastaviti vjerujući čvrsto u pobjedu Isusovih načela. Uvjereni smo, da će im liberalci kod budućih izbora Matičine uprave ponuditi kompromis. No toga neka ne prihvate, jer bi to oteščalo i zateglo s pobjedom kršćanstva u Matici. A valjda bi došlo i do ljućih borba, pri kojima bi liberalci opet istisnuli naše ljude iz Matice, kako su to ove godine učinili liberalci s Ilešićem na čelu u Matici Slovenskoj u Ljubljani. *La gverre comment la gverre.* Borba načelâ ne poznaje kompromisa. Samo uvijek naprijed odvažno, postojano, bezobzirno!

□ □ □

Interkonfesijonalizam po svojoj biti.

1. Dvije riječi za uvod.

Zabluda pojavila se u kojem mu drago obliku, ostaje u sebi uvijek ista: negacija istine. Dakako da voli zabluda, slijedeći primjer svoga oca, koji se pretvara u anđela svijetla, pritajiti svoju narav navukavši obrazinu istine i temeljite učenosti. Ulaguje se svijetu zagonetnom, zamamljivom vanjštinom nalik na apokaliptičnu ženu obučenu u porfir i škerlet, nakićenu zlatom i biserom, dok joj na čelu napisano: Tajna, Babilon veliki.[1])

To se opaža naročito kod zabluda, koje niču iz sjemena, što ga prema riječima Evanđelja neprijatelj Božji sije na njivi katoličke Crkve; jer ako igdje, ono valja pogotovo tu očuvati priliku istine, da se opsjene bezazlene katoličke duše. Dosta je samo osvrnuti se na glavne zablude novijeg doba, koje potječu od ljudi, što prema riječima sv. Pisma iziđoše od nas, ali ne bijahu naši, jer ih je Crkva osudila, zabacivši njihovu nauku.

Kako je čarovno pred četrdeset-pedeset god. omamljivao duhove *liberalni katolicizam!* Naravski. Liberalni se je katolicizam prikazivao kao sinteza dviju, kako se uvijek držalo, nespojivih skrajnosti: sinteza svijetla i tame, istine i neistine. Zaista »mysterium!« Liberalni će se katolicizam doskora da zamijeni s reformnim katolicizmom. Što i opet možete pomisliti privlačivije za modernog u atmosferi slobode uzrasloga i demokratskim buntovničkim duhom zadojenog čovjeka od po-

[1]) Apok. 17, 4 s.

vika »Za reformom!« Zatim će se eto pojaviti *modernizam*, koji ide u licemjerju i pretvaranju tako daleko, da se usuđuje, uza sve to što ga je Crkva označila kao »skup jerezi«, krstiti na pravo katoličko ime, naglasujući sve do danas svoju ortodoksnost.

Danas pak stupa na pozornicu najmlađe čedo katoličko-liberalnog porijekla: *Interkonfesijonalizam*. I ovaj krije u svome imenu nešto zagonetno, privlačivo. I interkonfesijonalizam nije drugo nego samo novi oblik već osuđene braće svoje. Time smo označili u jezgri njegovu narav, njegovu opasnost, i otkrojili mu — sudbinu.

Njime ćemo se u ovoj raspravi pozabaviti. Pokazat ćemo prvo, što je interkonfesijonalizam u svojoj biti; drugo, što je interkonfesijonalizam u primjeni na javni katolički život.

2. Što je interkonfesijonalizam?

Oznaku interkonfesijonalizma podaje Pijo X. u svojoj okružnici njemačkom episkopatu »Singulari quadam« o strukovnim udruženjima: «Vagum quoddam nec definitum genus christianae religionis« — »neka neizvjesna i neodređena vrst kršćanske vjere«.

Ovu oznaku razjašnjuje sama riječ »interkonfesijonalizam«. Interkonfesijonalno se zove ono, što se nalazi među raznim konfesijama ili vjeroispovijestima. Postoje različne kršćanske vjeroispovijesti, koje se u shvaćanju Bogom objavljenih kršćanskih istina više manje razilaze. Interkonfesijonalizam je dakle vjerski pravac, koji ide za tim, da skalupi formulu, na koju bi pristale razne kršćanske konfesije ujedinivši se među sobom u općenitu vjersku zajednicu. U tu svrhu hoće, da od svake konfesije odaberu elemente, koji su svima zajednički, te izluče sve, u čemu se one razilaze. Tako će skalupljena formula sačinjavati svezu, koja će spojiti kršćanske konfesije u više jedinstvo lišivši svaku njezinu posebnog obilježja.

Težnja je za ujedinjenjem konfesijâ dovela međutim i do neke druge vrsti interkonfesijonalizma. To je onaj širi interkonfesijonalizam, koji apstrahuje od kršćanstva, postavivši se na osnov dekaloga ili naravske religije. Dakako da se ovakav interkonfesijonalizam ne može više nazivati »nekom vrsti kršćanske vjere«; jer tu se napustivši kršćansko stanovište silazi na stajalište naravske religije. Interkonfesijonalizam te vrsti lišen je pozitivno kršćanskog značaja. U njemu ima mjesta i muslimanima i deistima, uopće svima, koji ispovijedaju vjeru u jednoga Boga. Ovaj je nekršćanski interkonfesijonalizam u novije doba ušao nekako u običaj. U velikom djelu moderne, Crkvi otuđene inteligencije izbija težnja za tim, da bi se konfesijonalno kršćanstvo njime zamijenilo.

Označili smo bit interkonfesijonalizma. Iz rečenoga se mogu protumačiti i njegovi razni nazivi, kao n. pr. »nadreligija« ili »vrhovna vjera«: u koliko interkonfesijonalizam nastoji razne religije ili vjeroispovijesti spojiti u nekoj višoj vjerskoj formuli, koja sve obuhvata; »koncesijonizam« u koliko konfesijonalizam od pojedinih konfesija traži, da svaka nešto od svojih osobina popusti žrtvujući ih obziru na općinstvo; »minimizam«: u koliko interkonfesijonalizam teži za tim, da zajedničku bazu svede na čim manji broj točaka, ne bi li time u kolo svoje privukao što veći broj konfesija; napokon »zajedničko kršćanstvo«, jer interkonfesijonalizam udara skupni temelj, na kojem će se sastati razne kršćanske konfesije.

Prema tome, kako se kani veći ili manji broj vjeroispovijesti obuhvatiti, raširuju se i sužuju granice interkonfesijonalizma. Čim se šire zasijeku granice, tim veći će broj konfesija u njima naći mjesta; čim su uže granice, to će manji biti broj konfesija. Među širim se dakako granicama kreće interkonfesijonalizam osnovan na bazi naravske religije, nego interkonfesijonalizam, koji hoće da barem donekle očuva pozitivno kršćanski značaj. No u svakom se slučaju interkonfesijonalizam označuje kao latitudinarizam, to jest kao pravac, koji prekoračivši granice, što ih zasijeca izvjesna konfesija, teži za spojenjem s drugim konfesijama.

3. Razni pojavi interkonfesijonalizma u povijesti.

I na interkonfesijonalizam se dade s pravom primijeniti, što veli sv. Pismo: Nihil sub sole novum. U koliko se tiče stvari same, nailazimo na interkonfesijonalizam već u staro doba kršćanstva, a i kasnije se u povijesti katoličke Crkve interkonfesijonalizam javlja u raznim oblicima. Već filosofsko religijski sinkretizam prvih vijekova kršćanstva može se smatrati pretečom interkonfesijonalizma. Ta sinkretiste su upravo išli za tim,

ne bi li iz raznih filosofskih sustava i religija skalupili jednu universalnu religiju, izabravši iz pojedinih sustava svima zajedničke nauke i sredivši ih u jednu sustavnu cjelinu.

Kad se u petom vijeku između monofizita i katolika zapodjela žestoka prepirka oko zaključaka kalcedonskoga koncila, iznese car Zeno, takozvani henotikon t. j. zajedništvenu formulu, kojom se usvaja Nicejski simbol, dok se kalcedonski koncil tek dvoumno spominje. Ovim se popuštanjem od prijeko katoličkog stanovišta Zeno nadao, da će pomiriti i predobiti monofizite, dok ipak ne će u drugu ruku izazvati katolike.

Kad poče u 16. vijeku vjersko jedinstvo uslijed Luterove reformacije sve više da se ruši i u razne religijske sljedbe raspada, opet se obnoviše pokušaji vjerskog amalgamovanja, ne bi li se time uspjelo iscijeliti narušeno jedinstvo. Car Karlo V. sve je sile napeo, da bi katolike i protestante opet ujedinio, pa je u tu svrhu i sazvao u Regensburg katoličke i luteranske učenjake predloživši im takozvani »Regensburški interim« kao zajedničku bazu, na osnovu koje bi se imali voditi pregovori i postići sporazumak. Ovi su pokušaji i kasnije ponovno poduzimani, dakako svaki put više manje na račun čiste katoličke nauke.

No i u krilu će se istih reformatora doskora pojaviti težnja za izravnanjem konfesijonalnih diferencija, ne bi li se tim putem zaustavio proces cijepkanja i spriječilo posvemašnje rasulo protestantizma. Ova se potreba življe osjetila osobito otkako se počeo kalvinizam da širi na štetu simboličnog luteranstva. Godine je 1577. iznesena takozvana »formula concordantiae«, koju bi imale razne reformatorske sljedbe da usvoje. Zatim se pojavi profesor Calixt, koji uloži sve sile u to, da bi luterane i kalviniste združio; dapače on ide u tom pravcu tako daleko, da je htio i katolike zbližiti s protestantima, pa je prihvatio i mnogo točaka katoličke vjeroispovijesti. Unionistički pokret poznat pod imenom sinkretizma, što ga zapodjeo Calixt, trajao je sve do kraja 17. vijeka. Kod ovog je pokreta prevlađivala misao, da tri velike frakcije, naime luteranizam, kalvinizam i katolicizam sačinjavaju jednu samo Kristovu Crkvu, samo što se teolozi nijesu mogli ujediniti glede nauke o istočnom grijehu, o dobrim djelima, o opravdanju, Euharistiji i o Crkvi.

Na poseban pojav interkonfesijonalnog unijonizma nailazimo na svršetku velikih Napoleonskih ratova. Kršćanski vladari, pobijedivši Napoleona, sklopili su u Parizu god. 1815. takozvanu »svetu alijansu«. Stojeći pod dojmom francuske revolucije i užasnih plodova, što ih je urodila Evropi, kršćanski su vladari uvidjeli, da nije moguće uzdržati drž. i socij. poredak onom poganskom politikom, koja je Evropom zavladala u vijeku francuskih enciklopedista, pa da se valja vratiti kršćanstvu, koje jedino pruža državi i prijestolju pouzdanu potporu. Kršćanstvo se prihvatilo dakako u principu, in abstracto, a da nije odredilo što sve ovo »kršćanstvo« sadržaje.

I u novije se vrijeme sve češće pojavljaju unijonistički pokušaji interkonfesijonalne naravi. Ovamo spada teorija o »Crkvi Sv. Ivana«, kojom bi imao da vlada jedino zakon ljubavi, tako bi u njoj bilo mjesta svim kršćanskim konfesijama, ma kako se inače razilaze u vjerskim načelima. I Döllingeru se Crkva sv. Ivana sviđala. Po njegovom bi mišljenju zadaća njemačke teologije imala sastojati u tome, da rastavljene kršćanske konfesije u višem nekom jedinstvu opet spoji, a na unionističkim se konferencijama u Bonnu Döllinger izrazio, kako bi se moralo na osnovu sv. Pisma triju ispovijesti (symbola) prvih vijekova razlučiti stare nauke kršćanske tradicije od umjetnih proizvoda izvjesne teologije kasnijeg doba, te tako pomiriti Istok sa Zapadom, katolike s akatolicima svih smjerova i boja, ujediniv sve u Crkvi ljubavi, Crkvi sv. Ivana.

Iste težnje izbiše na javu kod takozvanih »Néo Chrétiens« i Sillonistâ u Francuskoj, kao i kod njemačkih katolika. I u amerikanizmu sačinjava interkonfesijonalizam jednu od glavnih tačaka. U Americi je interkonfesijonalizam uz nebroj kršćanskih i drugih religijskih struja našao plodovito tlo. Godine se 1893. u Chicagu održavao internacijonalni vjerski parlamenat. Kod otvorenja sjede na časnom mjestu uz kard. Gibbonsa brahmani i budhiste, mandarini, bonci, grko-istočnjaci, metodiste. Ističe se doduše izrijekom, da se ne kani raditi u prilog indiferentizmu, a to bez sumnje nije bilo katoličkim biskupima ni na kraj pameti; ali čitavoj je priredbi ipak bila osnovna misao to, da pojedine vjere, čiji su predstavnici prisustvovali skupštini, imaju tek simboličan značaj, a u biti da su sve nešto jedno, kao n. pr. dijalekti jednog te istog universalnog jezika, pa dok su jedni iz svega, što se govorilo i zbivalo, došli do zaključka: sve su vjere jednake, drugi su opet rekli: sve vjere ne vrijede ništa.

U najnovije vrijeme postaje pitanje interkonfesijonalizma sve aktuelnije, i to ne toliko na vjerskom polju, koliko na polju javnog života. Interkonfesijonalizam dobiva dandanas praktično

lice. Radi se o tome, da se principi njegovi primijene na razne grane javne djelatnosti: na književnost, na kulturni i socijalni rad, na politiku, na strukovnu organizaciju. Od toga si pristaše interkonfesijonalizma obećavaju veliki uspjeh za dobru stvar, nadajući se, da će na taj način okupiti sile iz raznih konfesija, koje će složno na zajedničkoj bazi vršiti visoke kulturne i socijalne zadatke. Izlučivanjem se diferencijalnih tačaka utire put međusobnom zbliženju pristaša različnih konfesija. Ovo se zbliženje i kupljenje konzervativnih elemenata od bilo kojih konfesija u svrhu složnog rada smatra dandanas neuklonivim zahtjevom, hoćemo li da nadvladamo prevratne sile i suzbijemo atentat na državni i socijalni poredak, što ga sprema internacijonalni socijalizam i anarhizam.

To je poglaviti razlog, koji se navodi u prilog interkonfesijonalizma u javnom životu, osobito na polju politike i organizacijone akcije. Oko ove se točke kreće poglavito boj i u Njemačkoj između dviju struja: *kölnske i berlinske*.

Valovi su tih struja doprli i do Hrvatske. Kod nas se kao glavni razlog interkonfesijonalnog unionizma u javnom životu iznose poglavito narodni i politički probici. Obrazlaže se potreba složnog i jedinstvenog rada između katolika i pravoslavnih pa čak i vjernih muslimana, jer da ćemo tobože jedino na taj način ojačati te suzbiti neprijateljske navale na hrvatsku narodnost i državnu samostojnost. I u nas je dakle pitanje interkonfesijonalizma postalo aktuelnim pa iziskuje, da ga temeljito proučimo i riješimo. Mi ćemo to učiniti tumačeći riječ, što je u tome pitanju izrečena na najvišem i za nas najkompetentnijem mjestu. Ovu je riječ izrekao Pijo X. u već spomenutoj okružnici njemačkom episkopatu »Singulari quadam«.

4. Kritika interkonfesijonalizma.

Kako već vidjesmo, označuje Pijo X. interkonfesijonalizam kao neku neizvjesnu i neodređenu vrst kršćanske vjere. Ovom se oznakom izriče osuda interkonfesijonalizma. Neizvjesnost je i neodređenost interkonfesijonalizmu prirođena bolest, s koje neizlječivo boluje.

Ništa nije doduše lakše nego raspredati o »kršćanstvu«, ili o »naravskoj religiji« kao nekakvoj zajedničkoj širokoj bazi; ali čim se pita, u čem zapravo sastoji ovo »kršćanstvo«, ova »naravska religija«, što sve obuhvata, ne će se znati što odgovoriti.

Što je »kršćanstvo?« Ima pravovjernih kršćana; no ima i kršćana, koji ništa ne vjeruju. Mnogi kršćani nazrijevaju bit kršćanstva jedino u ljubavi prema bližnjemu, u altruizmu. Filozof pesimizma Schopenhauer uza sav ateizam svoj hoće da je »kršćanin«. I sami socijalisti reklamuju Krista za se; a našem je Kranjčeviću Krist duševni pokretač socijalne revolucije!

Neizvjesnost i neodređenost interkonfesijonalizma potječe odatle, što nema *kompetentnoga foruma,* koji bi odredio, što sve sadržaje interkonfesijonalizam; što nema *auktoriteta,* koji bi ljude obvezao, da drže što bude određeno. Katolicima je auktoritet učeće Crkve formalnim principom vjerovanja. Oni usvajaju, što im Crkva predloži kao Bogom objavljenu istinu. Ugled je Crkve vez jedinstva. Dok interkonfesijonalizam se otima vlasti Crkve, o »crkvenom« kršćanstvu ne će da čuje, nego hoće da skalupi neko kršćanstvo, koje s katolicima ispovijedaju i oni, što stoje izvan katoličke Crkve.

Ulogu Bogom ovlaštena auktoriteta učeće Crkve preuzimaju u interkonfesijonalizmu ljudi: bili to učenjaci, napose teolozi i filozofi, ili svjetski vladari. Što se tiče prvih, to je već znano, kako se kod njih obistinjuje ona stara: Quot capita, tot sententiae. Pa ako se u glavnim točkama i slagali, njihov je ugled tek ljudski, te nije nitko dužan da ih sluša. — Što se pak tiče svjetskih vladara, oni su u religijskim stvarima još inkompetentniji. Simbol svjetske vladarske vlasti jest mač na strah onomu tko čini zlo (Rim 13, 4.) Što je vojniku skupno sa istinom i savješću? Ništa nije za čovjeka svijesna svoje slobode, nesnošljivije nego kad mu državna vlast kroji vjerske zakone namećući ih oružanom silom. Država, koja se je uplitala u poslove vjere i savijesti, nije nikad sretno prošla.

Što rekosmo o kršćanskom interkonfesijonalizmu, možemo s većim još pravom ustvrditi o naravskoj religiji. Teoretski se istina dade lijepo i zanimivo raspravljati o naravskoj religiji i njezinoj bazi, može se od prilike i ustanoviti, koje istine je sposoban čovječji razum da dokuči i dokaže, te kakav bi prema tome mogao biti sustav naravske religije. Ali i ta nema izvjesnosti. I naravska religija ostaje »vagum quoddam nec definitum genus« religije. Teolozi se i filozofi razilaze glede mnogih točaka, koje bi imale sačinjavati sadržinu naravske religije.

Zato i htjeti tu udarati zajedničku bazu bilo bi uzaludno nastojanje.

Uz to naravska je religija *puka apstrakcija, neostvariva teorija.* Naravska religija nije nikada u povijesti dobila konkretan oblik kao religija, koju bi jedan narod ispovijedao i po njoj živio. Sve su religije, što ih povijest pozna, više manje *pozitivne* naravi, imajući početak ili u prvobitnoj objavi ili u kojem drugome povjesnom događaju. S naravskom se religijom kao bazom interkonfesijonalnog unijonizma ne dade baš ništa početi; ona se uzmiče u maglovite visine i jeste u praksi neuporabljiva.

Unijonističke su težnje na bazi interkonfesijonalizma uvijek ostale besplodne, neostvarive. Uzaludnog li nastojanja! I za moderni interkonfesijonalizam veli Pijo X., da se širi »cum inani communitatis christianae commendatione«. Interkonfesijonalizam bi imao biti nekakva simbolična formula za ujedinjenje kršćanâ raznih vjeroispovijesti; ali nemojmo se nadati, da će se među sobom zbližiti ili združiti ljudi, koji su vjerski razdvojeni. Vjerska ideja dopire »do rastavljanja duše i duha, i sglavaka i mozga« (Heb. 4, 12.) i obuzima čitavog čovjeka; tako da je trajno jedinstvo nemoguće među duhovima, koji se u vjerskim nazorima razilaze oprečnim pravcima. Iskustvo dapače uči, da se interkonfesijonalističkim težnjama postizava baš protivno od onoga, što se namjeravalo: protivnosti se među konfesijama zaoštruju a stare se rane pogoršavaju. Tu će nam dakako interkonfesijonalni unijoniste odvratiti: «Mi od raznih konfesija odabiremo samo ono, što je svima zajedničko, što nas veže, izlučivši ono što nas dijeli. Time stvaramo bazu interkonfesijonalnome jedinstvu». Ali prije svega bi valjalo neoborivo ustanoviti što je «svima zajedničko». To baš nije još nitko činio, o tom ne će ni interkonfesijonaliste biti nikad na čistu. I to je veliko zlo. Duhove ujedinjuje načelo, ali načelo usvojeno jasnom spoznajom. Jasne spoznaje pak nema, gdje nije načelo točno određeno. No baš s ove načelne neodređenosti i neizvjesnosti boluje interkonfesijonalizam. Zato i svatko po svojoj volji zajedničku bazu proširuje ili sužuje, svatko i po svoju tumači pojedine točke uglavljene baze. Ovim je putem nemoguće doći do jednodušnosti u mišljenju i sloge u radu.

Facundus Hermianus, raspredajući o unijonističkoj formuli cara Zenona, koja je poznata pod imenom *henotikon,* primjećuje: «Ea vero, quae postea Zeno imperator, calcata reverentia Dei, pro suo arbitrio ac potestate decrevit, quis accipiat, quis attendat?... Nec intelexit, quod *non confusio faciat unitatem*».

Klasično! Confusio t. j. neizvjesnost i neodređenost u načelima, ne ujedinjuje — non facit unitatem! I zaista se Zenon morao sâm da o tome uvjeri, jer je njegov henotikon, koji je trebao da ujedini katolike i monofizite, rascijepio Crkvu na četiri stranke. Ni kasniji unionisti nisu bili bolje sreće.

Nastojanje oko ujedinjenja urodilo je uvijek protivnim rezultatom: mjesto da se ublaže i zacijele stare rane, još bi ih pozlijedili i učinili neizlječivima. To nam potvrđuje i novija povijest od šesnaestoga vijeka sve do naših dana, kada se unijonističke težnje pojavljuju s novom intenzivnošću. Fakat je, da se uza sve nastojanje, što ide za zbliženjem i ujedinjenjem «kršćanskih» ili uopće zdravih konservativnih elemenata, duhovi sve više otuđuju razilazeći se dvama oprečnim pravcima, što ih označuje Apostol riječima: Bog i Belial, dok se narodi razdjeljuju u dvije zajednice, što obuhvaćaju cijeli svijet: katolička Crkva i crvena internacijonala.

Volja crpe moralnu snagu iz načela. Ako je načelo neodređeno i neizvjesno, i volja će kolebati prianjajući sad uz ovo sad uz ono, dok se ne zaplete u svakojaka protivurječja i ne smalakše. Kao što ne rodi zemlja, ako je ne ogrije žarko sunce, tako ne možemo ni od čovjeka, kojemu su potamnjele zvijezde načelne spoznaje u sumračju neizvjesnosti, očekivati krepostan, ustrajan rad. A kamo li da bi članovi jedne zajednice, koja nema jasno i točno određen program, složno težili za skupnim ciljevima. Neodređenost i neizvjesnost načelne spoznaje u klici sprečava ustrajan i složan rad. Zato su i unijonističke težnje interkonfesijonalizma uvijek svršile s potpunim neuspjehom. Lijepo nam razlaže istinitost ove tvrdnje kardinal Hergenröther u svojoj crkvenoj povijesti govoreći o «svetoj alijansi». Misao vodilica «alijanse» bijaše: «Valja napustiti dosadašnju pogansku politiku, te prigrlivši kršćanski princip, po kojemu su svi ljudi braća, a svi narodi jedan samo puk Božji, preurediti državnu upravu prema unutra i prema vani; svete zakone kršćanstva valja priznati kao vrhovno vladarsko načelo». Ideja bijaše, nastavlja učeni pisac, polutanska, nejasna, neizvjesna i neodređena nikla je iz onog shvaćanja kršćanstva, što prezire konfesijonalne razlike uzimajući kršćanstvo u mrtvoj apstraknosti. Da se nije kršćanstvo uzelo u sasvim živom konkretnom pojavu, da se

nije govorilo o Crkvi, bijaše kriva vjerska rascjepkanost među kršćanima, kojega tri glavna pravca (katolički, grčko-raskolni i protestanski) predstavljahu tri vladara (austrijski, ruski i pruski). Ideja je potekla od cara Aleksandra, čije je vjersko osjećanje bilo zadojeno pietizmom. Ova je ideja na najniži i najmlitaviji način izrazivala ono, što se nakon vanrednih događaja i iskustava posljednjih decenija kao moralnu potrebu više osjećalo i nagađalo, nego li jasno spoznavalo i shvaćalo. Kako ideja nije imala životne snage, nije se ni mogla ostvariti u životu; zato je i kod vladara doskora nestalo oduševljenja za nju, pa je opet izbila između njih nesloga. Već g. 1810. osvojiše tri kršćanske vlasti svetu zemlju — za Turke, a mirno gledahu i to, kako liberalni oblasnici vrijeđaju kršćanske principe, uništuju crkvene ustanove, otimaju crkveno imanje, progone vjerne kršćane, dok u drugu ruku podupiru protukršćanske težnje. Dok bi vladari morali da vjeru oslobode od ropstva, u kojem se nalazila već dva vijeka, da joj povrate slobodu, bez koje joj je nemoguće da razvija svoju silu, dopuštali su, e se i dalje gnjete i zarobljuje, pače je i sami sputavahu. Državni su se zakoni tek malo obazirali na vjeru i Crkvu. Uza svu svetost alijanse vatra će revolucije i dalje tinjati, dok ne bukne novom silom obuzevši Evropu. To je eto plod konfuznih interkonfesijonalnih načela.

Napokon, stanovište je interkonfesijonalno već po svojoj biti racijonalističko, pa je već stoga razloga za katolika neuzdrživo. Dok katolik mora da vjeruje i prihvati kao istinu sve, što naučava i naređuje Crkva i to radi njenog božanskog ugleda, koji je katoliku jedino formalnim razlogom vjerovanja: interkonfesijonalizam naprotiv odabire od vjerskih istina samo one, koje su katoličkoj vjeroispovijesti zajedničke s drugim akatoličkim vjeroispovijestima ili se čak ograničuje na istine, što spadaju u okvir naravske religije, izlučivši istine vrhunaravskoga pozitivnog obilježja. Ovo se biranje i izlučivanje vrši samovoljno po izvjesnim načelima, štono su ih uglavili teolozi ili koji drugi ljudski forum. Otevši se auktoritetu Crkve, odlučuju u vjerskim stvarima ljudskim auktoritetom. To je baš, kako rekosmo, racijonalističko stanovište. Tko je interkonfesijonaliste ovlastio, da s kršćanskim dogmama barataju i vjeroispovijesti svojevlasno prekrajaju? To se usuđuje samo heretička preuzetnost. A da interkonfesijonalizam uistinu vodi izravno u herezliju, pokazuje nam jasno crkvena povijest. Dosta je iz novijeg doba navesti kao primjer Döllingera i njegov «stari katolicizam», amerikanizam i modernizam: to su sve vjersko filozofski sustavi, koji su se porodili baš iz nastojanja, da se premoste vjerske razlike spojivši u neko više jedinstvo što veći broj raznih konfesija. Ove je i slične mješavine zadesila ista sudbina, sudbina herezije, a modernizam, koji je u tom nastojanju išao do skrajnjih granica, stekao je osudu »*skup jerezi*«. Već bi to moralo katolicima biti ozbiljnom opomenom, da se brižno čuvaju skliskih puteva interkonfesijonalističkog baratanja.

Ali tu nailazimo na prigovor sa strane interkonfesijonalističkih apostola. Ta, kažu oni, mi ne diramo ni učiju konfesiju, a najmanje u katoličku. Katolik neka ostane u srcu i u privatnom životu katolikom; mi tražimo jedino to, da katolici u raznim granama *javne* djelatnosti u toliko popuste od svog specijalnog katoličkog stanovišta, koliko se iziskuje, e se mogu u svrhu složnog i jedinstvenog rada združiti s inovjercima, koji će se isto tako napram katolicima odreći svojih konfesijonalnih osobitosti, u koliko bi imale smetati međusobnom zbliženju. Jer za spas dostaje, da katolik srcem vjeruje i po toj vjeri živi; dok javni život ne potpada pod zakon izvjesne konfesije, već se slobodno razvija na široj interkonfesijonalnoj bazi. Čemu i unositi n. pr. u politiku, u umjetnost i književnost, ili čak u stručnu i gospodarsku organizaciju specijalno katoličku dogmu. Time se samo odbijaju inovjerci, dok bi u sporazumnom i složnom suradu s njima ojačale konservativne sile a za što uspješnije suzbijanje socijaldemokratskih prevratnih elemenata?

Ovaj je prigovor i najvažniji, što se iznosi u prilog interkonfesijonalnih unionističkih težnja. Stoga i valja da ga pomnjivije ispitamo.

5. Interkonfesijonalnost javnoga života.

Nikad se nije toliko isticala razlika između javnog i privatnog života, između javne i privatne savijesti, kao dandanas. Odatle se izvelo poznato načelo: Vjera je privatna stvar! Naličje ove zasade glasi: Vjeri nema u javnosti mjesta! Ova je nauka kriva u principu, a kobna u praktičnoj uporabi.

1. Kriva u principu! Što je javni život? Javni život jest život zajednice. Kao takav javni život potpada istim zakonima kao zajednica. Zajednica se sastavlja od pojedinaca; kao što dakle pojedinac zavisi o Bogu i njegovom zakonu, tako i zajed-

nica. Zbroj ili skupina istovrsnih dijelova nosi narav svojih dijelova. Ljudska zajednica, ma kako se razmnožila, nikad ne će proširiti granicâ konačnosti i zavisnosti od apsolutnog bića, Boga. Zato se mora i život zajednice razvijati unutar granicâ, što ih je Bog čovjeku zasjekao svojim zakonom. Tâ ovaj se život na koncu konca svodi na čine, koje za polučenje zajedničke svrhe vrše ili pojedinci sporazumno među sobom, ili predstavnici zajednice u ime pojedinaca. U jednom i drugom slučaju nose ovi čini obilježje čisto ljudskih čina; kojim jeste i mora da bude direktivom zakon Božji.

I zajednici dakle postavljeni su isto tako kao i pojedincima zakoni istine i dobra. Ovi su zakoni pravilom javnim činima i djelovanju zajednice. Njihovo je opsluživanje dužnost zajednice odnosno njezinih predstavnika; a prekršaj njihov grijeh je pred Bogom. Zato mora i zajednica da ispovijeda vjeru u Boga i priznaje nad sobom oblast Njegovu. Pojam ljudske zajednice isključuje interkonfesijonalnost javnog života.

Sv. Pismo zove blaženim narod, kome je Bog njegov Gospodin. Pravda podiže narode, dok ih grijeh čini bijednima. Narod će i kraljevstvo, koje se ne pokorava Bogu, propasti. Uzalud se narodi bune proti Bogu otimajući se njegovu zakonu: On će im suditi, a njihova kraljevstva razbit će kao lončarski sud. To je nauka Duha Svetoga. No narodi su i kraljevstva dužni ispovijedati također vjeru u Isukrsta, Sina Božjeg, pokoravajući se zakonu Njegova evanđelja. Jer tako govori Bog svome Sinu. «Dat ću Ti narode u nasljedstvo i krajeve zemlje u posjed» (Ps. 2, 8). Napose vrijedi to za katoličke narode i države. Ta Crkva katolička i nije drugo nego tijelo Isusovo u kojem On nastavlja tajanstveno božanski svoj život do svršetka svijeta. Ovaj život Isusov valja da izbija u životu katoličkih naroda i država. Život katoličkih naroda i država treba da dobije specifično katoličko lice, t. j. da se podudara s naukama Kristova evanđelja, kako ih naučava i tumači katolička Crkva. To je upravo tako zvani kršćanski život, život iz vjere i po vjeri. A to je moguće samo, ako narod ili država kao takovi vjeru u Isusovu nauku ispovijedaju i prema njezinim propisima udešavaju javni rad. Nije dosta da pojedini članovi zajednice ispovijedaju vjeru privatno, svaki za se, nego vjeroispovijest treba da dođe do konkretnog izražaja i u javnim činima i naredbama, t. j. naredbama zajednice kao takove, jer bi u protivnom slučaju zajednica mogla doći u opreku sa članovima, od kojih je sastavljena. Većega nesmisla

i ne možemo pomisliti od toga, da se pojedini članovi klanjaju Bogu ispovijedajući vjeru u Isukrsta, a zajednica njihova da u svojim zakonima, institucijama i javnom radu tu istu vjeru ignoruje ili se stavlja u opreku s njezinim naukama. Interkonfesijonalizam se kosi ne samo s osnovnim zakonima kršćanske objave nego i zdrave naravne logike.

2. No interkonfesijonalizam se javnog života pokazuje također kobnim i u svojoj praktičnoj primjeni. Govori se: «Mi ne diramo ni u čiju vjeru, mi štujemo svačiju vjersku slobodu. Ali razlikujemo između javnog i privatnog života. Vjera je privatna stvar!» Tko tako opravdava interkonfesijonalnost javnog rada, ne misli na to, da između privatnog i javnog života postoji najtjesnija uzajamnost. Kako u jednu ruku privatni život djeluje na javni, te ga prema sebi preobrazuje, tako opet i javni život utječe na život privatni. To je ipak jasno! Djeca, koja se uzgajaju u interkonfesijonalnoj školi, postaju i sama vjerski indiferentna, bezvjerska, te se otuđuju Crkvi; iz takove škole će dobiti i bezvjerske oceve i majke i eto dekristianizacije obitelji i privatnog života. Generacija, koja crpe duševnu hranu iz književnosti ili umjetnosti protivne vjeri i Crkvi, usisat će iz njih protivan duh, te i sama postati bezvjerskom. I tako dalje. Interkonfesijonalizam javnog života lišava i privatni konfesijonalnoga vjerskog značaja. Lozinkom se da je vjera privatna stvar i ne namjerava drugo nego pomoću interkonfesijonalne države i zakonodavstva raskršćaniti obitelj i iz srca katoličkih naroda iščupati vjeru, utući kršćanski život. To znaju najbolje socijalisti, kojima posao dekristianizacije kršćanske obitelji tako sjajno i uspjeva.

Toliko o principu interkonfesijonalnosti promatrajući ovo pitanje s općenitoga načelnog gledišta.

Naturalistički vitalizam prema novim biološkim uspjesima.

F. J. Milošević, franj. konv.

VII. Aplikacija „priplodaka na staklu" tehnici ucijepljenja.

Navedena istraživanja i rezultati imadu znatnu teoretsku vrijednost: zbog toga, te baš da ne budu mrtvo slovo u znanosti, pomislilo se odmah izrabiti ih, ako je moguće, u praktičnim aplikacijama.

Karrel ih je počeo aplicirati u ucijepljenju, pa je u tom postigao neočekivanih uspjeha. Vrijedi osvrnuti se i na te pokuse.

Loeb L. dokazao je, da se može komadić otrgnutog prijepleta prenijeti ujedno sa ugrušenom sluzi, koja mu služi za hranu, na drugi organizam. Tada ovaj organizam funkcijonira poput podmetnute peći, dajući onom prijepletu prikladnu temperaturu i potrebitu hranu.

Dužnost nam je napomenuti istraživanja *Wentschera, Morpurga, Donatia, Ljunggrena* i drugih, koji — nakon što su gojili daleko od tijela čest prijepleta, n. p. komadiće kože, pokostine (periostium) i t. d. — uspjeli su prisaditi ih na drugi organizam. Tako je *Erlichu, Michaelisu* i drugima pošlo za rukom «prisaditi» komadiće otekline miša, nakon što su ih držali dugo vremena izvan organizma. Prisađeni su se komadići i razvijali.

Imamo dakle u ovim pokusima «privremene» prisade», ponovljenu prisadu istih prijepleta.

Slijedeći isti sustav Karrel i njegovi vrijedni pomagaći, mogli su uzdržati u ledenici za nekoliko sedmica ustriške dahovice (seguemta arteriarum), žile, kože, koje su upotrebili u ucije-

pljenju. I nije se samo uspjelo ucijepiti ustriške dahovice, žile i t. d., nego i čitave ustroje.[1]) Donosim o tom jedan karakteristični primjer: prisad bubrega. Karrel je jednoj životinji uzeo bubreg i, da mu izažme svu krv, oblio ga rastopinom Lockea. Stavio ga tada u stakleni sud ujedno sa istom rastopinom. Napokon prisadio ga na istu životinju, a da zapriječi krvotok, sašio je krvne žile (vasa sanguinea) i mokrovod (Ureter *A.*) Cijeli taj posao trajao je 50 časa. Da se pak uvjeri o dobrom uspjehu ucijepljenja, poslije petnaest dana izvadi drugi bubreg, i životinja je nadalje živjela u dobrom zdravlju, pokazujuć tim, da je prvi bubreg izvrsno nastavio svoje životno funkcijoniranje.

U ovom slučaju imamo prisad na istu životinju, koji način zovu «*autoexplantatio*».

Prisađivanje pak otrgnutog bubrega od jednog pojedinca na drugoga («*omoexplantatio*») ne uspjeva, a uzrok tome ne zna se. Novine su donijele, da je Karrel prisadio nogu jednoga psa (fox-terrier) na okrnjak noge prije odrezate drugoga psa. Ovi i slični pokušaji, kad bi uspjevali, mogu doći do najsmiješnijih izmjena i kombinacija. Nije čudo dakle — netom se u javnosti pronijelo, što sve to istražuje Karrel — da su se humorističke smotre napunile najnevjerojatnijim ilustracijama, i šalale se sa takovim pokusima.

U ostalom donosimo riječi prof. Pozzia iz izvješća, koje je predao pariškoj liječničkoj akademiji dne 7. siječnja 1913. O tom prisađivanju evo što kaže: «Ovakovi *prisadi* mogu se kušati i na čovjeku, i to sa zglobom, koji iza odrezanja ostaje, ili sa zglobom kojeg mrtvaca, ako je čovjek umro nasilnom smrću. Ipak, nastavlja on, valja biti veoma oprezan i ne zaključivati prerano od životinje na čovjeka. Zbog toga se Karrel dosele oprô dosadljivom moljakanju dvojice, koji su amerikanskom smjelošću, došli ga moliti, jedan da mu zamijeni odrezanu ruku sa drugom, a drugi da mu promijeni nefritički bubreg sa zdravim, predlažući istodobno, da to odreže kojemu osuđeniku poslije smrti!»

U red velikih pokusa svakako treba ubrojiti prisade otrgnutih prijepleta na životinje različite vrste. Tako se prisadio ustrižak vratnog bila (carotis) psa na srčanik mačke, a jedna odvodnica potkoljenica (arteria poplitea) prisadila se na trbušni

[1]) Pri ovim pokusima moralo se boriti sa velikom poteškoćom, zapriječiti naime trombosiju i krvotok. Karrel je i u tom uspio zgodnim tehničkim sredstvima, a sa vaselinom zapriječio, da se krv usiri.

srčanik (aorta abdominalis) psa. Napomenuti je, da je ta odvodnica uzeta sa čovječje noge, koju se malo prije odrezalo, a prisad je izvršen, nakon što se uzdržala odvodnica u Rockfellerovu zavodu dvadeset i četiri sata!

VIII. Djelovanje združenih ustroja van organizma.

Postignuti rezultati po djelovanju združenih ustroja van organizma još su zanimiviji od navedenih rezultata.

Vrijedi dakle, da se i s njima upoznamo.

Fiziolozi su već nebrojeno puta analizirali i proučili osamljeno srce. Iz tih se nauka izvelo, n. p. ako se hoće da srce otrgnuto od organizma, te ugnjureno u tekućinu Lockea i držano u prikladnoj zračnoj temperaturi, ima odmjereno grčenje, nužno je, da mišične vlaknine istoga srca budu u anatomskim i organskim odnošajima sa živčanom uzlinom (Ganglion). Uslijed tih odnošaja živčane stanice uzbuđuju se mišične vlaknine, a po tom nastaje grčenje (contractiones) srca.

Vidjeli smo, kako se tim pokusima postiglo velikih uspjeha. No, valja primijetiti, da tu imamo združenje prijepletâ, ali ne mnogo kompleksnih. Postiglo se nije, da nekoliko ustroja združenih izvan organizma harmonično djeluju.

Karrel je i u tom uspio. Donijet ćemo u kratko jedan primjer, koji opisuje na dugo i zanimivo spomenuti prof. Poggi.[2])

Pokusi su izvršeni na mački. Karrel ju najprije umrtvio kloroformijom, a po tom raskužio kožu oko vrata, prsje i trbuh. Uslijedile su zatim vrlo delikatne i zapletene operacije oko grla, grkljana, trbuha, srčanika, velike dovodnice (cava vena), tankoga crijeva, granâ srčanika, branjice (Diaphragma) i t. d. — Svugda se rezalo i vezalo. Životinja je međutim lipsala. Tada se nastavilo opet sa rezanjem žilâ i donjih grana srčanika. Srce je kucalo, ali vrlo slabo. Sada se mahom diglo više organizama i sve umočilo u rastopinu Ringerovu. Srce je kucalo polako, no pravilno. Ulilo se po tom u drobni organizam krvi druge mačke: uslijed toga pluća porumeniše, krvna se temperatura dizala, a srce je kucalo pravilno od stodvadeset do stopedeset puta na čas. Silno je pak bilo kucanje srčanika. Moglo se također pratiti kucanje dovodnica želuca, slezene, bubregâ, kao i peristalično grčenje želuca i tankoga crijeva.

---

[2]) Prenosi ga takoder Gemelli, o. c. str. 639.

Iza toga drobne ustroje stavilo se u kutiju sa rastopinom Ringerovom, pokrivenu veoma lagahnom japanskom svilom štićenom staklenom pločom. Grkljan je stajao na malom baš u tu svrhu napravljenom otvoru kutije. Da se uvodi vodu i hranu u želudac, uvuklo se je u grlo gumenu cijev. Isto tako umjetno se uredilo crijevo za izbacivanje nečisti. Kad se sve potpuno sredilo, kutiju se stavilo u peć sa temperaturom od 38 C.

U ovim prilikama drobni je organizam na oko živio normalno. Kucaji srca bili su jaki i pravilni, tako isto funkcijoniranje ustroja normalno. Na crijevu su se opažala peristaltična grčenja, ali bi se očistio na umjetno napravljeni šupak.

Iza nekog vremena život je počeo padati. U nekim ustrojima utrnu se nakon tri ili četiri sata. Ali veći dio njih aktivno je djelovao do deset, jedanaest i trinaest sati poslije lipsanja životinje. Utrnuće života drobnih ustroja najavila bi koja nepravilnost u kucajima srca, koji bi također bivali više i više slabiji. Napokon bi se srce naglo zaustavilo.

Ovaj pokušajni uspjeh, premda veoma zanimiv, ipak vrijedi puno više za biologiju, nego za filosofiju. Donijeli smo ga da se vidi neumjesno razlaganje onih, koji takovim rezultatima hoće da rješavaju velika filosofska pitanja o životu. Navedeni slučaj, kad se dobro promatra, obara svako njihovo filosofsko razlaganje o istomu. Kasnije ćemo bolje istaknuti netemeljitost tih preuranjenih nazora.

Za nas su svakako mnogo vrjedniji postignuti rezultati u «priplocima» («culture»), o kojima smo već govorili. Činjenice, koje smo istakli, valja procijeniti sa filosofskog pogleda. Ovim se ne misli umanjiti vrijednost ostalih rezultata. Mi tu stojimo pred pokusima, pače pred činjenicama, koje nas zapanjuju tako, da se moramo odista veseliti napretku znanosti, i njenoj aplikaciji. Diviti se moramo učenim iztraživaocima, koji su velikim naporom silno unapredili biološku i kiruršku tehniku.

IX. Sinteza navedenih rezultata te njihovo krivo i nedovoljno tumačenje.

Veselje, koje nam obuzima dušu promatranjem napretka ljudskog znanja, ne smije se ograničiti samo na navedene rezultate. Mnogo je još toga, što ljubitelja znanosti napunja udivljenjem, a što smo morali zbog kratkoće izostaviti, jer bi nas na-

vađanje još mnogogobrojnih uspjeha veoma udaljilo od našega zadatka. Zbog toga nijesmo promatrali istraživanja sa morfološkog gledišta, u kojima se naime odnose na pojave živčanog sustava u pokusima; niti smo ih promatrali sa gledišta fiziološkog razvitka, u koliko je naime eksplantacija zgodna, da se odrede čimbenici razvitka. I za biologiju su važna ta iznašašća, jer ima tijesni odnošaj sa teorijom o raznim pojavama u stanicama. Patologija također imade svoj dio u istim iznašašćima, u koliko nas upućuju na prouku razvitka čvorova.

Sve te znanosti više ili manje bogate se sa navedenim rezultatima. No svatko će uvidjeti, da one ne imadu neposrednog odnošaja s našim zadatkom, koji sastoji samo u proučavanju rezultatâ s biološkog gledišta. Nastojali smo, da se u tom pogledu zadobije što potpunija slika, i da se može imati glavni pojam o izvedenim pokusima i njihovim uspjesima, kao također o biološkoj vrijednosti istih pokusa i uspjeha.

Taj općeniti i glavni pojam, koji je nastao uslijed analize navedenih pojava i činjenica, sintetiziran je u slijedećem principu, naime: *U jednom dijelu veće ili manje vrijednosti organizma život može trajati i onđa, kada je taj dio odijeljen od organizma, komu je pripadao.* Da se pak u tomu uspije, nužni su neki uvjeti fiziko-hemične naravi (poglavito hranjenje, prikladna temperatura i osamljenje). S tim uvjetima ustroj ili otrgnuti prijeplet organizma dobivaju ono, što su prije imali od organizma, komu su pripadali kao matici. Spomenuti uvjeti štite ih također od infekcije.

Lako je proniknuti golemu vrijednost za znanost toga izvoda, koji slijedi iz pretpostavljenih činjenica.

Neki, uvažujući taj izvod i činjenice bez daljne istrage, jednim skokom uniđoše u filosofsko polje, pak su govorili: *Ako dakle spomenuti pokušaji dokazuju, da se pomoću osobitih fiziko-hemičnih uvjeta život može uzdržati, onda oni obaraju svaki vitalistički nauk, i vode nas na mehanično shvaćanje života.*

I nije se samo to naglasilo. Kako je u prirodi, kada tko hoće da slijedi pogriješeni pravac, uvijek ostaje na njemu, odalečujući se sve to više od pravoga; tako se i u ovom slučaju desilo. Iza postavljenih prvih pogriješenih izvoda slijedili su drugi, i tako su krivi nazori duboko i brzo zabrazdili.

Kad se je svelo život na puki mehaniz., pošlo se je dalje sa izvodima. Takovo poimanje života ne može ostati osamljeno: ono se mora proširiti na čitavi svemir, i pripojiti se sa poimanjem istoga, jer se u svemiru dopunjava poimanje života. Zbog toga, rekoše, može se sa stalnošću ustvrditi, *da nas ovi rezultati vode k općenitom mehanističnom shvaćanju svemira, ili da poimamo svemir (pa i pojave života) kao slučajni učinak fiziko-hemičnih sila, bez nužde da priznamo Stvoritelja svemira...*

Dakle ne više ni Boga, ni duše! Sve što našim očima motrimo, što se giba i miče, što živi, sve se mora svesti na proste mehanične sile.

Mnoge novine, zadojene od prije takovim naukom i sada zanešene uslijed Karrelova otkrića, staviše na veliki bubanj ta otkrića, pišući kako je donapokon odzvonilo skolastičnoj teoriji o principu života, kako će sada filosofija zakopati stare nauke i obući se u novo odijelo. Nije šale, prekret je golem. Sve se mora promijeniti čak... i bogoslovlje. Udesu se svak mora pokloniti, jer su tu činjenice «dokazane», kojima se ne može ama baš ništa prigovoriti. Što se napisalo u tom smislu, ne bi se moglo sve skupiti u debelu knjigu.

Tko god će valjda smatrati neumjesnim, što u ovoj znanstvenoj raspri dajem važnosti novinskom pisanju. No, ako se promisli, da novine danas imadu glavnu riječ u javnom životu i da svakoga pravog ljubitelja istine mora boljeti u duši, što one nemilice barataju s javnim mišljenjem — ako se, velim, na to promisli, onda će se uvidjeti, da je umjesno ovdje osuditi takovo zlorabljenje znanosti. Žalibože u toj hajci zamočiše pero i ljudi, koji bi morali štititi ugled znanosti i ne dopustiti da se ona blati na ovaj način.

Suglasnost je «velikih» novina bila takova, da je bilo uzaludno javno izraziti protivno mišljenje.

Sada pak, kad se bučno zavaravanje javnog mišljenja malo po malo primirilo, pozvani ljudi počeše trijezmeno prosuđivati navedena otkrića, tako da se pitanje svelo na znanstvene granice. To je prosuđivanje bilo porazno za zlorabitelje javnoga mišljenja. Njihove su se nade ovih zadnjih mjeseci... rasplinule. Nova otkrića ni u bogoslovlju ni u filosofiji ne će ništa ni pokopati ni promijeniti. Ostajemo dakle i unaprijed sa starim, ali i zdravim naukom.

Pratiti ili pobijati razlaganja, koja se protive istini utvrđenoj po rezultatima znači poći stramputicom. Slijediti protivnika u njegovoj zlonamjeri, jest dati mu novo oružje u ruke, što doista nitko pametan ne će učiniti. Pokusi, koji se danomice

prave, potvrđuju naše stanovište i ruše mahom takova preuranjena i bezumna nagađanja.

Vrijedi naprotiv, da označimo koji uzrok takovog pisanja. Opazit je najprije, da se mimoišla prava vrijednost navedenih rezultata. Tako se za podlogu razlaganja uzelo nedokazane činjenice, ili nedokazano za izvjesno. To je prvi uzrok zabluda. U slijedećem ćemo poglavlju dokazat i označiti granice navedenih uspjeha. Tada će se jasnije uvidjeti ovaj prvi uzrok krivog tumačenja istih uspjeha.

Drugi je uzrok, što se često i vrlo lakoumno miješa psihologiju s biologijom, odnosno nauk jedne i druge. Velika je, ali i veoma škodna presuda (pače i kod mnogih učenjaka), da se skoro sve mora promatrati sa psihološkog pogleda. Prof. Villa, opisujući težnje savremene psihologije,[3]) kaže, da se danas uvlači psihologija svakamo: s njom se rješavaju juridična, ekonomska, povjesna i politička pitanja; napokon i novinski članci imadu psihološke pretensije. To je poniženje psihologije na štetu znanosti ne samo, nego je pogibeljno, kako dokazuju zablude, kojih jamačno ne bi bilo, da se je rezultate prosudilo kako valja.

U onom času još nerazbistrenih pojmova o vrijednosti novih bioloških iznašašća isto tako zabrzaše u tumačenju i neki katolički učenjaci. Evo kako razlaže poznati pisac *N. Albanese* u smotri »Cultura e Fede« (ožujak 1913.) o produženju života u priplocima: »Ono produženje života (kaže) nastaje od *guraja* (spinta), koji su uzdržavali ustroji, otrgnuti od njihovih organizama, kao učinak životnog principa, komu pripadahu... Ustroji otrgnuti od kojeg živinskog organizma mogu i dalje živjeti, ali ne kao da imadu u sebi izvor života, nego po *guraju* primljenu od organizama, kojih su dijelovi«.

Ovo sam tumačenje označio nedovoljnim, da ga suprotstavim krivom, koje polazi od krivih predpostavaka, i hoće da uvede nihilizam u znanosti. I Albanese je pogriješio primajući rezultate bez istrage, a njihova opisivanja za dokaze. Na takovoj podlozi nije mu ostalo drugo nego da kako tako spasi filosofiju, ili bolje vitalistički princip. U tu svrhu latio se *guraja,* ove stare otrsane teorije. No on bi nam morao kazati, što su ti guraji u otrgnutim ustrojima? Može li se dokazati njihova realna eksistencija? U čemu sastoji njihova narav?... To su

[3]) La psicologia contemporanea, Torino, 1898.

pitanja, koja nije lako riješiti. Kad se pak promisli, da je veoma relativna vrijednost riječi *guraj,* onda smo prisiljeni misliti, da je ta riječ skovana, kako bismo se njom uklonili umišljenim pogibeljima proti utvrđenoj istini. Kad je ta istina po srijedi, katolički učenjak ne boji se uočiti koje mu drago rezultate.

Dakle kakav se sud ima izreći o navedenim rezultatima? Je li dokazano, da se u pokusima postiglo povećanje stanicâ po staničnoj diobi? Riješenje toga najvažniji je dio ove radnje.

(Slijedi).

Kant i Duns Skot.[1]

Dr. O. P, Grabić.

»Nikomu nije više pristajalo nego franjevačkom redu, da upozori na praktičnu stranu vjere, a možda je tomu vodila i ne posve svjesna misao, da se teologija ne smije tako vezati uz razumsku spoznaju, da bi s padom ove bila uzdrmana i ona«.
Dr. A. Bazala »Povijest Filozofije«, sv. II. str. 170.

1. Mjesto uvoda.

Poznata je činjenica, da su pravci skolastike, ne izuzevši ni sv. Tomu, bili — a i još su — predmetom krivih sudova. Između njih na prvom mjestu dolazi prvak franjevačke škole bl. Ivan Duns Skot. U filozofsko-religijoznoj književnosti evropskih velikih naroda izgleda kao nekakav revolucijonarac, preteča vjerskog voluntarizma, sentimentalizma, modernizma, slijepog fideizma i drugih inih nezdravih pojava XIX. i XX. vijeka. Krivi sudovi stranih spisatelja za me ne imadu velike praktične vrijednosti, da bi im jednu pa i kraću raspravu posvetio u »Hrv. Straži«. Neznatan je njihov upliv na hrvatsku naobraženu publiku! Više me zanimaju izjave dr. Bazale. Ta baština krivog shvaćanja stranih povjesničara o sredovječnom misliocu, kadra je, da i hrvatskoj publici dade neuspjelu, krivu fotografiju franjevačkog učenjaka.

[1]) Nekoliko izvađenih poteza iz opširnijeg radā pod istim naslovom.

Dr. je Bazala u svojoj povijesti Duns Skotu posvetio osam stranica. Tu i tamo dosta je neispravnih tvrdnja rasijano, za čiju analizu htjelo bi se nešto više, nego li dozvoljavaju granice naumljene rasprave. Moja je namjera ograničiti se samo na takove tvrdnje, iz kojih potječu kao iz izvora pojedini krivi sudi, upravljeni na adresu sredovječnog filozofa i teologa, i to isključivo na tvrdnje filozofičkog značaja.

2. Prijeporna zona.

Kao predmet znanstvene sekcije vadim slijedeći izvadak iz »Povjesti Filozofije«. »Ako to sve nije još dovoljno da dokaže dualizam teologije i filozofije, onda ih luči svrha: ovoj je naime svrha, da unaprijedi znanje čovječje, prvoj, da unaprijedi njegov spas — ili drugim riječima teologija je *praktička nauka*. Vjerovanje nije radnja uma, t. j. ne nastaje u povodu spoznaje, nego je odluka *volje*. Kršćansko se vjerovanje ne oslanja na teoretski um, nego naprosto na vjerovanje — ili kad bismo govorili riječima Kantovim, rekli bismo, da je Scot teološku spoznaju izlučio iz područja čistoga uma i dodijelio praktičnome umu. *Ni inače ne bi Skot s krivom dobio ime sredovječnog Kanta. Bar da mu je duhom srodan, ne će se moći poreći*«. (Ja podcrtao) v. str. 169.

Strogo teološkoj analizi ovdje mjesta nema. Ako je Duns Skot teologiju smatrao praktičnom naukom, koja ne ulazi u područje umne spoznaje, te je nadziranje imao izgraditi na bazi filozofskoj o shvaćanju teoretičkoga i praktičkog uma. I Kant drži, da je vjera praktička, spada u područje pratičkog uma. Ova su dva mislioca, kako drži dr. Bazala, duhom srodna. Za franjevca, vjernog sina katoličke crkve, nije baš laskavo priznanje, ako se uspoređuje s ocem modernog racionalizma. Bilo ne bilo po Duns Skota pohvalno, nama je glavno, da znamo: je li on duhom bio zbilja srodan njemačkom filozofu i je li nauka — makar im bio filozofski riječnik potpuno drugačiji, — koja dolazi pod teoretičkim i praktičkim umom obojici zajednička?

Dr. Bazala tvrdi, da se ne može poreći srodnost duha između Kanta i Duns Skota. Naravno, da ovdje nije pitanje o srodnosti duhova, u koliko jedan i drugi spadaju na određenu vrst bića, a koja dolazi pod imenom »ljudi«. O ovome nitko ne

sumnja. Radi se o srodnosti njihovih ideja; a to je upravo ono, što se mora poreći. Srodnost se ne da ni pomisliti, ako se ni u osnovnim točkama umovanja ne slažu. Nesporazum je pri izvornom proučavanju jednog i drugog mudraca očit.

3. Gnosis pod oblicima vremena i prostora.

Gnoseološki, spoznajni momenat od odlučne je važnosti za naše pitanje o umnom afinitetu obojice.

Filozofi spoznaju dijele: na osjetnu i umnu. Ovoj je razdiobi vjeran Duns Skot kao i Kant. Ni jedan ni drugi ne niječe činjenicu ovog dvovrsnoga spoznanja. Ako je ovo dostatno za srodnost, tada su mu svi sredovječni skolastici, ne izuzev ni sv. Tomu srodni.

Neka im je zajedničko priznanje gnoseološkog fakta, ipak se potpuno razilaze u mišljenju o postanku sjetilne, osobito pak umne spoznaje (ontognosis).

Na prvi pogled izgleda, da su u osjetilnoj spoznaji obojica jednako mislila, ali pri dubljem proučavanju ova tvrdnja pada.

Kant u uvodu k svomu djelu »Kritik der reinen Vernunft« kaže, da se svako naše spoznanje počinje od iskustva. Po čemu bi spoznajna moć (Erkentnisvermögen) mogla djelovati, ako ne bi predmeti na naša sjetila uplivali i po tom našu duševnu moć na rad potakli?

Njemački filozof razlikuje dva spoznanja prema njezinu izvoru. Ako je iskustvo izvor spoznaji, on to spoznanje nazivlje a posteriori (Erkenntnisse a posteriori); nema li nikakva dodira sa iskustvom, to mu je spoznanje a priori (Erkenntnisse a priori).

Između franjevca i Kanta ne bi bilo razlike u shvaćanju sjetilne spoznaje, da je njemački filosof nije pokvario svojim subjektivnim, prirođenim duševnim formulama vremena i prostora. Po naravnom shvaćanju imali bi u sjetilnoj spoznaji priznati: a) vanjske predmete; b) njihov utjecaj na živčani aparat; c) duševnu moć, koja percepira. Toga Kant ne čini. Sve empiričke, osjetne spoznaje, mi primamo pod prirođenim oblicima vremena i prostora. Vrijeme i prostor (Zeit und Raum) nemadu objektivne vrijednosti; oni u stvari ništa ne znače. Za našu empiričku spoznaju znači sve, jer u njima i preko njih spoznajemo. Ovi oblici nijesu oblici stvarni.[2]) Opstoji li štogod izvan ovih oblika, po kojima spoznajemo (n. pr. predmeti, stvarni podražaji živčevlja na način mehanično vitalan), to ne možemo znati.

Kant tvrdi, da smo mi uza sve to o našem spoznanju stalni, i da ono ostaje netaknuto. Golim tvrdnjama ne zadovoljava se zahtjevima razuma. Kako ću biti stalan o iskustvenoj, kad kažem,da ona za me nema nikakva smisla, ako ne pod oblikom vremena i prostora, koji su skroz i skroz subjektivni!?

4. U svijetlu kategorija.

Umno je spoznanje a priori, te nema nikakva odnosa sa sjetilnom spoznajom. Koji je tome razlog? Iskustvo nas uči, da je nešto u prirodi tako, ali nam ne kaže, da ne bi moglo i drukčije biti. Nalazi li se pak nekih nužnih izreka, kao što ih zbilja imademo (n. pr. nešto na jedanput ne može biti i ne biti), one moraju biti o sjetilnom poznanju neovisne, moraju biti duhu prirođene, kako kaže Kant, one su apriorne.

Sjetilne spoznaje nijesu strogo općenite, dok su umstveni sudovi strogo takovi. Iskustvo nam može da pruži relativnu općenitost, a nigda apsolutnu. Mi možemo ustvrditi, slijedeći iskustvo, da je tijelo *a, b, c, d, e, f.* i t. d. teško, jer smo mi to zapažali. Može li nam iskustvo zajamčiti istinitost ovoga suda: *sva su tjelesa teška?* Ne može. Dolazimo li do posvemašnje općenitosti, to je plod apriornog umnog spoznanja.

Po Kantu su dvije neprevarljive oznake apriornog poznanja: a) nužda umnih sudova i b) njihova bezdvojbena općenitost. (Notwendigkeit und strenge Allgemeinheit sind also sichere Kennzeichen einer Erkenntnis *a priori).*

Područje apriornih spoznaja pripada ljudskomu čistomu umu (Reiner Verstand). On je apsolutni gospodar (für sich selbst beständig), samomu sebi dovoljan. Pojmovi kao i umna načela njegova su neotuđiva svojina.

[2]) Kant, Kritik der Reinen Vernunft, izd. Dr. Karl Hehrbach »Die trascendentale Aesthetik«, str. 64. »Sie sind nämlich (Raum und Zeit) beide zusammen genommen reine Formen aller sinnlichen Auschaung, und machen dadurch synthetische Sätze a priori möglich. Aber diese Erkenntnissquellen a priori bestimmen sich eben dadurch ihre Grenzen, nämlich, dass sie bloss auf Gegenstände gehen, *sofern sie als Erscheinungen betrachtet werden, nicht aber Dinge an sich selbst darstellen«*

Čiste apriorne spoznaje Kant nazivlje transcendentalnim. Ova spoznaja ne gleda na stvari, predmete, nego na način našega spoznanja. Mnoštvo ovako čistih pojmova u jedan sustav svedenih njemački filosof nazivlje transcendentalnom filosofijom. Zadaća je ove filosofije: čiste spoznaje uređivati i k jedinstvu ih privoditi. To se lako shvaća. Ako je tim spoznajama izvor sâm razum, koji je u nauci Kantovoj absolute Einheit, mora se to jedinstvo i u spoznajama očitovati. Uređenje naših spoznaja biva po umnim sudovima, u kojima ističemo odnos između subjekta i predikata. Naši se sudovi stiču, koncentriraju pod četiri, umu prirođena, oblika — po Kantovu pod četiri *Titel* — od kojih svaki u sebi ima tri momenta ili podoblika, tri razdiobe. Četiri glavna oblika jesu slijedeća: 1. Kolikoća sudova; 2. kakvoća njihova; 3. odnošaj; 4. način (Modalität der Urteile). Svaki ovaj oblik ima tri razdiobe,[3]) u sve dvanaest kategorija.

Kant je sâm uvidio poteškoću: «Kako da naši sudovi budu valjani za prirodu, za stvari, kad oblici našega mišljenja kategorije nijesu iz stvari, iz prirode izvedeni?»

Ovu poteškoću njemački mudrac nije riješio, nego je u duhu subjektivizma mimoišao. Njemu se čini i suvišan takov upit. U toliko zakoni prirode opstoje, u koliko ih um shvaća. Što je priroda, što li su njezini zakoni izvan naše spoznajne moći, to je nepoznato. Ako mi neke zakone spajamo, takovo je spajanje našom spoznajnom moći uvjetovano.[4])

Označene umne spoznaje spadaju u područje *teoretičnog uma*.

5. Realistička orientacija.

Duns Skot dijeli poznanje na osjetno i umno (cognitio sensitiva, et intellectiva) i ova spoznanja temelji na *stvarnosti* spoznanih predmeta. Ne samo to, nego on uči, da je *stvarno* sjetilno spoznanje izvor, temelj svih naših daljnih spoznanja. U njegovoj se filozofiji tako zahtijeva stvarna opstojnost predmeta (esse actualis existentiae), da bez nje znanje ne biva, i ponovno naglašuje, da on govori o biću, koje u djelu opstoji (loquor de ente actualiter existente) i takovo biće on nazivlje pravo istinitim. Ovako stvarno, pojedinačno biće barem izvorno i na početan način (originaliter et primordialiter) drugi ne poznaje nego naša pojedina sjetila.

Još se tada prigovaralo, kako je moguće, da sjetilno poznanje, što se odnosi na pojedine stvari, koje sada jesu a sutra nijesu, budu temeljom umnog poznanja, koje se osniva na nužnim neprolaznim načelima.

Duns Scot je na ovaj prigovor odgovorio u duhu Aristotelove filozofije, veleći, da je u sjetilnom poznanju govor o postajanju (generatio) znanosti, što je jasno iz Aristotela, koji kaže: nestane li sjetila, prema njemu nestaje i odnosne znanosti (Deficiente sensu, deficit scientia, quae est secundum illum sensum). Rođeni slijepac nije kadar da sudi o bojama.

Kod Skota je prvo sjetilna spoznaja, pa onda intelektivna. Prva je zajednička ljudima i živinama, ali je nestalnija i nesavršenija, nego li umstvena. To ništa ne smeta. I sjeme je nesavršenije nego stablo, ali se isto iz sjemena stablo razvija. Isto tako i u spoznajnom procesu sjetilna je spoznaja korijen, izvor, sjemenište umstvenim.[5])

6. Intellectus agens et possibilis.

Problem umstvene spoznaje kod franjevačkog se prvaka drukčiji ukazuje. Kant je apsolutni racijonalista, dok je Duns Skot vjeran realističkom smjeru ostalih prvaka skolastičke filozofije sv. Tome, sv. Bonaventure i t. d. Duns Skot razlikuje dva djelovanja našega uma (intellectus agens, intellectus possibilis). Prvo djelovanje naše razumne duše sastoji se u tomu, što tako zvani intellectus agens sliku vanjskoga predmeta u našoj fantaziji, mašti čisti od svih onih vlastitosti, koje su joj prirodne u koliko je ona neko određeno, pojedinačno biće. Kad je razum sve ono odstranio ili bolje abstrahirao od svih individualnih oznaka nekog predmeta, tada mi imademo u našem duhu jedan

---

[3]) Kant, l. c., str. 89.

1. *Quantität der Urteile.*	2. *Qualität*	3. *Relation.*	4. *Modalität.*
Allgemeine	Bejahende	Kategorische	Problematische
Besondere	Verneinende	Hypotetische	Assertorische
Einzelne.	Unendliche.	Disiunctive.	Apodiktische.

[4]) K. D. R. V., izd. Schmidt, str. 67. »Denn Gesetze existieren ebensowendig in den Erscheinungen, *sondern nur relativ auf das Subjekt*, denn die Erscheinungen inhärieren, sofern es Verstand hat, als Erscheinungen nicht an sich existieren, *sondern nur relativ auf dasselbe Wesen, sofern es Sinne hat*«.

[5]) Scotus, De Rerum principio, q. 13. art. 1., sv. IV. Izd. Vives.

općenit pojam, kojim se možemo slobodno bilo za sve pojedine predmete, bilo općenito, nezavisno od njih služiti.

Na pr. vidimo narisan krug. On je kao takav narisan nekom stalnom bojom, nalazi se na nekom stalnom mjestu (n. pr. na školskoj tabli). Čim sam krug vidio, moja ga mašta sobom nosi, on je u njoj utisnut. Što radi razum od te slike? On se ne ustavlja, niti gleda gdje je krug narisan i kojim mastilom, nego traži ono, što je u njemu bitno. Kad je našao, da se bitnost njegova u tom sastoji: što su točke periferije jednako udaljene od središta, on ima općeniti pojam o krugu, u sebi nuždan, koji se posve dobro dade aplicirati, bilo krugu u opće, bilo svim njima, pojedinačno uzetim.

Početak razumne spoznaje u Skotovoj je nauci sami predmet (ipsum singulare), koliko ga mi pomoću mašte spoznajemo (ut cognitum in phantasmate); dočetak, konac ove spoznaje jest općeniti pojam, koji je naš razum stekao (punctus finalis est universale, ut cognitum in ratione universali abstracta). Dunns Skot ovu spoznaju uspoređuje upravnoj crti, čije se točke dotiču. Mi u crti nalazimo početak i konac, koji i ako su, s raznog gledišta promatrana, između sebe različna, nijesu od upravne crte, u kojoj su, stvarno, jedno te isto. Jednako biva i našim umnim poznanjem. Naš razum n. pr. ima pojam kruga (intellectus possibilis), on bitno, stvarno znači jedno te isto, uza sve to što se on u raznom promatranju raznim ukazuje. Pojimljemo li ga na primjer hic et nunc sa svim njegovim pojedinačkim kvalitetima, on je t. j. pojam o krugu partikularan; abstrahiramo li od ovih pojedinosti (conditiones determinatae), tad je on općenit, universalan. Joann. Duns Scotus De R. P., q. XIII. art. III. n. 29.

Skotov kriteriološki kao i psihološki postupak temelji se na stvarnosti, a Kantov obratno na posebnoj strukturi samoga duha.

7. Preko morala k Bogu.

Kant je uvidio, da teoretički um ne ispunja svih želja razumne duše. On mu je pomogao riješiti iskustveno poznanje pod oblikom vremena i prostora; uredio mu je teoretičko spoznanje u svijetlu dvanaest kategorija, ali sve to još nije dosta, da naše duševne težnje zadovolji. Njemački je filosof pokušao višim duševnim čežnjama zadovoljiti i u pomoć je pozvao, istina ne više teoretički um, koji se je, da tako rečem, iscrpao, nego se je obratio čistomu razumu, ali u njegovoj praktičnoj, životnoj uporabi (Reine Vernunft im praktischen Gebrauche).

Tri su istine nužne ljudskomu umu: sloboda volje, besmrtnost duše, opstojnost božja. Nije treba, da ih mi znademo (zum Wissen nicht nötig sind); jer kad bi ih mi čistim razumom i poznavali, za nas bi bile neuporabljive, beskorisne, suvišne; bile bi predmetom mučnih natezanja našemu umu. (K. D. R. V. str. 285).

Što je po Kantovoj nauci *praktični um?* Za nj je sve ono praktično, što proistječe iz slobode, slobodnog određenja. (Praksis ist alles, wass durch Freiheit möglich ist). Sloboda je nužni uvjet naše razumne volje. Ona je dvostruka: a) *arbitrium erutum* (Tierische Willkür), čije je određenje podvrgnuto sjetilnim poticajima (durch sinnliche Antriebe bestimmt); b) arbitrium liberum (freie Willkür), slobodna volja čije djelovanje oćutnim poticajima nije uvjetovano. Sve štogod iz ove volje potječe ili kao iz izvora, ili kao njezina posljedica, on nazivlje praktičnim.

Kako je god čisti um obdaren s nekim prirođenim oblicima, kategorijama, tako i praktični razum = volja, u svom djelovanju mora da imade nekih zahtijeva, postulata, koje čisti um ne poznaje, ali koji su praktičnom umu prirođeni, njegovi, koji su — u jednu riječ, *a priori.*

Tri su zahtijeva praktičnog uma: sloboda volje, besmrtnost duha i opstojnost Boga. Ove se istine nužno zahtijevaju, jer se bez njih moralni, etički svijet ne da ni zamisliti, a još manje u životu čovjeka izvoditi. Moralni je svijet Kant priznavao. U njegovoj filosofiji bez Boga, bez budućeg života, najplemenitije bi etičke ideje bile predmetom udivljenja ili dopadnosti, ali one ne bi bile poticalom naših odluka i njihova izvršenja.[6]) Moralni momenat pretpostavlja, ili bolje, na njemu se temelji opstojnost Božja i budući život; to isto vrijedi, ako ne i još više, za slobodu naše volje. Ako ja nešto moram da radim, hoće reći, da mogu raditi. Moralna obveza bez slobodne volje, bila bi bez smisla (etwas wiedersinniges).

Apriorna spoznaja mora da bude općenita i nužna. Jednako vrijedi i za Kantov moral. On ga je istrgnuo iz naručaja moralnog utilitarizma — komu je moralno, što je korisno — i iz hedo-

[6]) Kant, Ebd. s. 289. »Ohne also einen Gott und eine für uns jetzt nicht sichtbare, aber gehoffe Welt sind die herlichen Ideen der Sittlichkeit zwar Gegenstände der Beifalls und der Bewunderung, aber nicht Triebfedern des Vorsatzes und der Ausübung«.

nizma, komu je ono etičko, što mu godi. Takov moral ne može da bude općenit i nuždan, jer bi se prema koristi i ukusu pojedinaca mijenjao. Njegov je moral, moral dužnosti. Naše moralno djelovanje mora biti nadahnuto od vrhovnog kategoričkog imperativa: Radi po onim pravilima, po kojima možeš htjeti, da postanu jednim općenitim zakonom. Čovjek po svom moralnom djelovanju mora se svakog drugog poticaja odreći osim poticaja same dužnosti. Njezin je izvor volja i radi ovoga njemački je filosof otac racijonalističkog autonomnog morala; osnovne zakone moralnog djelovanja volja sama sebi pripisuje, stoga je i nazivlju nomotetičnom. Izvor morala nije Bog, i ako se ova ideja kao zahtjev čistoga praktičnog razuma zahtijeva. Traže se i druga dva postulata: sloboda i besmrtnost, a da ih razum ne poznaje. Ovaj kratki prikaz Kantova praktičnog uma zaključit ću riječima bavarskog ministra predsjednika V. Hertlinga: «Ima nekih ideja (Bog, duša, neumrlost) koje moramo misliti, ali nam je preko istih zakraćeno upoznati ono što mislimo!»

Iz gornjih pretpostavaka jasno slijedi, da je Kant teologiju, vjerovanje isključio iz područja teoretičnog spoznanja. Pod ovim spoznanjem razumije stvarnu opstojnost (wodurch ich erkenne was *da ist)*. On ju je dodijelio praktičnom, a pod time uzimlje ono, što bi moralo biti (dadurch ich mir vorstelle, was *da sein soll)*. Odbacivši sve umne teoretične razloge za opstojnost Boga i korelativnog pojma vjere, nju je htio utvrditi u voluntarističnom — ali ne racijonalnom, što je prihvatljivo — moralu. Bez vjerovanja naša bi moralna načela bila porušena, kojih se Kant nikako nije htio odreći, a da ne postane pred samim sobom prezira dostojan.[7])

8. Volja uz razum.

Zamjerno je, kad se izvrsno proučavaju Duns Skot i Kant, kako je nastalo krivo mišljenje o srodnosti njihovih duhova i o identičnosti nazora o volji! Povod ispitivati ne ću! Činjenica je tu, pa s njome jedino i računam.

Franjevački naučitelj razlikuje dvije volje: a) appetitus sensitivus, b) appetitus rationalis. Kant bi rekao «Thierische Willkür und freie Willkür». U područje debate ne spada appetitus sensitivus = živinski nagon, pa ga i izostavljam.

[7]) Kant, K. D. R. V. s. 295.

Pogledom na našu svrhu, volju možemo promatrati s dva razna gledišta: psihološkog i etičkoga. Volja u Skotovoj nauci znači osobito savršenu funkciju duha ljudskoga. Njezino funkcijoniranje nije zasebno, nego je u psihičkom mekanizmu vezana na drugi nužni duševni mekanički komponent, bez čijeg utjecaja volitivna energija ne bi se mogla poroditi, niti li razvijati. Razum je i operacija njegova t. j. poznanju nužni uvjet slobodne volje. Da je franjevački prvak zbilja ovako mislio, vidi se iz oznake o volji. Ona mu je: *appetitus cum ratione liber.* (Ox. d. 3. d. 17. n. 2).

Ova bi se oznaka mogla komu učiniti nedovoljnom, jer iz bližega ne označuje međusobni odnošaj voljne i razumske spoznajne energije. Duns Skot je u ovom pogledu izvan svake sumnje jasan. Promišljajući o pitanju, da li je poznanje misao (cogitatio) podvrgnuta utjecaju volje, dolazi do ovoga zaključka: Prva misao, prvo spoznanje nije pod uplivom volje, jer neka misao, spoznaja neka preteča je (praecedit) svih djelovanja njezinih. Ovo je prvenstvo prirodno. I ako se ne može reći, da je razum u vremenu prije volje (sunt simul duratione) ipak franjevački filosof nepokolebivo stoji uz istaknuto prvenstvo: «voluntas non potest velle, nisi praecedente cogitatione in intellectu. L. S. II. d. 42. q. III.

Psihičko-mekaničku radnu ovisnost, ako je uopće potreba dalje dokazivati, razuma prema volji, nije ju očitije mogao istaknuti, nego li je učinio u ovoj stavci: *Omnis volitio requirit necessario intellectionem naturaliter priorem.*

Ne smijemo zaboraviti, da je Duns Skot problem volje valjda najviše od svih skolastika isticao; da je volji davao prednost nad ostalim duševnim moćima, pa i nad samim razumom; da njegova nauka dolazi u konflikt s naukom anđeoskog naučitelja sv. Tome[8]); ali ja preko svih tih pitanja, jer su izvan naumljenog cilja, prelazim. Bio Skot, bio sv. Toma, bio sv. Bonaventura, u svom psihološkom temeljnom naziranju ostali su svedđerno dosljedni poznatom načelu: nil volitum nisi praecognitum;

[8]) *Opaska.* — Ko bi se želio opširno o problemu volje u Skotovoj filosofiji upoznati, upućujem ga na litografiranu habilitacijonu studiju od dr. Karla Eterovića »La Volonté dans la philosophie de Duns Scot«, koju je poznatom bistrinom i temeljitošću obradio u tri dijela: 1. Notion de la volonté. 2. Rapport de la volonté avec l'intelligence e l'appetit sensible. 3. La volonté en Dieu: ses rapports awec l'univers et l'ordre moral.

ignoti nulla cupido. Nema htijenja bez prethodne spoznaje; niti se može htjeti ono, što se ne poznaje.

Iz ovog komparativnog razmatranja slijedi, da je volja u nauci Kantovoj u psihološkom pogledu zasebna, autonomna poput neke mekaničke potence; dočim u nauci Duns Skota ona čini jedan organizam in esse et in operari s razumom. Njemački je filosof volji oduzeo ono, što je specifično čini ljudskom voljom t. j. razumnost; a franjevac ju je svom energijom zagovarao. Između njih je opreka jasna!

9. Auktoritativni moral.

Kant je organički vez između razuma i volje poništio. Duns Skot ne samo da ga drži, nego ga on dosljedno i postojano i u etici provađa. Razumno poznanje osniva se na realnosti (Ding an sich); iz nje, pomoću umne apstrakcije, da upoznaje, prima principia ratiocinandi, kao što je načelo uzročnosti, istovjetnosti što sve sačinjava područje teoretičke ili spekulativne spoznaje. S teoretičkim poznanjem nije funkcija našega razuma dovršena. Njegove se niti protežu i u područje praktičkog uma = volje. Teoretička spoznaja uma ima svoja prva načela umovanja, ali ni praktička nije bez bez njih. Praktička načela, na kojima se osniva razvoj etičkog života, koja su sjeme njegovo, jesu: a) dobro i pošteno mora se ljubiti; b) zlo i sramotno bježati. Ova načela naša etička svijest živo osjeća, ali osjećaj nije samo odraz kategoričkog imperativa, nego u njima franjevački učenjak otkriva upliv razuma, premda volji u njezinoj praktičnoj aplikaciji prvenstvo priznaje.[9])

Naš razum dobro uviđa istinitost gornjih načela i njihova se razložitost u toliko shvaća, u koliko su consona rationi, u skladu s razumom. Volja može ne htjeti ono, što je pošteno; ona može poželjeti zlo pod vidom dobra; ali će razumska baza, istinitost prvih etičkih zasada sveđerno trajna stati: bonum faciendum, malum vitandum.

Izvor moralnih praktičnih istina nije razum niti volja — u ovom pogledu volja nikako nije autonomna, kao što je htio Kant — nego je svemožno biće, Bog. Njega se ne smije uzeti kao nekakav potrebni zahtjev, praktični postulat volje, da se osigura opstojnost etičkog čuvstva u nama, nego u objektivnom smislu, (Ding an sich) jednog izvan našega razuma realnog, presavršenog bića. Bog je mensura totius naturae bilo u redu fizičkom, bilo u redu moralnom. Naš razum, ako nam kaže, što nam je činiti, to on ne kaže pod utjecajem svoje apsolutne slobode, nego, u koliko ga je Bog intelektualnim svijetlom obdario, da upozna ono, što Bog hoće. Duns Skot poput drugih skolastika razlikuje fizičku slobodu volje, jer je u svom djelovanju prosta od fizičkog preodređenja, nije determinirana; i moralnu, etičku slobodu, u koliko bi bila prosta od moralnih obveza, zakona. Posljednju joj slobodu poriče, u koliko je stvorena. Stvorenje ne može, da bude neovisno, jer, pripustimo li je neovisnom, u onaj čas moramo joj poreći značaj stvora.[10]) Temelj naših moralnih obveza prema Bogu jest stvorna ovisnost o njemu; a, kako bi skolastici rekli, ratio formalis bilo bi umno priznanje iste ovisnosti u teoretičkom i u etičkom pogledu.

Naša volja ne kroji sebi moralnih zakona, ona nije nomotetična. Njima je predvrgnuta, jer su u sebi nužni[11]), ili, jer im je izvor volja Božja. Izvršenje moralnog zakona zahtjev je razumne duše i dužno poštovanje ograničene volje prama neograničenoj.

Uza sve ovo što sam iznio, da pobijem mišljenje o srodnosti duha jednog i drugoga filosofa, ipak će u povijesti filosofskog i religijskog razvoja misli ostati, da je franjevačka škola, u prvom redu njezin prvak bl. Ivan Duns Skot, širila misao o praktičnosti teologije. Stalno je, da se ovo mišljenje ne temelji na onoj bazi, koju nam pruža Dr. Bazala u svojoj povijesti.

---

9) Oxon. l. II. d. 6. q. 1.

10) Dr. Eterović, mj. ozn., str. 125. Une creature ne se conçoit pas independante. Dés qu'elle est independante, elle n'est plus creature.

11) Duns Scot naravni zakon dijeli na praecepta primae tabulae i secundae. U ovoj razdiobi stoji razlika nužde. . OX. III. d. 37.

Beletristika Matice Hrvatske god. 1913.

(1. Budisavljević, S ličke grude. - 2. Car Emin, Iza plime. - 3. Kovačević, Posljednji Nenadić).

Nema ljepote, gdje nema cjeline u različitosti i ako ta cjelina nije prikazana u dotičnoj bistrini i obliku. Pripovijest, koja nam priča o svemu i svačemu bez neke sređenosti, cjeline, nije lijepa »književno«, te se u najboljem slučaju možemo zabavljati biranim frazama, pojedinim dijelovima ili komadima mozajka, ali nikada slikom mozaičnom. Budući da nije lijepo, što se barem u bitnosti ne temelji na istini, a oznaka je istine bistroća, to mora bistroća da prati i književnu ljepotu. No ni najuzvišenija ideja, istina, ne može da potakne naše udivljenje, ako nije prikazana u doličnom obliku; n. pr. uzvišenost svećeničkog zvanja ne ćeš prikazati dolično, ako pokažeš svećenika, gdje se hvata u kolo s djevojkama i bake ga ispod oka promatraju i odobravaju. Najvažnije je kod svake beletrističke ljepote ideja, bilo to u najsitnijem crtežu bilo u najvećem romanu. I zato, gdje nema ideje, prikaz je krnjav i nema prave ljepote. Isto tako, gdje je ideja tendencijozno kriva, zla, ne može da se to označi lijepim. Da nam pjesnik ili pripovjedač ma i u najsavršenijem obliku i najvećoj cjelini u raznovrsnosti i bistrini prikaže »ad oculos«, kako radnik vadi đubar iz đubrišta i baca na put pred prolaznike, s najvećom ogavnošću odvratit ćemo oči od takove umjetnosti. To nije umjetnost, to je zloporaba umjetničke sposobnosti. Umjetnost očevidno ne smije biti u protuslovlju s realnim životom, barem u našem vijeku, kada se želi popularizirati umjetnost. Bludnost, hvalenje bludnosti osuđujemo u

realnom životu, a zašto da je ne osudimo u umjetnosti? Golotinju na putu bismo osudili, zašto da je dozvolimo beletristi? Ovaj slobodno neka zlo prikaže, ali (neka mu ne mijenja vrijednosti; inače bi umjetnici i fantaste imali isto značenje) kao sjenu u risanju da bolje odskoči dobro.

Matica Hrvatska je ove godine izdala tri knjige iz beletristike: *S ličke grude, Iza plime* i *Posljednji Nenadić.* Da vidimo, kako je zlo u tim djelima prikazano.

1. B. Budisavljević, S ličke grude. Priče.

J. Pesarić u Uvodu ovih priča iznosi nam život Bude Budisavljevića: Rodio se je 1843. (29. srpnja) u Bjelopolju kraj Korenice od oca Bude, krajiškog časnika, i matere Sofije. Osnovnu je školu i 7 gimnazijskih razreda dovršio u Senju. Tu je drugovao s Lavov Vukelićem, kasnijim hrv. pjesnikom. 8. je razred svršio na Rijeci g. 1860., gdje je upoznao kao profesora Kurelca, za kojim se je mnogo povodio prvo doba u jeziku. Slijedeće godine primljen je Budisavljević u učevni tečaj za krajišku upravu u Beču. Tu je zajedno stanovao s Vukelićem u jednoj sobi. God. 1862. je zadnji postao poručnik krajiške uprave u zavičajnoj pukovniji u Senju. God. 1871. ih je obojicu odveo Trnski kao upravne činovnike u bjelovarsku županiju. Kada su Trnskomu za godinu dana oteli službu, odrekoše se i ova dvojica i 17 solidarnih činovnika. God. 1879. je Vukelić preminuo. U Beču se je još 1862. bio upoznao sa Šenoom i god. 1863. s Perkovcem. Ovi su ga poticali na rad kao i Trnski. I tako je napisao više pripovijesti, koje su izišle ili u »Vijencu« ili »Obzoru«. God. 1884. postade velikim županom u Požegi, te god. 1884. u Bjelovaru i 1889. u Lici.

U ovom Matičinom izdanju nalazi se dvanaest priča: 1. Petar Gavran, 2. Na vojsku, 3. Očajnik Milivoj, 4. Zadnji lički harambaša, 5. Na ličkoj stepi, 6. Bijeda, 7. Maksimova draga, 8. Jakota žena, 9. Dvobračnica Mara, 10. Nadro, 11. Pred mirovnim sudom, 12. Susjedi. — Prvu je pripovijest Budisavljević objelodanio god. 1869. pod naslovom »Petar Gavran mrke sreće«, devetu god. 1873., treću god. 1874. u »Vijencu«, drugu god. 1909. u »Savremeniku«, šestu god. 1899. u sarajevskoj »Nadi«, drugo u raznim listovima.

Sve su ovo crteži, male pripovijesti. Uistinu ima vrlo

uspjelih, posebno »Očajnik Milivoj« i »Bijeda«. U ovoj zadnjoj je majstorski prikazana mala, prostodušna Milka.

Kako je glede ćudorednih ideja?

Nikako ne mogu da ne zamjerim, što se pisac u priči »Susjedi« spotaknuo o svećenički stalež. Čemu onaj ulomak na str. 168? On glasi:

— Kamo sreće, da i naši muževi nijesu čitati naučili! — gotovo očajno završi Anđa; ali susjeda je ispravlja, veleći:

— E, sestrice moja, onda bi im štokakvi *glupoderi* nadrobili štokakva drugog drobljenja, pa kad se mućka ono malo mozga u glavi, biva i devet puta gore, povrtoglave, Bože prosti, ljudi. Da ti čuješ, moja, kad amo priplane *naš kapelan* iz M.... A, što sve u dućanu govori! A ljudi se ukipjeli, pa slušaju, gutaju, srču! A on se naježio, pa siplje, siplje, mati moja, na gospodu, na vlasti, na zakone, oslobodi majko Božja!

— A šta ga ne svežu, ne zatvore? — u čudu će Anđa. — Po ovome (kada se ovako općenito izrazuje) izgleda kapelan gori nego li kakav socijalni demokrat, koji je pun mržnje protiv svakoga. Ovo je tendenciozno.

Žalibože još je veće tendencije »Dvobračnica Mara«. Mara protiv volje roditelja hoće da pođe za Duju Grbaša, pak ode, a da nije poput svojih »drúga prošena, niti k Božjemu hramu i od svoga roda vedena kao druge mome-krštenice«, niti se je pod njezinim »krovom svadba svadbovala po hrišćanskom starom običaju, nit išta« (str. 135). Iza nekoliko dana učestaše zavade. Mara pobježe k ocu. I ovaj za nju ne mari. Po djevojačku preobučena ode tada u svijet. Putem u nekom selu namjeri se na imućnu seljačku kuću. Tu poče da služi. Svi cijene, da je djevojka. I zavoli je sin jedinac. I vjenča se s njime. Jednog dana s novim mužem poveze se na pazar u nedaleko mjesto. Tu je pripozna prvi muž. Nastade svađa. Nju odvukoše u tamnicu. Međutim prvi muž na dan udaje svoje sestre počini zlo: ubi pirnog zvanicu, opre se vlasti. Sud ga za to osudi na sedam godina. Tada je ona slobodna.

Pisac Marino življenje ne samo ne osuđuje, nego i povlađuje, kada joj stavlja u usta riječi prigodom nove ženidbene ponude sa strane sina jedinca, Radojla: »Radojlo mi u volju ušao od prvoga dana, a sad bih već bila dušu svoju za nj dala; on je bio moja prilika, on desni drug i od prave krvi. A ko bi mi grješan sudio, što sam vjeru dala, da ću poći za nj?« Ovo je prosti preljub i eto pisac ga uzvisuje kao dobro i po tome lijepo.

I »Zadnji lički harambaša« ubijao je ljude, osobito Turke, često bez uzroka. To Budisavljević nigdje ne kudi.

Svak će priznati, da je ovakovo razlaganje u običnom životu zlo; da je dapače svak, ne samo sudac u sudištu, dužan ustati protiv nemoralnosti. Moral ne mijenja svoju vrijednost i jedinstvenost nigdje. Ali žalibože mnogi romanopisci poput Balzaca[1]) vele, da krepost i poštenje ne vrijede u opće više, pak ni u lijepoj knjizi. Drukčije je sudio Plato. On veli, da postoji odvratnost na tijelu i na duši,[2]) te jedno i drugo mora umjetnost ne uzvisivati. Aristotel jamči, da iz kreposti slijedi i korisno i zabavno, ali ne obratno.[3]) Moderni hoće da izvine vrijednost kreposti i tim imenom nazivlju zločin.[4]) Tu se dakako razilaze naši putevi kao i ishodišta. Nemoral dovodi do anarhizma na socijalnom polju, ali i na polju uma i lijepe umjetnosti, književnosti i filosofije i t. d. Do toga dovodi i nemoralni roman, pripovijest po svojoj naravi. To znači istodobno onda i bankrot znanosti kao i bankrot bolje budućnosti kod ma koga naroda. Ovome valja izbjeći i zato na vrijeme zabaciti nemoral i lijepoj knjizi. Svaki pravi moral je kršćanski, jer se ovaj temelji na naravnom, urođenom zakonu *(lex naturalis),* pak stoga moramo zabaciti, osuditi pripovijesti, romane, koji šire protukršćanski moral, kao nekorisno i štetno po narod, i kao neestetični predmet.

2. Viktor Car Emin, Iza plime, Roman.

O tome romanu piše[5]) A. M. (? Andrija Milčinović, književnik, Zagreb): »Najbolji je roman, što smo ga dobili natrag pet, šest, pa i deset godina. Romanom *Iza plime* autor je u punoj mjeri odužio svoje čitatelje za višegodišnju šutnju, jer ako to moguće i nije posljednja riječ u pripovjedačkom njegovom radu, znači ipak vrhunac i visinu, na kojoj do sada nije bio«.

Je li tako?

[1]) Peau de Chagrin.
[2]) Gorg. 477 B, Phaedo 110 E.
[3]) Etho M. II, 11, 1209. 7. b. 32.
[4]) Honegger, Literatur und Cultur, 198.
[5]) Književne novosti, g. I, br. 1., str. 16.

U romanu stari Marin Palmić čeka, da mu se vrati zet, koji je otrag dvije godine poginuo na Oceanu s »Lastom«, posljednjom barkom njegove nekoć brojne flote. Navodno dolazi k njemu Rajković iz Amerike, da utjera od Palmića dug na račun amerikanca Marunića. Stari ni da čuje. Zato ovaj traži kupca. Nekoć je Rajković kao student prosio u staroga ruku jedinice mu Klare. Stari ga je prezirno odbio. Klara s kćerkom živi uz oca. Batičić, lija i bez duše, posreduje za Rajkovića kod Nijemca Leitnera, da prodade Palmićevu kuću i vrtao. Ovaj se Nijemac bio rastavio od zakonite žene i bio se tu pri moru priključio k nekoj seoskoj djevojci, koju odmah ostavlja, netom se je upoznao s Klarom, kada je došao, da pregleda svoju tek kupljenu kuću. Klara taji starome ocu, da je morala prodati kuću (jer ju je otac bio upisao na nju), te prima Leitnera pod krov za 1—2 mjeseca, dokle bi našla za se stan. U Rajkovića se budi stara ljubav. Ujak Klarin Iviša hoće, da dovede tu k moru željeznicu, onda vodovod, te u tu svrhu polaže nadu u Rajkovića. Zato i posreduje, te se i Klara priljubi uz Rajkovića i ne će da znade za Leitnera. Živu u odnošaju. No u Americi ima obveza Rajković, jer se je zaručio s kćerju bogataša Marunića. I jednog dana stiže ovaj sa kćerkom amo. Rajković hini. Leitnerova je sestra došla također amo, da bi pomirila brata sa zakonitom ženom. Zato vreba na Klaru. Jednog dana srdita kaže svu istinu o prodanoj kući starom Palmiću i ovaj se sruši mrtav. Rajković je novac, što je dobio od Leitnera za kuću, već prije Marunićeva dolaska proigrao. Zato više ne mari za Ivišine osnove ni Klarine riječi. Iviša i Klara odoše u Ameriku, Marunić sa zetom Rajkovićem i kćerju nastani se u Klarinu kuću, koju su međutim prekupili od Leitnera (jer se je ovaj vratio kući i pomirio sa ženom). Palmić je domaći aristokrat i ne vjeruje, da su se vremena promijenila. Iviša se bori proti invaziji tuđinaca, ali bez uspjeha. Batičić gleda profit, živi s tuđom ženom. Klara je nestalna i spoznaje Rajkovića. Ovaj je fantasta i samo časom se opire protiv struje. Marunić je bez savjesti i poleta; špekulant i klanja se samo novcu. Leitner je ženskar. Koje je vrsti ovaj roman iz savremenosti? Socijalan je, jer opisuje sadašnji socijalni život u jednom od istarskih primorskih kupališta, gdje su podigli stranci ville i hotele i razvija se gotovo velegradski život. No roman je i psihološki, jer Car Emin i ovdje kao i u mnogom svojem radu riše dušu i duševne borbe svojih ličnosti na dugo i široko.

Izradba i ćudoredje romana.

Ovaj roman nije kadar da ikog oplemeni.

Sastanak Klare i Rajkovića, str. 186-189, je prava »pikanterija« svoje vrsti. Još je pikantnije prikazan sastanak u sobi hotela, str. 240., najgadnije str. 196. Ovakovi opisi, kao i onaj o plivanju obojeg spola u moru na str. 217., bolje bi bilo, da su izostali. I opis Klare, str. 71, može slobodno izostati, kao i ono, gdje je cinički opisuje Batičić Leitneru na str. 79. Suvišni je detaljni opis i pjevačice na str. 58, ili kasirice na str. 46.

Čudnovati pojam ima g. Car Emin, kada piše, da je »Batičić imao dosta svoj maleni roman: ljubav s protimbama i zaprekama, »ona« pošla za drugoga, a kad ju je »drugi« — neki doseljeni kirurg Blum stao da napušta, u nje se i u Batičića probudili ohladnjeli plamovi, te oni posegoše za svojim starim pravom. Činili su to i sa znanjem dra Bluma, koga je više zabrinjavala nestalnost njegovih pacijenata, nego li vjerolomstvo vlastite žene. Sve je troje živjelo u miru i najljepšem skladu« (str. 52). To su doslovne riječi. Jao narodu s ovakovim moralom!

Glavni je junak romana Rajković i Klara. Kršćani su ali se nijedan od njih ne vlada po kršćanskom moralu. Ne samo to, nego su sve ličnosti romana kršćani žalibože samo po krštenju. Sve se vlada protivno, nego li kršćanska vjera naučava, te gotovo čovjek mora reći, da kod Cara Emina kršćanstvo ne ima nikakove vrijednosti. Ali da! Ipak je tu ocrtana jedna kršćanska duša. To je Leitnerova sestra Berta. Ona je došla amo, da privede brata k šurjakinji Luizi. U tu svrhu dovela je ona sobom i bratovu malu jedinicu Lily. Mala na večer moli za Božji blagoslov na očevu i maminu glavu; ljubi oca u jedno i drugo lice poklikom: »Ovo za mojega tatu, a ovo za moju mamu«. Berta je zapazila spletke brata naprama Klari. No ni ovoj ne vjeruje. (»Ali je opasnost utjelovljena u Klari«, str. 198). Zato je »započela sitnicama, više ili manje pritajanim ubodima, mrzovoljnim opaskama, hladnim pogledima, tvrdim pitanjima i odgovorima, pa osobito onom svijesnom gordosti, kojom je Palmićevu kćer u svaki čas podsjećala, da tu sada drugi gospodare, a nju samo da trpe i da bi već vrijeme bilo, da ode . . .« (str. 199). Klara je moli, da smije u prodanoj kući ostati još

dva ili jedan mjesec. Berta odbija: »Što prije, to bolje«. Jednog dana ljutita, što se je usudio stari Palmić, otac Klare, predbaciti »pripuzi«, sjeća ga, da to ne bi kazao njezinu bratu.

— Mogli biste se pokajati, — nastavi, a lice joj poprimi strog izražaj. — Pa ma da i krivnja nije vaša, nego onih, koji vam istinu kriju...

Marin Palmić zahohoče nekako čudno ali najednom zašuti i bude mu, kao da mu je nekakva zadušljivost stisla grlo.

— Ukratko — prihvati ona, znajte... da ni kuća ni ova bašta nisu više vaše...

— No čije? — istisne on krivеći usta.

— Moga brata, — odgovori ona nešto slobodnije, ne videći na starcu nikakva znaka, da bi ga se to kakogod jače doimalo. U Americi trebalo platiti dug, a gospođa vaša kći, našla se prinuđena da proda. Zatajila vam je to, kako reče — da vas poštedi, a s mojim je bratom ugovorila, da ćete neko vrijeme ostati ovdje... dok vas pripravi... Bože! — klikne ujedared Njemica i zagrozivši se uzmakne za nekoliko koračaja.

Palmić raskolači oči, promrmlja nekoliko riječi i pade. Berta vrisne i stane kao luda trčati po vrtu i zvati u pomoć. Palmić je mrtav (str. 248-9).

Kakva je to Berta?

Ona je »po odgoju bila veoma religijozna«, te je iza nesretne ljubavi, malone posve prekinula sa svijetom, vjersko se čuvstvo u toj samoći u nje još većma ukorijenilo, i bila je tako daleko dotjerala, da je i samu ljubav između muškarca i žene smatrala nečim, što ne može Bogu biti milo. Brak je poštovala samo u koliko je to crkvena i — ako za nevolju — Božja ustanova — ili — kako se inače izražavala — u koliko je »to zlo doista potrebno«. Zato joj i nije bilo nemilo, kad joj se ono brat vjenčao. Mislila je naime, da će i nove dužnosti obuzdati njegovu vatrenu ćud i privesti ga na pravu stazu vrlinâ« (str. 119).

Leitner poče i dalje da loše živi, te se konačno rastavi od žene. Berta ga opominje. Napokon dobaci bratu, neka se od njeničemu ne nada, jer »što ima, to da će dati *crkvi*« (str. 121). Brat ne haje i evo je utekao amo u Bristan. »Berta je više puta čula pripovijedati o kupalištima i njihovim napastima, pa se poboja, da bi joj brat mogao lako zapasti u kakvu nečistu mrežu. Kad joj je pak dojavio svoju namjeru, da će se u Brisnu nastaniti trajno, zabrine se sasvim i odluči otići za njim, da ga može izbliza držati na oku i čuvati od zla« (str. 121).

Eto tako je Car Emin opisao to jedino »kršćansko« lice. Opisao ga je odvratno, a time i ideju, koju representira. Berta je puna egoizma, nemilosrdna, čak svojom srditošću ubija najbolju osobu romana, kapetana Marina Palmića.

Filosofija u romanu.

Car Emin hoće da i *filosofira*. Iviša veli o smrti: »Na svima nama je da jednom odjedrimo: netko se ukrca prvi, a netko mora da na »paladi« čeka drugi brod. Ima ljudi, koji u tom čekanju nalaze zabave, a ima ih, kojima i dodija. Da je život malovrijedan, kako neki mudraci uče, ne bi ga više bilo na svijetu, niti bi ovako bujao i cvao! Ni smrt mu ne može nauditi, pače ona ga i rađa. Evo jadnoga Marina (Palmića), a i druge pred njim; živjeli, mučili se, radili — pa ih nestalo, gotovo sasvim nestalo, — (a to je, što zapravo znači posve umrijeti). Ali prije nego li je otišao, došao je već drugi, koji će na onom mjestu živjeti, blistati, zapovijedati. Istina, sve ne će biti, kako je prije bilo: stranac će štošta modelovati prema svome ćefu. Stari će dom porušiti, drevna će se bašta morati da pokori njegovoj volji i ukusu. I mnogi će davni trag izbrisati, ali život će ostati i unapredak bujati i cvasti...« (str. 257). Očevidno shvaća *smrt* u *panteističnom smislu,* kako naučava Hartmann (ne Schopenhauer), t. j. životu smrt ne naudi, jer umiranje proizvodi drugome život. Πάντα ῥεῖ — Panteizmu je sve *fatum i život je enigma,* kako se to nalazi u Aškerca i Kranjčevića. U ovom romanu to susrećemo. Iviša prigodom nenadane smrti Palmića tješi Klaru: »Dogodilo se... Starost — nemoć. — Bolje za nj, pa i za vas. Svršio je, da ljepše nije mogao. Nema ti ga do onakove smrti! Potrese te, obori i nikome ništa! Hvala Bogu!« (str. 253). Dakle post mortem nulla cupido; nema da se kome odgovara za svoje življenje, jer nema nagrade ni kazne. Nikome ništa! Dapače Iviša veli: »Nema na svijetu ni mjere ni pravednosti« (str. 112). Sve je sudbina. »Još se nijesi ni rodio, već ti napišu, kako će ti biti. Tebi sve zlo — drugome sve dobro. Do vraga i život!« (ib.). »Čemu srce? Prvi put ga je pitala: ono se bunilo, kidalo, krvarilo, pa je jednako pošla za neljubljenoga. I srce se stišalo, umuklo, — a život je protekao svojim tekom« (str. 117). Zato je uopće za nas život zagonetka,

enigma, jer smo podvrženi fatumu. Klare »sve se doima upravo tjeskobno, pa i isti zareznici, što nekako divlje oblijeću oko prozora, burno zvrndaju, mahnito udaraju u stakla, — dok na njima ne utuku ono malo života. A onda joj se nekom logičkom nuždom izgurala iz pameti pitanja, što ih je više puta u knjigama čitala: koji je svemu tome smisao? Zašto se to nije svršilo prije, nego li je započelo? Čemu to, čemu? Ali se odmah sjeti, da ni oni, koji su te knjige napisali, nisu tim pitanjima našli odgovora« (str. 201). Panteistički agnosticizam!

Da nije u romanu prikazana borba proti tuđinštini, ne bi u njemu bilo nikakove ma i malo više ideje, nego bi sve bilo prosto blato skupljeno sa »dna života«, koje Car Emin razgrće pred čestito hrvatsko čitateljstvo.

„Hrvatska Prosvjeta" o erotskom dijelu romana.

Ona piše u 1. broju t. god. ovo:

»Požaliti se mora, što je Viktor Car Emin erotski dio romana natrunio mjestimice sasvim nepotrebnim simpatičnim opisima putenosti. Kada li će se naši pripovjedači uzvinuti u ovoj tami do tankoćutnosti Kristove nauke. Ne velim, da umjetnost mora prikazivati same kreposnike. Ne, čitav je život sa svim svojim dobrim i lošim stranama njezino područje. Ali ipak glavno je, kakva raspoloženja i čuvstva probuđuje umjetnik u nama prema određenim oblicima životnim. Kršćanstvo traži od umjetnosti, da ona u svojim sugestijama ne podaje pojedinim oblicima drukčiju vrijednost, nego što im je daje Kristova nauka. Tolstoj je u «Kreutzerovoj sonati» prikazao najtamnije strane seksualnog života, prikazao je preljub; ali ga je oštro žigosao, držeći nas daleko od ružnih strasti i ne dopuštajući, da se one ma i časak ukažu našoj duši simpatičnima. Moderni pisci obrađuju ovakove predmete sasvim drugačije. A i Viktor je Car Emin odviše blag prema nekim svojim osobama, za koje bi Tolstoj rekao: »I kad čujem govoriti o zlatnoj mladeži, o Parižlijama i o svoj toj gospodi, i o samomu sebi, o razbludnicima od trideset godina, koji imamo na duši tako strašnih i raznolikih zločina prema ženama: kad mi razbludnici od trideset godina dođemo u koji salon ili na koji ples, dobro oprani, obrijani i namirisani, pa još sa vrlo bijelom rubeninom, u fraku ili mundiru kao znamenima čistoće, — o, koliko gnjusoba! Doći će valjda vrijeme, kad će sve te laži, sve te kukavštine biti otkrivene!« — Ovakav, a možda i još oštriji sud izrekao bi Tolstoj i o Rajkoviću i o Batičiću i o Leitneru, pa na jednom mjestu i o samoj inače simpatičnoj Klari. Da je ovako postupao prema njima i Viktor Car Emin, njegovo djelo ne samo da ne bi ništa izgubilo, nego bi se još i uzdiglo do uzvišenog etičkog pročišćavanja«.

Zadnja riječ.

Sokrat je kod Platona negdje kazao, da je daleko nesretniji ubilac nego li ubiveni.[6]) Po tome bi i Car Emin bio većeg žigosanja vrijedan, nego li je u ovom romanu i Klara i Leitner i Rajković i Batičić. On je prikazao svako zlo i odvratni moral svih osoba, kao nešta, što je daleko od dobra i zla po Nietzscheovu receptu; kao nešto, što se nužno događa. To je zahtjev Hegelova[7]) panteizma, o kome je gore spomenuto. Hegelu je zlo nužno, dapače je kao i starom grčkom filosofu Pyrrhu[8]) zlo iste vrijednosti kao i dobro. Žalibože i prema Schillerovu[9]) naputku ističe u Rajkoviću Car Emin neku jakost duše, ali u zlu. Ali jao obitelji i narodu, gdje bi ljudi onako egoistično živjeli kao Rajković. To bi bilo oživotvorenje Max Stirnerova[10]) morala, koji nužno dovodi do uništenja svakog idealizma i požrtvovnosti. U doba najveće nemoralnosti dozvoljavali su sebi muškarci svašta, te djelo, za koje bi kaznivali žene smrću, nijesu smatrali za se ni sramotom. Taj poganski muškarački moral prenosi naš Car Emin i na Klaru i dozvoljava joj sve. Dakako eto moramo biti gori nego li pogani, jer današnja generacija mora da se nauči najprije »slobodno« živjeti, da se uzmogne i slobodno misliti.

Ne smatra li ovo svojom zadaćom i »Matica Hrvatska?« Što na ovo kaže njezina uprava?

---

[6]) Gorgias 24, p. 468, d.
[7]) Philosophie der Religion, 236.
[8]) Diogen. Laert. 9, 11, 62.
[9]) Ueber den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen, (Werke, XI., 527).
[10]) Der Einzige und sein Eingentum, 474.

3. Andro Kovačević, Posljednji Nenadić, Roman.

U ovom romanu stupa Kovačević pred nas s ovom gradom: Vojko Nenadić odlazi iz Beča poslije zadnjeg pravničkog ispita i vraća se u Zagreb. Tu stanuje kod svog tutora savjetnika Dobričića. K ovome se je doselila i obudovljena njegova sestra Adela sa kćerkom Zorkom i mala dva sina. Adela je u najvećem siromaštvu, pak hoće da njezina kći pođe za baruna Gerdenicha. Nenadić bježi i ide u Bogičevac na djedovinu. On je bez oca i majke. Tu hoće da prekupi kuću svojih pređa. Seljani se opiru i gotovo pobune protiv toga. Mora bježati. Tada stupi u službu države kao pristav. U novoj postojbini, pokrajinskom gradu X., nastani se kod starice udove Antonije, koja ga pazila kao svog pokojnog jedinca. Tu ova upoznaje Nenadića s Veronikom, koja se nastani kod Antonije. Utanače vjenčanje. Pošto Veronika ne htjede da se vjenča odmah, ode za neko doba u Osijek kao učiteljica kod jedne obitelji. U to doba prispije amo barun Gerdenich sa svojom ženom Zorkom. Ova se približi Nenadiću i snuje iza nekoliko dana, da će pobjeći u Egipat. I Vojko pristaje i zaboravlja na Veroniku. Stara Antonija povede iz tih zamki Vojka sobom u Opatiju. Tu umire Antonija. Pri povratku iz Opatije nalazi u Zagrebu u bolnici bolesnu Veroniku, koja ozdravljena ode u duvne i u Albaniju. Vojko se povrati u kuću pokojne Antonije, pensioniran, te odgaja djecu pok. znanca učitelja Sivočića. Nenadić je sebi izabrao nadgrobni natpis: »Ovdje počiva Posljednji Nenadić. Živio — umr'o. Htio mnogo — ne izveo ništa. Patvorina«.

Naturalizam romana.

Glavni su junaci u romanu Vojko Nenadić i Zorka Mužević. Vojko je u istinu igračka, kojom se valovi svijeta igraju: bez vlastite inicijative, energije, volje; vazda podliježe okolini i vazda se tuži. Zorka je puna strasti u svemu; ne pozna morala, ne mari za drugo nego da zadovoljava strastima, osobito putenoj. Plemeniti su tipovi savjetnik Dobričić i Veronika i djelomično stara Antonija.

Budisavljevićevi tipovi u »S ličke grude« su grčko-istočne vjere, dok se ne zna, koje su vjere ni kojih su načela tipovi Car Eminove »Iza plime«. Ovo zadnje vrijedi još u većoj mjeri o tipovima ovog Kovačevićeva romana. Ali da! Znade se jedino za Veroniku, da je bila odgojena kod katoličkih duvni, jer pisac veli o njoj, da je »bila sputana dugogodišnjim životom i odgojem u samostanu« (str. 164, str. 156). Prijateljica Melanka prijeti joj, da će Veronikinu tajnu otkriti i pisati duvni Oktaviji. Veroniki čak u usta stavlja: »Znaš, u mene je odista *još* dosta samostanštine« (str. 194).

Učitelj Sivočić vrlo ljupko prikazan i ako čita i »vječno je zaduben u Schopenhauera« (str. 12), često izvlači »iz džepa Schopenhauerov traktat: Die Welt als Wille und Vorstellug« (str. 88). Dapače Sivočić ljubaka s bližnjom učiteljicom (str. 107, 109), te umire kao Schepenhauerovac u zagrebačkoj bolnici. Pisac ga nigdje ne kudi, nego dapače ulijeva za nj najbolje simpatije: dobar je patriota, čestit prijatelj Nenadića, umire kao sirota i Nenadić uzima brigu na se, da iz zahvalnosti odgoji njegovu djecu.

Nenadićev djed, Marko, bijaše »hrabar i odvažan« časnik. Upravo »strastveno je čitao francuske enciklopediste, a Voltaira je gotovo obožavao« (str. 26). Kao pukovnik morao je ići u Italiju. Stupivši u onu zemlju, on je »filosof i slobodar, sam sebi tanetom prosvirao glavu«, veleći, da ne može pucati na ljude, koji se bore za slobodu (str 27). Eto u glavi Kovačevića čitati enciklopediste i Voltaira znači postati filozof i patriotični slobodar; dapače enciklopediste i Voltaire nauče čovjeka, da za slobodu neka prezre i vlastiti život, a to je heroizam. Pa da nema tu zlobne tendencije?

Jadikovac je pristaša Marsove i Lassallove nauke, socijalni demokrat. Organizira radništvo, trpi, umire poput nijeme životinje bez vjere i vjerske utjehe. Nenadić ne zna cilj životu (str. 160); jednako ne zna ni Jadikovac, i ako propovijeda socijalističku nauku radnicima.

Svećenici u romanu.

Svećenici ovoga romana prikazani su u vrlo lošem svijetlu.

Nenadić dolazi u župnika Sekule, da izvadi podatke o ocu i majci. U razgovoru ovaj je doznao, kako Nenadić po selu uči seljake, pak mu na rastanku reče: »Jeste li vi čitali sveto pismo? Jao i teško onome, po kome dolazi na svijet sablazan i buna«.

»Ali oprostite, velečasni«, — upane Nenadić u riječ — »valjda to nije buna, ako svijet podučavamo, da čovjek, koji boluje od upale pluća, nije popio »mraka«, te da mu treba liječnika, a ne nekakve mračne molitve; ili: da tuču ne pravite vi, već da ona posve drugačije nastaje. Pa onda...«

»Ne... ne... ne, gospodine moj! Samo vi njih ostavite u miru. Jer čim toga nestane — (tu mu se glas čisto snizio do šapta) — ostadosmo mi... bez pantalona... Eheee, nego što vi mislite?....«

— Šta je to? — pitao se Nenadić, izišavši nakon toga sav smućen iz župnoga stana. — Je li to san, ili je odista moguće, da... (str. 86-7).

Taj isti Sekula poziva narod, da »se zajenički bori s njime protiv Antikrsta« (str. 119). To poziva s oltara preko sv. Mise i pokazuje prstom na Nenadića. Pobježe ovaj iz crkve, narod se uzbunio.

Sekula je eto u romanu simbol spekulanstva i zlobe i neznanja, i ako je pastir dušâ.

Je li drukčije prikazao kapelana u Pervanu? Tu je čitav opis o ljubavnom sastanku s učiteljicom Marom, zakonitom ženom učitelja Čvorka (str. 108-9). Gadno je to!

Treći svećenik, što ga opisuje u romanu pisac, jest sin Sironića. On je postao kapelanom u Damjanima iza smrti župnika Sekule. U crkvi dobro pjeva i naučava, u slobodno vrijeme ide po selu i podučava i u gospodarstvu. Osnovao je izvoznu udrugu peradi, uredio skladište za luk crljenac. I svu je župu organizirao kao malu republiku. »Ali nije ni to sve. Zna on višeput odbacili i reverendu, pa s momcima i djevojkama i u kolo poskočiti, zavitlati se hitro, vilovito«. »I ovako mlad i živahan sve poskakuje kolom iz ruke u ruku, i sa svakom djevojkom pleše«. A bake starcima vele: »I dao mu Bog, da postane biskupom u Zagrebu« (str. 262). Kako li nastrane pojmove imade Kovačević čak i o uzor-svećeniku! Tako je, kada postolar govori o tehnici slikarstva!

Cilj življenja u romanu.

I o *smrti* imade Kovačević još svoj posebni pojam. Ocu Nenadiću stavlja u usta: »Ja se već primičem kraju i doskora ću *zaći u mrak*« (str. 28). I taj otac tom zgodom odmah nadodaje tetki, neka mladom Nenadiću ne »steže slobode ni u čemu«.

Iza bolesti uzdiše Nenadić: »Što mi niste dali, da umrem! Ta šta je smrt!... Životom treba sve okajati« (str. 213). Ovako govori čovjek, koji ne vjeruje u besmrtnost duše, baš kao Ahasver kod Aškerca[11]) ili Zarathustra kod Nitschea.

Zorka hoće da čita Maupasanta zato, jer je zabranjen; jednako hoće da uteče od zakonitog muža i zavede Veljka Nenadića, rugajući se mužu s poklikom: »On?... U ostalom šta je do toga stalo?« (str. 216). Laktancij je u Institucijama[12]) kazao o poznatim životinjama: »To je blatna i nečista živina, nikad ne gleda u nebo, nego je cijelim tijelom i surlom navrnuta u zemlju, te služi navijek trbuhu i hrani« ili: »Magarac, krme i pseto tako bijesno bježi za ženskom. Ne mari ni za hranu ni za napoj, druge mužjake silom goni, pa kad drugi i nadjača, ne[13]) prestaje. Nenadić se nećka da pobjegne u Egipat sa Zorkom; nećka se, jer mu je teško da ostavi samu staricu Antoniju. Prva ga potiče: »Drugi za svojom srećom i preko tuđih lešina gaze« (str. 219). Nije li to samo čežnja, strast za užitkom. I ipak vazda Zorka triumfira, putuje po volji; jedino umire u Egiptu, na lovu i tu je nehotice zaglavila (str. 260).

U cijelom romanu je jedina misao: puteno uživanje; nema nijedne više ideje. Osobe romana ne zamisle se nigdje dublje o cilju života, o vjeri, vječnosti, te i umiru bez tih misli; čak i svećenici u romanu živu bez tih viših ideja. Kako li je drukčije znao pisati Manzoni, pak i putenu ljubav idealizirati! Pristaše naturalizma ne vide nego materiju i poput kopiste ne znaju nego u najboljem slučaju vjerno kopirati pojave prirode. Drukčije postupa *kršćanska* umjetnost: ona svemu daje viši smisao, zadahnjuje kršćanskom plemenitošću i kršćanskim shvaćanjem o cilju ljudskog života i djelovanja.

---

[11]) Posmrtne kazni,
Ki ž njo grozijo vam preroki razni,
Ne bojte se poslej!
Ne, ne! Na zemlji tej
Se mora poravnati
Veliki obračun. (Ahasver oznanja novo vero).

[12]) Lib. IV., c. 17.

[13]) ib. Lib. III., c. 8.

A. M. (? Andrija Milčinović) o romanu.

U *»Književnim novostima«* osvrnuo[14]) se je član saradničkog odbora tog časopisa A. M. na ovaj roman kritikom od 35 crta. Tu ističe, da je jedna najvrednija odlika Kovačevićevog romana u tome, što on kao književnik grabi smjelom rukom u naš savremeni život«. Čudnovato je ovo stanovište. Po sudu kritičara A. M. roman ima da govori o savremenom životu, ako će da steče jednu od najvrednijih odlika. Zašto? — Nadalje A. M. ističe, da žalibože Kovačeviću nije uspjelo »svaki put izvajati iz toga života likove, kako bi ih i sâm htio«, te »U onom dijelu knjige, kojim je Kovačević htio dati čisto umjetničko djelo, bez svake natruhe tendencijske, ponestajalo mu je češće snage za psihološku obradbu«.

Vidjeli smo gore, kako je Kovačević imao tendenciju, da nam pokaže putenu ljubav u raznim oblicima, da loše prikaže svećenike, da lijepo naslika izmoždenu mladu ili modernu hrvatsku inteligenciju. Ipak A. M. piše: »Roman nije napisan s izvjesnom tendencijom«. »Credat Indaeus[15]) Apella, non ego! G. A. M. baš mora da ima jaka usta, kada je ovako zdravo izvalio tako ogromnu neistinu!

[14]) God. I., br. 2., str. 31.
[15]) Orac, Sermones, V., 96.

Gospodar Svijeta.

Roman. Engleski napisao Robert Hugh Benson.
Preveo: M. A. M.

III.

Te je iste večeri g. Francis bio vrlo zaposlen u svom uredu podrobnostima, što su bile skopčane sa proslavom Solidarnosti, koja se imala održati prvoga srpnja. Bilo je to prvi put, što će se obavljati posebne ceremonije, pa je on nastojao, da mu ta svečanost pođe za rukom kao i dojakošnje.

Imajući pred sobom model — malu papirnatu reprodukciju unutrašnjosti Opatije sa sićušnim drvenim figurama, koje su se mogle po volji premještati — on je upravo dodavao sitnim svojim eklezijastičkim pismom neke marginalne bilješke u svom primjerku »Obrednika«.

Kad mu je dakle vratar kuće telefonirao nekoliko časaka iza dvadeset i prvoga sata, da neka gospođa želi s njime govoriti, odvrati on prilično oštro, da je to nemoguće. No zvonce zazvoni opet i na njegovo nestrpljivo pitanje dođe odgovor, da je to gđa Brand i da tek moli za razgovor od kojih deset časaka. To je bilo dakako nešto sasvim drugo. Oliver Brand bio je važna ličnost, pa je i njegova žena imala značenje; zato se g. Francis ispriča, odredi da se gđa dovede u predsoblje i digne se uzdahnuvši od svoga modela.

Ona se to veče činila vrlo mirna — tako mu se barem prividjalo, kad mu je pružila ruku. Koprena joj je bila spuštena

tako, da joj nije mogao vidjeti lica, no glas kao da joj je izgubio svoju običajnu živahnost.

»Žao mi je da vas bunim, g. Francis«, reče ona. »Htjela bi vas tek nešto pitati«.

On se nasmiješi u znak odobrenja.

— Bez sumnje g. Brand...

— Ne, reče ona. Nije me poslao g. Brand. Došla sam skroz u svome poslu. Vidjet ćete odmah moje razloge. Počet ću odmah, jer znam da vas ne smijem zadržavati.

Sve je to bilo nekako čudno, no on će sigurno domalo razumjeti.

— Ponajprije, reče ona, vi ste, čini mi se, poznavali Oca Franklina. On je postao kardinal, zar ne?

G. Francis potvrdi smiješeći se.

— Znate li, da li je još živ?

— Nije, odgovori on. Umr'o je. Bio je u Rimu za vrijeme razorenja. Samo je jedan kardinal umakao, Steinmann, a toga su poslije objesili u Hamburgu.

— Tako? Onda dozvolite, gospodine, da zapitam vas, što bih pitala toga Oca Franklina. Pitam iz posebnoga razloga, koga vam ne mogu objasniti, no držim, da ćete ubrzo razumjeti... To je pitanje ovo: Zašto katolici vjeruju u Boga?

Njega je taj upit tako presenetio, da je čas, dva tek buljio bez ijedne riječi.

— Da, reče ona spokojno. Pitanje je čudno, no...

Časak se zaustavi okliijevajući, a onda nastavi:

— Reći ću vam sve, reče ona. Ja imam jednu prijateljicu, koja je u velikoj pogibli zbog toga novog zakona. Htjela bih raspravljati s njome o tom, pa bih htjela da znam i njezino stanovište. Vi ste jedini svećenik — to jest bivši svećenik — što sam ga osim Oca Franklina poznavala, pa sam mislila, da mi ne ćete odbiti objašnjenja.

Glas joj je bio sasvim prirodan bez traga krzmanja ili neprilika. G. Francis se opet nasmiješi tarući po malo ruke.

— Da, razumijem, reče on. No to je ogromno pitanje. Ne bi li možda sjutra...?

— Meni je dovoljan najkraći odgovor, odvrati ona; važno je da znam odmah sada. Novi zakon dobiva, kako znate, moć...

On se nakloni.

— U kratko je ovo: Katolici kažu, da boga možemo spoznati razumom i da iz uređenja ovoga svijeta čovjek može zaključiti, te mora biti i Netko, tko ga je uredio — jedan natprirodni Duh. Nadalje kažu, da mogu iz toga izvesti i druge stvari o tom bogu — na primjer, da je on Ljubav, što usrećuje...

A bôli? prekine ona.

On se iznova nasmiješi.

— Da, to je točka, no slaba točka.

— A što kažu o tom?

— Kažu, da je bol posljedica grijeha!

— A grijeh? Vi vidite, g. Francis, da ja ništa ne znam.

— Grijeh je pobuna volje čovjekove protiv volje božje.

— Što se misli time reći?

— Bog je, kažu oni, htio, da ga njegovi stvorovi ljube, pa ih je zato i stvorio slobodne i inače ga ne bi ni mogli pravo ljubiti. Ako su pak slobodni, onda to znači, da mogu i ne htjeti ljubiti i slušati boga — a to se zove grijeh. Vidite kakve besmislice....

Ona malo nagne glavu.

— Da, da, no ja bih htjela svakako da razumijem sve ono, što ti katolici misle... Zar je to sve.

G. Francis naškubi usne.

— Nije, reče on, jer bi to bilo jedva nešto više od prirodne religije. A katolici vjeruju toga mnogo više.

— Što?

— Teško vam je to razjasniti u par riječi, gospođo. No u kratko — oni vjeruju, da je bog postao čovjekom, da je Isus bio bog, i da je on postao čovjekom da ih spase od grijeha svojom smrću...

— Trpeći za njih, zar ne?

— Da, trpeći i umrijevši za njih. Zapravo je ono, što oni zovu inkarnacijom, središte svega njihova vjerovanja. Iz toga proizlazi sve drugo. A kad čovjek vjeruje to, onda moram priznati, da slijedi i sve ostalo — sve do škapulara i svete vode.

— Ne razumijem ni riječi od toga, g. Francis.

On se nasmiješi obzirno.

— Dakako da ne, jer je sve to jedna nevjerojatna besmislica. No znajte, da sam ja sve to vjerovao nekada.

— Ta to se protivi zdravome razumu! — reče ona.

— Da, reče on poslije maloga oklijevanja. — U jednu se to doista sasvim protivi zdravome razumu, no u drugu...

Ona se naglo nagne naprijed cijelim tijelom i on je pod bijelim velom mogao razabrati plamen njezinih očiju.

— Ah! reče ona gotovo bez daha. — To je ono, što sam i htjela čuti. Da, recite mi, kako oni opradavaju vjerovanje u takvu nauku!

On čekaše časak razmišljajući.

— U koliko se ja sjećam, reče napokon, kažu oni, da čovjek ima osim razuma i drugih darova. Tako na primjer vele, da srce često iznade stvari, kojih razum ne vidi, a to vam je intuicija, duševno poimanje. Isto tako kažu, da i takve stvari kao što su požrtvovnost, čast, pa čak i umjetnost dolaze od srca; da razum dolazi s njima — na primjer u tehničkim zakonima — no da ih ne može dokazati — one su sasvim odijeljene od njega.

— Čini mi se da razumijem.

— Tako je, kažu oni, i s religijom — drugim riječima ispovijedaju oni, da je to stvar emocije. — Ne, nastavi on poslije malo stanke i nastojeći, da se nekako popravi — ne kažu baš posve tako, premda je istina. No jednom riječi...

— Što?

— Jednom riječi, oni tvrde, da ima nešto što se zove Vjera, neka vrsta dubokoga uvjerenja, koje nije ni čemu slično — nego natprirodno, što bog tobože daje onima, koji to traže, koji to mole i vode čestit život i tako dalje...

— A ta vjera?

— Ta vjera osnivajući se na onom, što oni zovu svjedočanstvima, čini ih sigurnima da jest Bog, da je on postao čovjekom i tako dalje sve do crkve i ostalih sitnica. To je, kažu oni nadalje, praktično dokazano efektom, što ga je njihova vjera proizvela u svijetu i načinom, kojim objašnjava čovjekovu narav. To je, kako vidite, stvar proste autosugestije.

Učinilo mu se kao da je ona uzdahnula, pa malo stade.

— Je li vam sada štogod jasnije, gospođo Brand?

— Hvala vam lijepa, odgovori ona, svakako da je jasnije... A je li istina da su kršćani umirali za tu svoju vjeru, kakva god bila?

— Istina je. Na tisuće i tisuće. Upravo onako kao što su i Muhamedovci umirali za svoju vjeru.

— I muhamedovci vjeruju u boga, zar ne?

— Vjerovali su, a držim, da ih još ima šačica, koji vjeruju. No tek šačica — ostali su postali esoterički kao što oni kažu.

— A što držite, koji su ljudi kulturno razvitiji — istočnjaci ili zapadnjaci?

— Svakako zapadnjaci. Istok mnogo misli, no ne radi

mnogo. A to uvijek dovodi do konfuzije, pače i do stagnacije misli.

— A kršćanstvo je svakako bilo religija Zapada sve do predkojih stotina godina?

— Da.

Ona zašuti i gosp. je Francis imao opet vremena da misli, kako je sve to čudno. Ona mora da vrlo voli tu svoju prijateljicu kršćanku.

Napokon se ona digne, a i on s njome.

— Hvala vam lijepa... Ne ću da Vas još zadržavam.

On je doprati do vrata, no ona se iza par koraka ustavi.

— A vi ste, g. Francis, bili odgojeni u svemu tome? Pa je li vam se ikada vraća štogod!

On se iznova nasmiješi.

— Nikada, odgovori on, osim možda u snu.

— Pa kako se to može razumjeti? Ako je sve to autosugestija, vi ste je imali trideset godina!

Ona zašuti i on ne znâde u prvi čas, što da joj odgovori.

— A kako bi to tumačili vaši negdašnji drugovi katolici?

— Oni bi rekli, da sam ostavio svjetlo, da me je Vjera ostavila.

— A vi?

On razmišljaše časak.

— Ja bih rekao, da sam stvorio sebi jaču autosugestiju u drugom smislu.

— Razumijem... Laku noć, g. Francis.

Ona nije htjela, da je on prati u liftu; zato se on, kad je vidio, da se dizalo spustilo bez šuma na tle, vrati k svome modelu Opatije i drvenim figuricama. No prije nego se opet prihvatio posla, sjedio je još dugo naškubivši usne i zagledavši se bogzna kuda.

POGLAVLJE IV.

I.

Nedjelju se dana iza toga probudila Mabel u zoru zaboravivši u prvi čas, gdje je. Izgovorila je pače glasno Oliverovo ime zagledavši se u nepoznatu joj sobu i čudeći se, što to ona tu radi. No onda se sjeti svega i umiri se...

Bio to već osmi dan, što se nalazi u ovoj kući; vrijeme je kušnje isteklo i danas je imala slobodne ruke da učini ono, zbog čega je došla ovamo. U subotu prošle sedmice ispitao ju je posebni činovnik uz običajni uvjet potpune tajne, i zabilježio joj ime, godine i stan kao i razloge, zbog kojih je potražila «eutaziju». Ona je odabrala Manchester kao dosta udaljeno mjesto a i dosta veliko, da je zakloni od Oliverove potrage i njezinu su tajnu u istinu divno čuvali. Nije bilo ni najmanjega znaka, da bi njezin muž mogao išto znati o njezinim odlukama; u ostalom u tom slučaju i policija morala štititi bjegunce. U novom je socijalističkom svijetu individualizam sačuvao još to pravo: ljudi, koji su bili siti života, mogli su ga ostaviti bez zapreke. Ona je izabrala ovaj način, jer joj se svaki drugi činio nemogućim. Nož je zahtijevao vještinu i odlučnost, vatreno joj oružje nije padalo ni na pamet, dok se otrov, po novim propisima, uopće vrlo teško dobivao. Pa onda ona je htjela da ozbiljno iskuša svoje nakane i da se uvjeri, da joj nema drugoga izlaza...

U tom je dakle bila sigurna ko ikada. Misao o smrti došla joj je prvi put kad je osjetila strašne boli, što su joj je zadale okrutnosti na posljednji dan prošle godine. Onda se neko vrijeme izgubila, potisnuta mišlju o tom, da je čovjek još uvijek sposoban da pođe natrag.

No onda je opet došla poput hladne i neodoljive prikaze, što ju je po bijelom danu otkrila Felsenburghova deklaracija. Od to je doba prikaza ostala kod nje, no ona se borila protiv nje nadajući se protiv svake nade, da ta deklaracija ne će nikada prijeći u djelo i buneći se od vremena do vremena protiv njezinih strahota. No prikaza se nije više htjela da odaleči i napokon, kad se politička teorija promijenila u zakon, popusti ona odlučno njezinom pozivu. To se dogodilo pred osam dana, i ona se nije ni na časak pokolebala od to doba.

No prestala je osuđivati. Logika ju je umirila. Sve, što je znala, bilo je, da ne može toga podnositi, da je krivo shvatila novu vjeru i da za nju — makar kako bilo drugima — nema nade...

Tih je osam dana, što ih je tražio zakon, prošlo spokojno. Ona je ponijela sa sobom dosta novaca, pa se mogla smjestiti u jednoj od privatnih kuća, koje su pružale dosta udobnosti onima, što su bili vični boljemu životu; sestre su čuvarice bile ugodne i simpatične i ona se nije imala ni na što da potuži.

Dakako da je donekle trpjela zbog reakcije. Druga noć iza

dolaska bila je strašna: ležeći u vrućem mraku svoje sobe njezin se cijeli osjećajni život usprotivio i borio protiv sudbine, što joj ju je nametala njezina volja. Taj je život tražio obične stvari — hranu, uzduh i ljudski saobraćaj otimljući se prestravljen slijepoj tami, kojoj se tako neizbježivo približavao, pa se u svoj agoniji primirivao tek nekakvim naslućenim obećanjima nekoga dubljeg glasa, koji je govorio, da smrt nije svršetak. Kad je svanulo, vratilo se i zdravlje; volja je opet prevladala i potisnula tajnu nadu o nastavku života. Iza toga je trpjela opet jedno dva tri sata konkretniji strah i sjetila se onih škandaloznih otkrića, koja su pred nekih deset godina uzbunila Englesku i dovela uređenje tih utočišta pod vladin nadzor. Otkrilo se, da su se u velikim laboratorijima vivisekcije obavljali eksperimenti čitavi niz godina na ljudima, na osobama, koje su se poput nje odrekle svijeta i kojima se u zavodima *eutanazije* podavao plin da suspendira život a ne da ga uništi... No i toga je nestalo s dnevnim svjetlom. Takve su stvari bile sada nemoguće pod novim sistemom — barem u Engleskoj. Upravo zbog toga nije ni htjela da se skonča na kontinentu. Tamo, gdje je osjećaj bio slabiji, a logika jača, bio je materijalizam uporniji. Budući da su ljudi tek životinje — taj je zaključak bio neizbježiv.

Bila je tek jedna neprilika, nepodnošljiva vrućina i danju i noću. Činilo se, kako su učenjaci tvrdili, da se pojavila nekakva sasvim neočekivana vruća struja i odmah je nastalo sijaset teorija, koje su jedna drugu isključivale, pa se mlada žena čudila, kako se među sobom tuku ljudi, koji su uzeli zemlju na neki način u zakup. To je vrijeme imalo dakako i svojih posljedica: javljali su se strašni potresi, u Americi je oluja razorila dvadeset i pet gradova, nekoliko je otoka iščezlo, dok se nemirni Vezuv spremao da opet provali. No nitko nije znao toga razjasniti. Našao se jedan čovjek, koji je bio toliko natražan, te je ustvrdio, da se u središtu zemlje dogodio kataklizam i Mabel se sjeti, kako joj je još njezina dadilja pripovijedala o vatri, koja da gori pod površinom zemlje. U ostalom sve ju to nije zanimalo. Umaralo ju je samo, što se nije mogla šetati po vrtu, nego se morala zadovoljiti da sjedi u svojoj hladovitoj sobi na drugom katu.

Bila je još samo jedna stvar, koja ju je zanimala, a to je bio učinak, što ga je proizveo novi dekret, no sestra čuvarica kao da nije znala mnogo o tom. Čulo se, da se ovdje ondje dogodilo po koje nasilje, no zakon nije još počeo djelovati svom svojom snagom, a oblasti su tek započele propisani popis.

Kad je jutros ležala budna u svom krevetu zagledavši se u bojadisani strop, činilo joj se kao da je vrućina bila gora nego ikada. Isprva je pomislila, da je odviše spavala, no njezin joj je repeater pokazavao, da je jedva prošlo četiri sata. Ne će dakle trebati da još dugo snosi te muke; mislila je, da će biti najbolje, ako se oko osam sati sve svrši. Imala je još da napiše pismo Oliveru i da uredi dvije tri stvari.

Što se tiče moralne strane čina, što ga je imala počiniti, to jest odnosa toga čina prema zajedničkom životu ljudi — nije bila ni u najmanjoj sumnji. Ona je znala kao i cijeli humanitarni svijet, da kao što tjelesne boli opravdavaju ovakvo skončanje života, isto ga tako opravdavaju i duševne. Ima neki vrhunac nevolja, iza koga više čovjek nije potreban ni sebi ni svijetu; zato je to najdobrotvorniji čin, što se uopće može zamisliti. U mladosti svojoj nije ona dakako nikada pomislila, da će se to s njome dogoditi, jer joj se život pričinjao vrlo zanimljivim. No sad je došlo do toga i potreba je smrti bila jasna.

Ona se barem desetak puta sjetila za te sedmice svoga razgovora s g. Francisom. To što je išla k njemu, bilo je gotovo instinktivno: htjela je upravo da čuje kakva je druga strana — da li je kršćanstvo doista tako smiješno kao što je mislila. Sad joj se činilo, da nije smiješno, no zato je strašno patetično. To je tek jedan lijepi san, krasna poezija. Bilo bi nebeski sve to vjerovati, no ona to ne može. Ne, transcendentni se Bog ne može zamisliti, premda bi ga napokon mogla lakše zamisliti od neizmjernoga čovjeka.

Očito je, da tu nema izlaska. Vjera je čovječnosti jedina ispravna. Čovjek je bog, ili barem njegova najviša manifestacija, a s tim bogom nije ona više htjela da ima posla.

Sjetila se više puta i Felsenburgha, kako ga je visoko cijenila. Bio je to svakako najveći čovjek, što ga je ona ikada vidjela, pa se činilo, da je on doista ono, što kaže da jest — inkarnacija idealnoga čovjeka — prvi savršeni proizvod humaniteta: No logika njegova vladanja bila joj je neshvatljiva. Ona je vidjela, da je on bio sasvim logičan, kad je zahtijevao istrijebljenje kršćana, premda je nekoliko tjedana prije toga osuđivao razorenje Rima. On je osuđivao strast jednoga čovjeka protiv drugoga, jedne sekte protiv druge, što je bilo poput samoubijstva jedne rase. Osuđivao je strast, ali nije opću i zakonitu akciju. Njegov je novi dekret bio zakoniti čin većine svijeta protiv jedne neznatne manjine, koja je ugrožavala princip života i

vjere. Da, sve je to bilo logično i nužno. A upravo zbog toga nije ona mogla da sve to podnosi! Najbolje dakle, što je mogla učiniti, bilo je da izvede svoj naum što tiše može, a svijet će poći naprijed i bez nje.

Ona malo pridrijema i začudi se, kad je opet otvorila oči i opazila nad sobom blago i veselo lice obavito bijelom kapicom. Bila je to sestra čuvarica.

Već je šest sati, drago dijete — vrijeme kad ste mi rekli da dođem. Hoćete li, da vam donesem doručak?

Mabel dahne duboko, a onda se digne da siđe s postelje.

II.

Na maloj je uri, što je stajala na ognjištu, odzvonilo šest sati i po, kad je Mabel prestala pisati. Ona sabere sve sitno ispisane arke, sjedne u naslonjač i počne čitati.

Sklonište X br. 3, Manchester W.

Dragi!

Vrlo mi je žao, no evo vratilo se opet i ja više ne mogu da odoljujem; zato ću poći jedinim putem, koji mi je preostao, kao što sam ti to već jednom rekla.

Ovdje sam sprovela vrlo spokojno i srećno vrijeme; svi su bili spram mene vrlo ljubazni i obzirni. Ti ćeš dakako razumjeti po glavi ovoga pisma, što mislim....

Ti si mi bio uvijek vrlo drag, pa si to još i danas. Zato imaš i pravo da saznaš za moje razloge, u koliko ih ja i sama znam; ja se ne varam u osjećaju, da nemam više snage da živim. Isprva, dok je to počelo, ja sam očekivala, da će to biti sasvim drugačije i ti znaš, kako sam bila srećna i puna oduševljenja. Sada znam, da je sve ovo, što se događa logično i pravedno i da mir svijeta mora da ima svoje zakone i svoje pravo da se brani, kako zna. No taj mir, dragi moj, nije onaj, kakav sam ja trebala. Ja držim, da je moja nesreća uopće to, što sam živa.

Pa onda još jedna poteškoća. Ja znam, da se ti potpuno slažeš s novim poretkom stvari, pa je i prirodno, da je tako, jer si ti mnogo jači, pametniji i bolji od mene. Kad pak imaš ženu, treba da ona misli i osjeća kao i ti; no u dubini duše nijesam ja više s tobom, premda osjećam, da ti imaš pravo... Ti ćeš me valjda razumjeti, dragi?

Da smo imali dijete, bilo bi možda drugačije: ja bih možda hotjela živjeti zbog njega. Ovako mi se to čini nemoguće. Da, dragi Olivere, ne mogu, ne mogu.

Ja znam da imam krivo, a da si ti u pravu. No ja se ne mogu promijeniti, pa je zato najbolje da idem.

Želim da ti kažem i to, da se ni najmanje ne bojim. Ne mogu nikako razumjeti, kako se ljudi uopće mogu toga bojati, osim ako su, dakako, kršćani. I ja bih se strašno bojala. da sam kršćanka. No i ti i ja dobro *znamo,* da iza toga nema više ništa. Ja se bojim života, a ne smrti. Bojala bih se dakako, kad bi tu bilo kakvih boli, no liječnici me uvjeravaju, da ih apsolutno nema. To je kao da se spremaš spavati. Živci su mrtvi prije mozga. Ja ću to sama učiniti i ne treba mi nikoga pri tom. Za par će časaka čuvarica, sestra Ana, s kojom sam se u velike sprijateljila, donijeti onu stvar i ostaviti me samu.

Kad se to svrši, radi što te volja. Spaljivanje će se obaviti sjutra oko podne tako, da možeš stići ovamo, ako hoćeš. Ili možeš telefonirati i oni će ti poslati žaru. Znam, da si htio imati materinu žaru u vrtu; možda ćeš voljeti i moju. Kako ti drago. Što se tiče mojih stvari, razumije se, da ih ostavljam tebi.

Imam ti reći još i ovo: vrlo mi je žao, što sam ti toliko dosađivala svojom glupošću. Ja sam u dubini duše vjerovala tvojim argumentima, no izvana nijesam *htjela* da im vjerujem. Sad ćeš razumjeti, zašto sam te katkada tako mučila?...

Ti si mi dragi moj Olivere, bio vanredno dobar... Plačem, no ja sam doista vrlo srećna. To je tako krasan svršetak! Žao mi je samo, što sam ti morala zadati toliko brige ove prošle nedjelje, no moralo je tako biti. Znala sam, da bi me ti nastojao odvratiti od moje nakane, da si me našao, a to bi bilo gore nego ikada. Žao mi je i što sam ti rekla onu laž; bila je to prva, što sam ti je ikada izgovorila.

Čini mi se, da ti nemam više ništa reći. Dakle zbogom, dragi moj Olivere! Šaljem ti od srca svu svoju ljubav!

Mabel.

Kad je pročitala to pismo, ostala je neko vrijeme sjedeći mirno, dok su joj oči bile još uvijek vlažne od suza. No sve je to bila prava istina. Ona je bila mnogo srećnija nego bi mogla biti da se još vrati. Život joj se pričinjao prazan; smrt je bila izlaz i njezina je sva duša čeznula za njom kao što umorno tijelo teži sa snom.

Ona napiše adresu još uvijek potpuno sigurnom rukom, položi pismo na stol, nasloni se opet u stolac i zagleda se u svoj netaknuti doručak.

Onda se najednom sjeti svoga razgovora s g. Francisom i po čudnoj asocijaciji ideja dođe joj na pamet pad zračnika u Brightonu, zaposlenost mladoga svećenika i škatulje eutanazije.

Kad je sestra Ana stupila par časaka iza toga u sobu, začudila se vrlo onome što je vidjela. Mabel se naslonila na prozor podignuvši oči prema nebu s izrazom neiskazanog straha.

Sestra Ana prođe žurno sobom postavivši nešta na stol i položi ruku na rame mlade žene.

— Drago dijete, što vam je?

Najprije se začuje uzdah kao od jecanja, a onda se Mabel okrene, ispravi i obuhvativši jednom drhtavom rukom čuvaricu, upre drugom prema nebu.

— Eno! reče ona. Pogledajte!

— Što, drago dijete? Ja ne vidim ništa. Malo je tamno.

— Tamno! klikne Mabel. — Vama je to tamno! Ta to je crno — crno!

Čuvarica je povuče nježno prema stolcu. Vidjela je nervozni strah i ništa drugo. No Mabel se oslobodi i vrati se k prozoru.

— Vi to zovete tamno? reče ona. Ta pogledajte, sestro, pogledajte!

No nije se moglo vidjeti ništa osobito. Pred prozorom se dizalo lisnato brestovo stablo, za njim zatvoreni još prozori suprotnih kuća, pa onda krov, a nad svim time jutarnje nebo, nešto sumorno i oblačno kao pred olujom — i ništa više.

— Dakle što je drugo? Što vi to vidite?

—Ta gledajte, gledajte! A sad još i čujte!

U daljini se razabirao nekakav šum kao od kotrljanja kola, ali tako slab, da se mogao smatrati i za iluziju. No mlada je žena postavila obe ruke na uši, dok su joj raširene oči i blijedo lice izražavali najveći užas.

— Drago dijete, vi ste odviše uzrujani. To je tek mala grmljavina od vrućine. Sjedite i umirite se!

Ona oćutje, kako je tijelo mlade žene drhtalo pod njezinim rukama, no kad ju je opet povukla k stolu, nije se više otimala.

— Svjetla! svjetla! jecaše Mabel.

— Hoćete li mi obećati, da ćete mirno sjediti?

Ona kimne glavom da hoće, a čuvarica pođe prema vratima blago se smiješeći — ona je već takvih stvari vidjela. Čas je zatim bila soba puna sjajnoga električnog svjetla. No vrativši se natrag opazi čuvaricu, kako je Mabel privukla svoj stolac iznova k prozoru i zagledala se sklopljenim rukama opet u nebo nad krovovima; no sad je bila mirnija. Čuvarica priđe k njoj i postavi joj ruku na rame.

— Vi ste se, drago dijete, odviše uzrujali... Hoćete li, da spustim zastore?

Mabel podigne oči prema njoj. Da, svjetlo ju je sigurno okrijepilo. Lice joj je bilo još uvijek blijedo i prestrašeno, no oči su pomalo poprimale mirniji izražaj.

— Sestro, reče ona mirnijim glasom, pogledajte, molim vas, još jednom i recite mi, da li što vidite. Reknete li mi, da nema ništa, onda sam ja poludila.

No nije bilo ništa. Nebo je bilo malo natmureno kao kad se sprema oluja, no razabirala se tek kao neka koprena od oblaka, pa je svjetlo bilo tek nešto slabije zamračeno; takvo se nebo obično vidi prije proljetnih oluja. Čuvarica joj to jasno i odlučno reče.

Lice se mlade žene još više uozbilji.

— Hvala sestro... no onda...

Ona se okrene prema stoliću, na koji je sestra postavila stvari, što ih je donijela.

— Pokažite mi, molim vas.

Čuvarica oklijevaše još uvijek.

— Jeste li sigurni, da se više ne plašite, draga? Hoćete li da štogod založite?

— Ne ću više ništa, reče Mabel odlučno. Molim vas pokažite mi!

Sestra Ana pođe odlučno k stoliću.

Na njem je stajala kutija od bijele kovine, iz koje je izlazila bijela pamučna cijev sa širokim drškom za usta, a na ovom dva čelična zaponca, pokrivena kožom; sa strane se nalazila mala ručica od porculana.

— A sada, drago dijete, započe čuvarica nježno pazeći pri tom, kako se oči mlade žene okreću prema prozoru — ostanite tako, kako sad sjedite. Glavu malo natrag. Kad budete spremni, postavite ovaj držak u usta i pritisnite zaponce iza glave... tako... s tim se vrlo lako barata. A onda okrenite ovu ručicu dokle se god da... i to vam je sve!

Mabel kimne glavom, da je razumjela. Ona se već sasvim sabrala i mogla je pozorno slušati, premda su joj se oči još uvijek obraćale prema prozoru.

— To je dakle sve! ponovi ona. A onda?

Čuvarica je gledaše časak nekako sumnjivo.

— Onda ništa! Dišite sasvim prirodno. Gotovo isti čas oćutjet ćete, da ste pospani, pa zatvorite oči i gotovo je!

Mabel odloži cijev na stol i digne se. Bila je opet sasvim mirna.

— Poljubite me, sestro, reče ona.

Pošavši prema vratima čuvarica se još jednom okrene i nasmiješi joj se. No Mabel je to jedva opazila; ona je i opet gledala na prozor.

— Ja ću se vratiti za pô sata, reče sestra Ana. Ne treba se žuriti. Za pet je časaka sve gotovo. Zbogom, draga!

No Mabel gledaše još uvijek na prozor i ne odgovori ništa.

III.

Mabel stajaše nepomično, dok nije čula, kako je brava zaškripnula i čuvarica izvadila ključ, a onda opet pođe k prozoru i nasloni se čvrsto na nj.

S mjesta, gdje je stajala, vidjelo se ponajprije dvorište sa svojom tratinom i nekoliko drveta, sve jasno osvijetljeno električnim svjetlom, što je prodiralo iz sobe; iza toga se protezalo nad krovovima tamno nebo, ožareno rumenilom. To je nebo izgledalo tim strašnije, jer se činilo kao da zemlja ima još svjetla, dok se ono ugasilo.

Osjećala se u uzduhu neka čudna tišina. Zavod je bio i inače miran u ovo doba — njegovi stanovnici nijesu imali volje za buku i štropot — no jutros se činio više nego miran: bila je to tišina smrti, tišina, koja se javlja prije nego će udariti nebeska pucnjava. No vrijeme je prolazilo, a te pucnjave nema te nema. Samo joj se jednom učinilo kao da se čuo nekakav štropot kao da su u daljini prošla kakva velika kola — a taj joj je štropot šumio u ušima poput nebrojenih glasova, plača, pjevanja, odobravanja. A onda opet zavlada nijema tišina.

Ona je počela shvaćati. Ta tama i ti zvukovi nijesu bili za svačije uši. Čuvarica nije čula ništa vanredna, dok ostali svijet niti je šta čuo ni vidio. Za njih je sve to bilo kao priprava na oluju.

Mabel nije ni pokušala da luči subjektivnu stranu od objektivne u onom, što je osjećala. Ona nije istraživala, da li ti zvukovi dolaze od njezina mozga ili ih stvara neka moć, koju ona nije do sada poznavala. Njoj se činilo kao da se već rastala sa svijetom, što ga je do sada poznavala, kao da se taj svijet udaljuje od nje, mijenja i prelazi u nekakav drugi oblik postojanja. I to joj nije bilo ništa čudnije od čega drugoga, od čudnovatosti, na primjer, ove... ove... male kutije, što je stajala na stolu.

I najednom ne znajući ni sama zašto i gledajući neprestano u to tamno nebo, poče ona govoriti:

— O Bože, reče ona, ako si doista tamo... ako doista postojiš...

Glas joj drhtaše i ona se prihvati prozora, da ne padne. Nije sama znala, zašto to govori — riječi su joj došle nenadano; nije ih nadahnuo ni razum ni ganuće. I ona nastavi:

— O Bože, ja znam da Ti nijesi tamo — ja znam da Tebe nema! No kad bi doista bio, znam što bih Ti rekla. Rekla bih Ti, kako sam umorna, umorna i smetena, Ili ne, ja Ti to ne bih trebala reći, jer bi Ti sve to znao. No rekla bih Ti, da mi je za sve ovo žao! Rekla bih Ti nadalje, da čuvaš moga Olivera, a da čuvaš i sve te Tvoje jadne kršćane. Jer njima se gadno sprema. A Ti bi me, o Bože, sigurno čuo i razumio!...

I opet joj se pričini kao da je čula onaj golemi štropot i svečani bas mirijade glasova, koji kao da su dolazili malo iz bližega... Ona nije nikada trpjela ni grmljavine ni klicanja svjetine — od oboga ju je uvijek boljela glava...

— Dakle!.... reče ona — zbogom svima i svemu!...

Zatim sjedne na stolac. Tu je držak dobro je...

Razljutila se, što su joj ruke drhtale; dvaput joj je pero kliznulo niz kosu... Pričvrstila ga je... i pričinilo joj se kao da ju je neki dašak vjetra oživio, sjetila su joj opet bila u redu...

Disati je mogla sasvim lako — nije se dakle trebala bojati, da će se zagušiti... Onda ispruži lijevu ruku i dotakne se ručice; hladnoća kovine sjeti je, kako je u sobi počimalo biti nepodušljivo vruće. Mogla je čuti udaranje žile u sljepočnicama kao i ponovni šum onih čudnih glasova... Zatim ispusti ručicu i skine objema rukama bijeli ogrtač, što ga je jutros bacila preko ramena... Da, tako je bilo zgodnije, pa je osjećala, da lakše diše. Opet joj prsti potražiše ručice, no iz njih je

curio takav znoj, da je trebalo nekoliko časaka, dok je mogla zavrnuti glavicu...

Na čas joj obavije svijest nekakav slatki miris i ona je znala, da je to miris smrti. No onda se volja, koja ju je dovela do svega toga, opet probudi i ona položi ruke na koljena dišući mirno i lako.

Kad je zavrnula glavicom ručice, zatvorila je oči, no sad ih otvori opet hoteći da promatra iščezavanje svijetla. Tako je odlučila još pred osam dana, pa ne će barem izgubiti ništa od toga posljednjeg i posebnog iskustva.

Isprva joj se činilo kao da nema nikakve promjene. Pred njom je stajao krošnjati brijest, pa olovni krov, pa strašno, crno nebo. Opazila je pače i jednoga bijelog goluba, kako je poletio mimo prozora i izgubio se za čas s vida...

.... A onda se ovo događalo.

Osjetila je najednom neku ekstatičnu lakoću u svim svojim udovima. Pokuša da digne ruku i opazi, da je to nemoguće — ruka nije više bila njezina. Onda pokuša da svrne oči s onoga crnog neba, pa i to nije bilo moguće. I sad je shvatila, da je volja već izgubila svezu s tijelom i da je svijet, što ga je nakanila ostaviti umakao već daleko. Tome se ona i nadala, no zbunjivalo ju je to, da joj je duh još uvijek živo radio. Istina, ovaj je svijet izišao sasvim iz njezine svijesti isto tako kao i njezino tijelo — osim sluha, koji je za čudo sačuvao osobitu djelatnost — pa ipak je ostalo još dosta sjećanja, te je znala da taj svijet još postoji, da u njem ima i drugih ljudi i da ti ljudi idu za svojim poslom ni ne sluteći, što se ovdje događa... No lica, imena, mjesta — svega je toga nestalo. Ona je doista imala o sebi svijest sasvim različitu od one negdašnje i činilo joj se kao da je prodrla u dubinu svoga bića, u koju je dosad gledala kao kroz zamračeno staklo. To je bilo vrlo čudno, a opet poznato, činilo joj se kao da je došla u središte, oko koga se je vrtjela cijeloga svog života....

U taj čas opazi, da ju je i sluh ostavio.

A tada se dogodi nešto čudno a ipak takvo, za što je uvijek znala, da će se dogoditi, premda joj duh nije nikada to odredio. A bilo je to ovo:

Ograda, što joj je okruživalo duh, pade uz lomljavu, a ona se nađe u prostoru bez međa, — a ipak živom. Taj je prostor bio živ kao što je živo tijelo koje diše i miče se, bio je jedan, a ipak mnogobrojan, nematerijalan, a ipak apsolutno realan, tako

realan, kako ona još nikada nije zamišljala realnosti... Uza sve to bilo joj je to tako poznato kao što je čovjeku poznato mjesto, što ga često u snu pohađa. A onda najednom nešto, što je bilo i svjetlo i zvuk, nešto o čem je znala, da je osobito, prodre tim mjestom...

Tada ona vidje i razumje...

† Nadbiskup Dr. Juraj Posilović.

Već pred 4 godine poče pobolijevati. Početkom se je ove godine bolest pogoršala, pak je kroz veljaču i ožujak primao sv. pričest s velikom pobožnošću u svojoj sobi. U nedjelju, dne 26. travnja predade Bogu svoju pobožnu i plemenitu dušu.

Rodio se je 24. travnja 1834. u Ivanić gradu. Pošto je tu svršio pučku školu odličnim uspjehom, na zamolbu učit. primiše ga u zagreb. sjemenište. Kada je 1848. buknuo rat, morao je Juraj kući ići, gdje ga je otac postolar dao u zanat. Kada se otvoriše škole, povrati se i on i tu položi ispit zrelosti odlič. uspjehom. Nadbiskup Haulik posla ga u bečki Pazmaneum. Povrativši se iz Beča kao doktor, postade prefektom sjemeništa i profesorom novoga zavjeta, zatim crkv. prava na bogosloviju. Netom se je otvorilo g. 1874. sveučilište, i on je tu red. profesor biblikuma. Neko doba je uređivao i «Kat. list». G. 1876. imenovan je biskupom Senja, gdje je poradio mnogo za glagoljicu i crkv. život. G. 1894. je stupio na nadbiskupsku zagreb. stolicu.

Katoličkom pokretu bio je vazda naklon i podupirao ga je, te je morao doživjeti mnogo gorkih napadaja sa strane liberalnih elemenata, kako je to danas sudbina svih gorljivih kat. biskupa. I pred par godina razdijelio je u dobrotvorne svrhe po dogovoru sa svojim preuzv. koadjutorom i sada nasljednikom, Dr. Antom Bauerom, do 2 milijuna kruna. I veći dio te svote dao je, kao i druge novčane potpore, za strogo katol. ustanove i poduzeća.

Piae animae requiem aet. dona, Domine!

† Mgr. Dr. Gustav Baron.

Mnogi čitalac sjeća se mile njegove pojave na kat. sastanku u Ljubljani prošlog kolovoza. On je predsjedao sekciji za Religiozne organizacije. Ko bi onda bio i pomislio, da će nam ga smrt tako brzo oteti, 18 ožujka t. g.?

Po naš katolički pokret u hrv. zemljama veliki je to gubitak. On je istome sudjelovao već u začetku pred desetak godina; vazda ga je podupirao moralno, novčano, perom. Vodio je «Kat. kasino» u Zagrebu kao predsjednik kroz 7 godina, za «Domagoj» je bio pravi zaštitnik, svoj kat. mladeži pomoć i savjet. Prigodom euharističkog sastanka u Dubrovniku bio je prvi predsjednik. U dobrotvorne svrhe razdao je preko 104 hiljade kruna i u oporuci je ostavio 6000 legata... Ko bi nabrojio sva njegova dobra djela? «Katolički list» ga je ocrtao u nekoliko brojeva, «Hrv. Prosvjeta» (br. 3) iznosi lijepi osvrt na njegov rad i život. Prigodom sprovoda, 20. ožujka, pokazalo se je, kakav je i što je bio naš pokojnik i u uspomeni dobrih ljudi.

* * *

Mgr. dr. Baron rodio se je 16 listop. 1847. u Kutini. Prva 4 razreda gimnazije svršio je u Požegi, 5 i 6 u Zagrebu, 7 i 8 u nadb. liceju. Iza prve godine bogoslovlja ode u Pazmaneum u Beč. G. 1873. je zaređen svećenikom i postade profesorom u liceju. G. 1878. pak dalje predavao je biblijske nauke na bog. fakultetu, g. 1886. imenovan je zagreb. kanonikom. G. 1897.-1908. nalazimo ga kao ravnatelja u bogoslov. sjemeništu. Mnogo je članaka napisao u «Kat. listu» eksegetičnog sadržaja, kritikâ i govorâ.

R. I. P.

Upiti i odgovori.

I. Dogmenzwang.

Upit. Vjera u dogme uništava slobodu mišljenja i jest ružno podjarmljenje ljudskog razuma. Nije li tako?

S. G.

Odgovor. Pfeiderer[1]) je vjeru u dogme označio izrazom «schwer drückende Fessel», te napada Lutera da je previše isticao objavu i razum da je ozloglasio. Fichte[2]) jednako viče: Forsche mit absoluter Freiheit ohne Rücksicht auf irgend etwas ausser deiner Erkenntnis! Nu ovo nije pravo.

Harnack priznaje[3]), da sloboda istraživanja t. j. neovisna sloboda dovodi do «koliko glavâ, toliko naukâ». Ako svaki ima pravo da vjeruje, drži za istinu ono, što sam hoće ili izabere, to znači isto kao da nema objektivne, izvan nas istine. Tada se otvaraju širom vrata nazraznovrsnijem subjektivizmu. Jeli pak istina samo subjektivna, mora da o njoj zdvojimo, jer tada niti smo stalni o istini niti možemo za svoju spoznaju da je i drugi prihvate. Crni skepticizam je zadnji lanac u nizu posljedica apsolutne slobode: konac je bankrot svake znanosti. — To je teorija. U praksi svak priznaje, da istinu ne stvara, nego otkriva. Prirodoslovci su vezani na činjenice, jednako povjesničar. Uopće svaki strukovnjak na znanstvenom polju prihvaća otkrića prošlih generacija i traži dalje predmete, činjenice, istinu.

[1]) Entwicklung des Christentums, str. 270.
[2]) Sämmtliche Werke, IV. sv., str. 218.
[3]) Wesen des Christentums, str. 172.

Rezultati znanosti iz prošlosti stoje pred nama kao dogme, t. j. gotove istine, koje moramo prihvatiti i svoj razum podvrći pod njihov jaram. Ako su istine iz kršćanske objave neko silenje, onda se to isto evo i u znanosti događa, t. j. i tu je *Dogmenzwang*. Dakle nema apsolutne, neograničene slobode u mišljenju. — I ipak smo slobodni u mišljenju! Kako? Nema naime ni vanjske ni nutrnje sile, koja bi nas navela da držimo nešto za istinu, ako nas ne osvoje za istinu razlozi i to razlozi, koji isključuju svaku sumnju. Niko ne vjeruje, ne drži za istinu upućenje Isusovo, presv. Trojstvo, nauku o sakramentima,, ako se nije prije osvjedočio o opstanku osobnog Boga i opstanku objave, o vlasti da je Isus dao papi nepogrješivost u vjerskim istinama i ćudorednim načelima. Kada sam o tome uvjeren, onda mi je lako prihvatiti od crkvenog učiteljstva bezbroj dogmi kao i jednu jedinu. Ta ako sam uvjeren o temeljnim zasadama matematike, lako mi je onda prihvatiti i sve najzamršenije njihove posljedice u trigonometriji. Veliki broj istinâ ne tereti, ne uništava razum, jer život razuma i jest u spoznaji istine.

Fichteov poklik odrazuje se u modernom izrazu, da prava znanost mora biti bez prepostavaka (Voraussetzungslesigkeit der Wissenschaft). Nu onda u strogom smislu riječi morao bi svaki učenjak istražiti svu logiku, psihologiju, povjest, sociologiju itd.; škole, osobito sveučilišta, morale bi prestati, jer to znači primati znanost ili istine iz tuđe ruke ili barem uključuje prepostavku, po kojoj neko drugi može da spozna istinu i da nas o njoj uvjeri, t. j. da je istina objektivna i dosljedno da mi u svome razumu nijesmo apsolutno slobodni. Kada bi svak morao iznaći i sve istine u prošlosti otkrivene, bili mogla znanost da napreduje? Vrlo sumnjivo; dapače bi ne rijetko sličio taj napredak rakovu hodu. U povijesti filosofije mnogi duh odvažio se je, da samostalno povede ekspediciju u ocean istine bez busole temeljnih zasada zdravoga shvaćanja i izgubio se je u labirintu bez poznate niti, po kojoj bi se mogao barem natrag povratiti. Fenjeri, ponamješteni po morskim putevima, nijesu uvrijeda kapetanu lađe; dapače ih cijeni, osobito za burnih noći, da može lako i sigurno doći k žuđenoj luci. Ovi fenjeri slični su kršćanskim dogmama za nas zemaljske putnike.

II. Kardiognozija.

Upit. Čitao sam u životu sv. Filipa Neria, da je poznavao tajne tuđeg nutrnjeg života. Jeli to moguće?

I. G., VII r. gimnazije.

Odgovor. Stvar spada u povjest i psihologiju. Treba utvrditi povjesno, da se je to događalo kod sv. Filipa N. To su povjesničari i učinili i niko razborito nemože sumnjati o tome daru svečevu. Svetac ej pokazivao taj dar u duhovnom razgovoru, sv. ispovjedi, čak u običnom saobraćaju. Istina i sonnambuli spoznaju katkada tuđe tajne, ali nikada stalno. Moderna psihologija poznaje slučaj, gdje neko može otkriti tuđe tajne, ali u tom slučaju mora da je kod spoznavatelja jaka osjetljivost (hiperestezija) i kod spoznate osobe energična koncentracija pažnje na određene predožbe. Te hiperestezije nije bilo, barem redovito, kod sv. Filipa. Još je manje bilo kod drugih navedene koncentracije, jer n. p. grješnik nije se ni sjećao svojeg grijeha, a kamo li mislio na isti, pak nije mogao da u gledaoca izazove kakovu slutnju uslijed nehotičnog micanja usnih mišica.

Opširnije je o stvari pisao *Bessmer* u Stimmen aus Maria-Laach, god. 1902 (str. 485. Die Herzenserkenntnis der Heiligen u. das Gedankenlesen).

Nova et vetera.

Novog nadbiskupa zagrebačke metropolije, Dr. Antu Bauera od srca naš časopis pozdravlja. Naš kat. pokret našao je svog moćnog pokrovitelja u novom nadbiskupu, pak dao Bog, da ugleda što prije i brojne uspjehe širom cijele hrvatske domovine.

1. Naša Misao (Serafinski Perivoj).

Zaslužni sarajevski »Ser. Perivoj«, što su ga do sada izdavali bosanski ujaci uz suradnju osobito dalmatinske svoje braće, početkom ove godine postade glasilom svih hrvatskih i slovenskih franjevaca, u novome ruhu i pod novim imenom *Naše Misli.*

Franjevci u hrvatskim i slovenskim zemljama sačinjavali su nekoć svi istu redovničku državu pod jednim provincijalnim starešinom. Ali, kao što su na žalost prilike učinile da je naš narod tih zemalja bio razdijeljen u razne političke uprave i državne vlasti, tako su se i franjevci, od jedne prvotne bosanske matice, tekom vijekova odijelili u posebne pokrajine. te danas brojimo šest franjevačkih hrv. i slovenskih provincija: Ljubljansku, Zagrebačku, Bosansku, Hercegovačku i dvije dalmatinske (Sv. Jerolima i Presv. Otkupitelja). Od nekoliko godina opaža se ipak neko veće zbliženje franjevaca svih ovih krajeva.

Lanjske su godine ovome zbliženju dali konkretni i ozbiljni izražaj zasnovavši zajedničko kulturno društvo: *Književno društvo hrvatskih i slovenskih franjevaca,* da time jasnije posvjedoče jedinstvo svog porijekla i narodnih ideala. te da ujedinjenim silama uspješnije porade za Vjeru i Dom.

Povjest naših franjevaca usko je vezana sa prošlošću našega naroda, a i danas franjevci, najrašireniji u hrvatskim krajevima, iz prostog naroda potekli i sa narodom u najbližem dodiru, u stanju su da mnogo urade za naš katolički preporod, pa stoga mi s veseljem pozdravljamo književno društvo hrvatskih i slovenskih franjevaca i njihovo zajedničko glasilo »Naša Misao«.

Program novoga društva, a po tom i *Naše Misli* zgodan je, a to je a) okupljati i poticati franjevce na književni rad za Red i narod; b) izdavati rasprave o franjevačkoj školi: kritično istraživati povijest, kulturni i socijalni rad hrv.-slov. franjevačkih provincija; c) izdavati zgodne knjižice za puk u duhu lozinke Sv. Oca: *Restaurare omnia in Christo.* Ovakim će radom novo društvo popuniti jednu prazninu te držeći se svog programa doprinijeti našem općem katoličkome pokretu. kako je na ljubljanskom kat. kongresu izjavio odlični franjevac Cikojević.

Pozdravljamo od srca »Našu Misao«. Da nam cvati i koristi katol. pokretu!

2. Catholic Press.

Bijaše to u lipnju god. 1895., kad katolici u Australiji pokrenuše ovaj raznovrsni tjednik. Na generalnom sastanku australskog klera iste godine odredilo se je, da se osnuje jedna katolička revija, koja će zastupati načela pravog patrijotizma i nepatvorene znanosti. Temeljnom glavnicom, kojoj su dionici 54 svećenika i 107 lajika, tako su osigurali izvedbu svoje rezolucije na općenitom sastanku, da se mi divimo objelodanjivanju ove nedjeljne smotre, koja može i po obliku stati uz najveće svjetske novine. List izlazi u velikom formatu. in folio. a svaki pojedini broj opsiže ništa manje nego ravnih 50 stranica. Čovjek ima lektire za čitavi tjedan. U uredništvu i upravi lista ima 8 upravitelja, dok je glavnim urednikom, kako se čini, A. C. Burke. Uredba je ovoga tjednika različna. Med najglavnijim i najzanimivijim otsjecima spadaju slijedeće rubrike: *How the World wags* (Što je nova po svijetu); *Chats in the Home Circle* (Iz ženskog svijeta); *Gossip about Old World Politiciaus Past and Present* (Politični članci); *Kulturna pitanja: All abont People* (Društvene vijesti); *Social Neros and Gossip* (Socijalne novosti); *The Children's Columno* (Iz mladenačkog svijeta).

Osim ovakih rubrika list donosi i drugojačih svjetskih produkcija tako da nam svaki pojedini broj poda najljepšu sliku odnosnoga tjedna po cijelom svijetu. Važno je i to. da ovdje suradjuju prvi kat. književnici inglesko-govorećeg svijeta. Mnogobrojne ilustracije list još zamamnijim čine. Zasluživalo bi, da se ovim tjednikom pobliže zabavimo, ali nam se čini ovaj put prekasno ili bolje prerano, jer sa novom godinom 1914. mi nemožemo započeti prikaze ovog godišta, pošto Australija i Evropa nijesu baš u jednodnevnom poštanskom saobraćaju. Međutim za sada preporučujemo svakom ovi krasno uređivani tjednik, a napose veleč. župništvu, e bi se ono pobrinulo. da ovaj tjednik širi među naše Hrvate, koji su jednoć izbivali u Australiji, nek vide i nek znadu barem sada, da je i u Australiji rad kat. organizacija u jeku. S ovim listom dalo bi se izbaciti iz mnogih naših težačkih kuća ostale australske tjednike, koji na žalost još i među naše hrv. kuće znadu širiti amerikanizam i bezvjerje. Gospodi župnicima eto malenog ali blagoslovljenog posla! Tjednik »The Catholic Press« nabavlja se uz godišnju neznatnu pretplatu za 22 kr. ili 18 sh. i 8 pen. pod ovom adresom: *The Catholic Press — 16, 18, 20 Wilmot-Street, Sydney N. S. W. Australia.* G.

3. Egyházi Közlöny. Budapest 1914.

Odavna već se nije ništa spomenulo u »Hrv. Straži« o ovom listu. Ovaj je list namijenjen poglavito madžarskom katoličkom svećenstvu. List se zato i bavi ponajviše sa crkvenim i vjerskim životom u Ugarskoj. Osim toga donaša i članke iz svih grana bogoslovske discipline te sociologije. Ima osobito obilan vijestnik svih najvažnijih događaja što u katoličkoj crkvi, što u ostalim crkvama. Vijestnik mu je obilan, kao kod malo kojeg sličnog časopisa. Kod ovoga prolaze dakako najgore hrvatske zemlje. Vijesti iz hrvatskih zemalja dolaze sad pod rubriku Magyarország, sad pod Ausztria, a sad pak pod Balkán. Te su vijesti obično i ne točne, jer su većinom uzete iz njemačkih listova. Već se je jedanput pisalo u »Hrv. Straži« da bi tkogod iz Hrvatske, koji zna madžarski javljao tom listu znamenitije događaje, što se dogode u hrv. zemljama. No to je ostalo samo na papiru. Osim vijestnika obilne su u svakom broju. svaštice, književnost, liturgija, znanstvena smotra i dr. u opće sve što može zanimati kuratno svećenstvo. Zanimivi su i odgovori uredništva, u kojima ima više puta riješeno i raznih kazusa. Ove godine su zanimivi članci: Az átlényegülés a Szentirásban és a odhodox egyház, iz pera vrsnog poznavalaca istočne crkve dr. Hadžege. A munkanélküliség szociálethikai szempontból, A szociáldemokrácia vallástalansága i od lanjske se godine nastavlja povijesna radnja A vérvad történetének vázlata. — Za sada najljepše preporučamo ovaj list svima, koji poznavaju madžarski jezik, jer će i naš kler naći koje zrnce za sebe. List izlazi svaki petak. Cijena mu je na godinu 12 K a naručuje se u Budimpešti VIII. E'szterházi utca 19. »Hrvatska Straža« će se odsad više puta obazrijeti i na ovaj vrsno uređivani časopis.

V. V.

4. 70 godišnjica katol. apologete.

22. travnja slavio je svoj 70-godišnji rođendan p. Albert Weiss, dominikanac. Rodio se je u Judesdorfu u gornjoj Bavarskoj. Otac mu je bio tu liječnik. Gimnaziju je svršio u Münchenu. Tu je 5 godina slušao i filosofiju i teologiju pod poznatim Döllingerom. Dodir s prof. Hauebergom bio je odlučan za njegov život. 27. jula 1867. postao je svećenikom. Još jednu godinu slušao je teologiju u Bonnu i Tübingenu. Tri godine kasnije imenovaše ga profesorom teologije u Freisingu. Na 19. jula 1876. stupi u red Dominikanaca. Od god. 1877. do 1883. poučavao je u Grazu u svome samostanu moral, eksegesu, židovski, kanoničko pravo i crkvenu povijest. General reda pozva ga god. 1883. u Rim, da bude po želji Leona XIII. suradnik pri izdanju djela sv. Tome Akvinskog. God. 1887.-90. podučavao je u Beču u domin. samostanu. God. 1890. imenovaše ga profesorom nacionalne ekonomije na mladom kat. sveučilištu u Freiburgu (Švicarska). God. 1892. povrati se u Graz. ali opet ode u Freiburg, gdje je god. 1895. do 1898. predavao kanoničko pravo i od 1898. do danas fundamentalnu teologiju.

Njegova su glavna djela osim velike apologetike: Gesetze für die Berechnung von Kapitalzius und Arbeitslohn (83), Entstehung des Christentums (91), Die soziale Frage (92), Lebenswisheit in der Tasche (93), Die Kunst zu leben (1900.). Die religiose Gefahr (1904). God. 1906 do 1908. je izdao drugo izdanje p. Denifla djelo u Luteru i popunio (»Lütherpsychologie«). — Mnošto članaka je objelodanio u Historisch-politische Blätter,

te kroz 20 godina surađivanja u Theol.-praktische Ouartalschrift u Linzu.

Sveučilišta u Würzburgu i Louvenu imenovaše ga počasnim doktorom.

O čitavom životu o. Weissa zgodno opaža E. Commer u »Petrus-Blätter« (br. 30. god. 1914.): »Döllinger se je hvastao, da je čovjek: nihil humani a me alienum puto. Ali nije mogao da svlada ljudsku slabost, podlegao je svojoj oholosti, po kojoj je i izgubio sasma vjeru, te su ga oplakivali kao Tertulijana. — Albert Weiss je cio čovjek. Njegova u vjeri ojačana volja predobila je ljudsku slabost. U svojoj poniznosti i blagosti je postao cio kršćanin, pobožan redovnik i time pravi ispovjedatelj«.

5. Naša akademska društva.

»*Hrvatska*«, Beč, IX. Lichtensteinstrasse 95. 8.
»*Preporod*«, Graz, Prokoppigasse 12.
»*Kačić*«, Innsbruck, Schöpfstrasse
»*Domagoj*«, Zagreb, Pejačevićev trg 15.
»*Antunović*«, Budimpešta, II. kir Joszef mügytem.
Još treba ustanoviti posebno akad. kat. društvo u Pragu. (Krakovu, Brnu?).

6. Jedna pogibao hrvatskom narodu!

To je zla štampa, koja sije bezvjerje, nećudoređe i sve one posljedice, koje su spojene s bezvjerjem i nećudoređem, t. j. vremenitu i vječnu nevolju naroda, izrabljivanje i osiromašivanje njegovo. Što radi zla štampa?

Ona svojim dnevnim izvraćajima i klevetama i lažima kalja sve ono, što je katolicima najsvetije i najdraže. Niječe Boga, neumrlost duše i nju samu, ruga se članovima i načelima vjere, preporučuje stoga otpad od crkve katoličke, toga temelja istine, te tako razara i osnov svake sreće i blagostanja. A kad se taka načela šire, bezuvjetno moraju jednom i zakoni sami izgubiti svaki kršćanski značaj. Zla štampa hrvatska hoće kod nas uvesti i stanje slično u Francuskoj, koje su stanje proizveli zli spisi i zla štampa uopće. Pa kako je danas u Francuskoj?

Svećenici i vjeronauk istjerani su iz škole, raspela odasvud odstranjena, protjerani su redovnici, koji su obavljali samo djela pobožnosti i dobročinstva, njihov pak imetak prodan je u bezcijenu židovima i sličnim ljudima, crkve otvorene samo na dozvolu upravnih oblasti i t. d. A kod nas Hrvata? Sve se to sprema. I pojedinci i mnogobrojna društva i ogromna štampa vodi upravo hajku i rat protiv ćudoređa, vjere i katoličke crkve, dok ostale crkve puštaju na miru. Na najbezbožniji način pogrđuje zla štampa i istu našu Majku Božju. Pa što je stoga dužnost svakoga Hrvata katolika? Dužnost mu je, da podupre i drži *izrijekom katoličke novine i štampu uopće*. Grijeh mu je, ako zle bezvjerske novine čita i drži. A još veći mu je grijeh, ako bilo zbog kojih razloga na javni ili privatni način katoličkoj štampi škodi. Koja je još dužnost svakoga katolika Hrvata.

Dužnost mu je, da podupre *Pijevo društvo, kojemu je svrha promicati katoličku štampu među Hrvatima.* (Zagreb, Kurelčeva ulica br. 3. II).

7. Dr. Ivan Šarić, biskup.

Zdravo Tijelo Isusovo. Molitvena knjižica u slavu presv. oltarskom Sakramentu. Zagreb, 1913. Izdalo Društvo sv. Jeronima.

Ako za ikoga, stalno vrijedi za biskupa Šarića ona: »Nulla dies sine linea«. Znano je, što je sve on učinio za hrvatsku knjigu, dok je još bio kanonikom. Bilo se bojati, da će ga mitra odviše pritisnuti i oteti knjizi. Nu uza sav trud i brige, koje ga tište svaki dan, biskup Ivan ne zaboravlja knjige, stare svoje prijateljice i tješilice, pa čim uhvati čas, bilo to i u mrkloj noći, laća se pera i pjeva i piše. Piše rasprave, piše pobožna razmatranja. Zaslužno je Društvo sv. Jeronima jedan dijelak Šarićeva truda razaslalo lanjske godine u hrvatski svijet. Krasni je to molitvenik. Istina, dosele imamo, hvala Bogu, lijep niz hrvatskih molitvenika; ali ovakovih još ne imasmo.

Molitvenik biskupa Šarića nije zapravo posve izvoran, već je izrađen po francuskom: *Rayons Eucharistiques*. Nu malo za to. Knjižica je razdijeljena na dva dijela: u prvom su razmatranja, u drugom molitve. Svih je razmatranja 30. Prvih su deset priprave za svetu pričest, daljnih su sedam zahvale poslije sv. pričesti, a ostala su pohodi Isusu u prev. Sakramentu. Molitve su podijeljene na svagdanje, misnu pobožnost, ispovjednu i pričesnu pobožnost ter pobožnost presv. olt. Sakramentu. Presvijetli pisac francuske »Euharistijske zrake« zove zlatnom

knjižicom, a taj naziv posve opravdano pripada i njegovu molitveniku. Razmatranja su u njemu prekrasna, puna divnih misli, puna vrelih čuvstava i osjećaja. Ne znaš, koje te se više doimlje, koje te više zanosi. Uzmite samo 2. razmatr. »Hostija« ili 3. »Isus me ljubi«, »On je moj«, »Dobro mi je ovdje« i t. d. Kako sva ta razmatranja razgaljuju umornu dušu i osvježenu pune novom nadom, utjehom i jakošću! Prem su razdijeljena za razne prigode, mogu se namijeniti sva za pohode Svetotajstvu. A pisana su opet tako, da ih može svak razumjeti i svačijemu srcu pružiti melem na teške rane.

Vrlo su lijepe i misaone i molitve. Možda ne bi škodilo, da je gdjegdje poredak riječi malo drukčiji i da su upotrebljeni zgodniji izričaji. Svakako je škoda, što na koncu nije hrvatski dodano: »Tolik dakle Sakramenat« i još koja pjesma na čast presv. olt. Sakramentu, primjerice sv. Tome. Zlatna će se knjižica marnoga mitronosca raširiti, a poželjno je, da je osobito prigrli hrvatska mladost i da je čita i razmatra što češće pred svetotajstvenim Isusom.

8. Anton Huonder.

S. I.: Zu Füssen des Meisters. Freiburg i B. Herdersche Verlangshandlung. M 2.80, K 3.36.

Molitva je svakome, osobito svećeniku, dnevna hrana, napose razmatranje. Bez razmatranja mora svećenik zahiriti. Stoga su duhovni vođi od početka preporučivali i pisali razmatranja, pa dandanas ima sva sila priručnih knjiga. Nu kako su danas prilike i zahtjevi drukčiji nego nekada, kako je svećenik rastegnut i razbijen na sve strane, treba mu priručnika, koji će mu pokazivati put u sadašnjem metežu. A takova je knjiga Isusovca Huondera. Kratka su to, ali duhovita i misaona razmatranja. Pisac vodi svećenika pred noge njegova Učitelja, da Njega gleda, sluša i nasljeduje. Nacrti jesu, ali ne površni, već ozbiljni i duboki, pisani kratko i jezgrovito, a namijenjeni osobito onima, koji se opterećeni poslom ne mogu baviti opširnim asketskim djelima. Ima tu zlatnoga zrnja baš i za naše hrvatske prilike. Stoga taj krasni priručnik preporučujemo mlađemu svećenstvu.

9. Meine Weltanschaung

von Johannes Jörgensen. Einzige autorisierte Uebertragung von Johannes Mayhofer. Trier 1913. Petrus-Verlag. Preis Mk. 1.40.

Ovo nam najnovije djelo Jörgensonovo pokazuje njegov napredak religiozni i razjašnjuje mnogo mjesta u njegovim prvim spisima. On pokazuje kako čovjek bez vjere poput mrtvaca posred naravi i života, što ga okružuju, ne budi nikakove misli ni začuđenja nad ovim velebnim zgradama; ali ipak neprestano čuje u ušima pameti prirođene zvukove ljudskoga uma: zašto, odakle, čemu sve ovo? I Jörgensen sam daje odgovor. On diže kamen po kamen i zadovoljava se upitima ljudskoga razuma, te ide napred sve dotle, dok ne dođe do onoga cilja, koga je samomu sebi istraživaoc stavio, i to do religije, katoličke, jedino prave religije.

Ne fali ni ovdje po koja zabluda kao i u prvašnjim njegovim djelima. Ipak čitatelju filozofski naobraženu ugodna će biti, pošto će u njoj naći sigurni i istiniti odgovor tražbinama svoga uma.

10. Die Schule im Kampfe gegen die Sozialdemokrazie.

Franz Steffen. Petrus. Verlag, Trier 1913. Cijena M 2.75. Za uzgojitelje, osobito pučke učitelje po većim gradovima — djelo, vrijedno preporuke.

Spisatelj praktično, a usput živo dokazuje, kako se mladost već za ranijega mora uputiti i upoznati sve zle posljedice, koje nam prijete od socijalne demokracije. Učiteljstvo je, a i svećenstvo je u privilegovanom položaju, da se založe za ovu sv. misiju, kao što je pobijanje socijalne demokracije.

11. Hrvatska Prosvjeta.

Od nove godine izdaje Kolo hrvatskih književnika — naših ljudi — ovaj beletristični časopis. Time je doskočeno mnogoj potrebi, pak treba da svi žilavo poradimo, neka se ovaj časopis što bolje razvije. Ovo nekoliko brojeva; što je doslije izišlo pod uredništvom nadobudnog Petra Grgeca zadovoljavaju i osjećamo, kako ima uspjeha i u javnosti.

List toplo preporučamo svim našim čitateljima, neka ga šire , a i perom podupru.

12. Dr. F. Jehlicska.

Vjera i ćudoređe. Cijena 60 h. Nabavlja se kod Zbora duh. mladeži u Zagrebu (Sjemenište).

Veseli nas, što je Zbor d. ml. opremio ovaj prevod. I naš list je o tome raspravljao god. 1904. u I. svesku. — Jehlicska kaže u Zaglavku o toku svoje rasprave: »Prema kršćanskoj filozofiji temelj se ćudoređa nalazi u vjeri, iz nje crpe snagu i bez nje je nesposoban za život. Vjerske dužnosti zapremaju među moralnim dužnostima najodličnije mjesto; tko njih ne ispunjava, njegova je ćudorednost u najglavnijoj točki sakata. K pravednosti bitno pripada, da i Bogu damo, što je njegovo. Naravni ćudoredni svjetski poredak gradi se na onim vjerskim istinama i činjenicama, koje možemo i samim naravnim razumom spoznati. No naravna je moralka bez objave nejasna, neustaljena i zabludama izvržena, te nedostaje za upravljanje i uspješno vođenje čovjeka, koji je određen za svrhunaravski život. Na naravskom se ćudorednom redu gradi svrhunaravski. koji ne mimoilazi naravski temelj, već ga utvrđuje, nadozidava, ispunjava rupe i čini uzvišenom građevinom

Filozofija staroga vijeka nije mogla postići te čitave istine, no najbolji njezini zastupnici spoznali su njezine važne odlomke i lijepo su se približavali njenom potpunom svijetlu. Navlastito su uvidjeli, da se vjera i ćudorednost drže zajedno.

To nam potvrđuje i povjest. Vidjeli smo, da je propast nabožnog života u svako doba uvelike prouzrokovala moralno propadanje.

I novovjeka se filozofija također izjavljuje za vjeru.

Najviše njih i najbolji filozofi jasno i odlučno zauzimaju stanovište protiv nastojanjâ za neovisnost morala. Jedni od njih iznose ovo, a drugi ono, a sve to osvjetljuju s originalnim razlaganjem.

Koji spadaju k struji «Los von der Religion», dijelom ni sami ne poriču sve sveze, koje oba kruga (vjere naime i morala) stežu u jedno, dijelom pak okolišajući potpomažu vjersko-ćudoredno stanovište.

Razilaze se etičari, koji se nalaze izvan katoličkog tabora. Bolji naviještaju međusobnu upućenost i ovisnost vjere i morala, pristaše pak neovisnosti morala (tako zvani autonomiste) nedosljedni su i površni.

Sociologija i statistika zločina također veli? Natrag k vjerskom temelju!

Po njima je sam mudri Stvoritelj zajedno svezao i sapleo vjeru i ćudoređe.

Što je pak Bog spojio, neka čovjek ne razdvaja!»

Sa svoje strane knjigu preporučamo što toplije, osobito mladosti.

Fiat lux!

IX. Grčkoistonjaci grde katolike, čak one u Francuskoj.

«Bog. Glasnik», crkveni časopis grčkoistočne crkve, piše o prilikama u Francuskoj: »Crkvena vlast je preduzela reprensivne mere i protiv liberalnoga poslanika opata Lemira, koji nije hteo priznati vlast episkopa u politici niti se po nalogu episkopa odreći poslaničkog mandata. Uopće u Francuskoj je neobično jaka ultramontanizacija r. katolicizma. Sve što ne će da ide za »integralnim«, reakcionarno-apsolutističkim r. katolicizmom, proglašavaju stanoviti organi štampe modernističkim. Za sumnjiv smatraju ne samo hrišćansko-demokratski pokret, nego i nedužnu organizaciju »Action catholique libérale«, šta više i društva t. zv. éclaireus (boy-scouts), t. j. organizacije za jačanje tela i odgajanje karaktera mladeži. Rečju r. katolicima se dopušta samo jedno, a to je sloboda, da napadaju republiku«. God. 1914., svez. I., str. 93).

Grčko-istočni časopis ili izvrće istinu ili nije dobro informiran, te ćemo mu dvije tri kazati, neka bi drugi puta bolje ili opreznije pisao o katolicima.

1. Nije istina, što Bog. Gl. tvrdi, da se r. katolicima u Francuskoj dopušta samo jedno, a to je sloboda, da napadaju na republiku.

Istina je ovo: Leon XIII. je po savjetu kardinala Lavigerie bio izrazio želju, da se francuski kat. proturepublikanskih stranaka barem u toliko prilagode republikanskom sustavu, te ga medutim javno ne napadaju. Papa se je nadao, da će se time protukatol. vlada primiriti, pa da će nestati potvora, da su katolici tobože neprijatelji domovine. Nu kasniji razvitak crkvene politike u Francuskoj pokaza, da se vlada uza sve to ne htjede obazirati na rodoljublje katolika. Naravski da nijedan uviđavniji katolik nije mogao da bude oduševljen pristaša onako bezbožne uprave. To je antirepublikance — odnosno royaliste — među katolicima moglo samo potkrijepiti u težnji za uspostavom kraljevstva, u čemu vide jedini spas domovine. Ne treba ni da se istakne, kako takova težnja nije nipošto nezakonita u zemlji, u kojoj narod ima vladu u rukama, pa je može po pravu povjeriti komudrago, koga drži sposobnim za to. To pravo imadu katolici kao i ostali građani. Toga prava im nije nipošto oduzeo Leon XIII. izrazivši spomenutu želju.

Mnogi su ipak željeli, da bi se sv. Otac izrazio, da sv. Stolica odustaje od negdašnje želje u prilog republikanskoga sustava. Pa to je doista i učinio dalekovidni Pijo X. On je ponovno izjavio, da interesi kat. Crkve u Francuskoj ne zahtijevaju, te bi se franc. katolici držali ove ili one čisto političke stranke, koja se u ničem ne kosi s načelima katoličke vjere. Samo valja da svi katolici sviju stranaka budu složni u obrani Crkve i njezinih prava. Dakle to je baš protivno izvještaju »Bog. Gl.«

2. »Action cathol. liberal« ne opstoji nego »Action liberal«. To je nešto poput njemačkoga »centruma«. Tu se udružiše s katolicima — većinom republikancima — također nekatolički — ali ne protukatolički — elementi, da po zajedničkom čisto političkom programu vojuju za potpunu ravnopravnost sviju građana — dakle i katolika. Dok »Action liberal« ima pred očima prije svega politička pitanja u užem smislu, »rišćansko-socijalni pokret« bavi se u prvom redu socijalnim pitanjem. U načelu se ne razlikuju, budući da i jedan i drugi pokret okuplja sve elemente, koji su za građansku ravnopravnost i katolika. Dakle ako je »nedužna« »Action liberal«, biće i »rišćansko socijalni pokret«. Dapače »rišćansko-socijalni pokret« valja da je još nedužniji nego »Action liberal«, kako se dade razabrati iz raznih izjava crkvene oblasti.

Jesu li ti pokreti doista u svakom pogledu nedužni za razvitak katoličkoga života u Francuskoj, o tome nema da sudi izvjestitelj »Bog. Gl.« nego samo onaj, komu je povjereno, da pase stado Kristovo. Odnosna crkvena oblast nije još o tome izrekla svoj posljednji sud. Ako dakle samo »stanoviti organi štampe« napadaju na kakav pokret, iz toga ne slijedi, da oni to čine u ime crkvene oblasti, dok to nisu službeni organi njezini. Nego tim se organima ne može zamjeriti, što iznose svoje mnijenje glede neprivremenosti

ili opasnosti spomenutih pokreta, ne prekorače li pri tome stalnih granica. To se je smjelo od vajkada u Crkvi Kristovoj, dok ne bi vrhovna oblast izrekla posljednju glede kakva prijepornog religioznog pitanja.

3. Drugi su računi glede t. zv. »Eclaireurs« (»Boy-scouts«). Po sudu »Bog. Glasn. bi to imalo biti najnedužnije, nu po kompetentnom sudu raznih francuskih biskupa to je baš obratno. Ta društva idu istina za jačanjem tijela i odgajanjem karaktera mladeži, ali prema načelima akonfesijonalne, neutralne pedagogije, koje ne može mirne savjesti odobriti nijedan trijezan uzgojitelj. Stvar »in abstracto« izgleda na prvi mah dosta nedužno, »in concreto« pruža malo drukčiju sliku. U teoriji ta društva samo apstrahuju od vjerskoga elementa kod odgajanja karaktera mladeži, dočim u praksi što izravno što neizravno potiskuju vjeru i ćudoređe iz srca mladeži. Takva su društva možda »nedužna« za pravoslavnu omladinu — bar za onu srednjih i viših škola —, jer bi jedva šta mogla da izgubi.

4. Istina je, da je u Francuskoj »neobično jaka ultramontanizacija rimskog katolicizma«, ako »Bog. Gl.« »ultramontanizacijom« naziva bujni vjerski život, što u zadnje doba struji širom katoličke Francuske, ili ako time hoće da naznači onu vanrednu djetinjsku odanost svećenstva i naroda spram sv. Oca u Rimu. (Sr. Linzer Quartalschrift 1914. II. str. 468.-470.) Mi se katolici možemo samo veseliti toj veleutješljivoj pojavi. Mi ne bismo prijekim okom gledali, ni kad bi kakvim čudom sličan vjerski preporod doživjela i osušena grana Crkve Kristove na istoku.

5. Što se tiče svećenika (ne »opata«!) Lemire, stvar je vrlo jednostavna. Crkvena vlast je »preduzela represivne mere« protiv njega ne stoga, što »nije hteo priznati vlast episkopa u politici«, jer takove si vlasti nije biskup ni prisvajao. Nego bi »Bog. Gl.« morao znati iz kanonskog prava, da su svećenici podređeni svome biskupu, u koliko to zahtijeva potrebna stega svećeničkog staleža i prospjeh dotične crkve. To je valjda vrijedilo i u starom kanonskom pravu, kako svjedoče razne disciplinarne odredbe i prvih sedam vaseljenskih sabora. Viša crkvena oblast je u našem slučaju iz vrlo važnih i posve opravdanih razloga bila zabranila, da nijedan svećenik kat. u Francuskoj ne primi zastupničkog mandata bez privole svoga biskupa. Svećenik Lemire nije se držao te naredbe, pa je s toga posve u redu, što je crkvena vlast protiv njega »preduzela represivne mere«. Svećenik je Lemire još i više zabrazdio: on se je priključio zakletim neprijateljima sv. vjere i s njima se pobratimio — a to valjda ne znači samo htjeti »priznati vlasti episkopa u politici«. Bilo bi bolje da »Bog. Gl« ustane na obranu mnogobrojnog pravoslavnog svećenstva u velikom pravoslavnom carstvu. Kakve »represivne mere« se znadu tamo preduzeti protiv nižega i višega svećenstva sa strane svjetovne i crkvene oblasti, to može »Bog. Gl.« pobliže saznati iz vrsnoga djela: »La Chiesa Russa« od vlč. o. Palmieri-a O. S. A.«

X. Obzor, Matica Hrvatska i Hrvatska Straža.

Dobri starčić, inače naš stari znanac, «Obzor» u oduljem podlistku[1]) uzima u obranu liberalni duh «Matice Hrv.»: dapače zagovara jači ton liberalizma, nego li je to doslije bilo u «Matice». Piše i razlaže ovako: «Oni koji su ju osnovali za cijelo nijesu bili konzervativci ni u pogledu svojega nazora na svijet ni u pogledu svojega narodnoga osjećaja, nisu bili tradicijonaliste, kakvim bi ih danas nakon tri četvrtine stoljeća htjeli neki usidjeli elementi rado učiniti. Pa ako iz temeljne zakladne ideje »Matice Hrvatske« izvadimo samo najveću i najsnažniju notu, a to je ideja ilirska, onda moramo znati, da je ilirizam prekinuo sa svakom dotadanjom narodnom tradicijom i sa svakim feudalnim naziranjem na svijet. Da se ilirizam, koji je »Matici Hrvatskoj« udario temelje, **nije mogao staviti na najšire stepenice liberalizma i naprednjaštva u našem modernom pojimanju,** o tome ne će nitko dvojiti. Ta onda su ideje liberalizma bile vrlo slabo istaknute, tek u povojima i mnoga **grana modernoga liberalizma** nije bila izgrađena, poimence ne u pogledu shvaćanja prosvjetne slobode. U ono doba bilo je dosta da se naglasi, da je politička narodna sloboda ujedno i prosvjetna sloboda. Za dvadeset godina već se ne samo u nas nego davno prije i oko nas uvidjelo, da takovo pojimanje liberalizma sputava prve elemente slobode narodne u razvitku i da ostavlja sva vrata otvorena reakcijonarnim družbama, da zakrabuljeni liberalizmom sprečavaju slobodnu **prosvjetu i kulturu,** poimence najpersonalniju njihovu granu slobodu umjetničkog i književnog stvaranja.

[1]) Broj 114, 26 travnja t. g.

Ako su dakle oni, koji su ilirizmom bili zadojeni, htjeli da »Maticom Hrvatskom« udare temelje malenoj zgradi slobodne kulture, zašto da mi danas tu malu kućicu, koja imade da bude utočište slobodne kulture i prosvjete, ne proširimo. Što više, mi ćemo raditi u duhu velikih osnivača »Matice Hrvatske«, ako liberalizam u njoj propagiramo prema shvaćanju god. 1914. a ne prema shvaćanju prve polovice devetnaestoga stoljeća.

To će činiti svatko, kojemu je na srcu napredak našega naroda, koji kraj analfabetizma najširih naših narodnih slojeva, osjeća i nedostatke naše naobraženije publike u pogledu modernog shvaćanja kulture i njezinih brojnih područja.

Nu tako se misli, ali se ne radi. U Matici Hrvatskoj« još je uvijek ona borba između svijetla i tmine, ona borba, koja u zoru i predvečerje daje nedosižive slike, ali u kulturnoj povijesti jednoga naroda rađa najgorima plodovima, a ako ničim, a ono izgubljenim vremenom i u tutanj potrošenim energijama«.

Tu očevidno zove »Obzor« tminom kršćanske nazore: njegova je pobožna želja, da Matica zaplovi skroz liberalnim vodama. On to opravdava kao obično, ne dokazima nego frazama stostrukog značenja. Ove želje bilježimo da se znade, kako naši prijatelji iz »Kola hrv. književnika« nijesu 27. travnja zapodjenuli borbu iz kakovih osobnih razloga ili hira nego iz ljute — nužne obrane proti najezdi eto javnih liberalaca; bilježimo uz opasku, da su dužni pomoći u ovoj borbi oko Matice te naše prijatelje svi katolici, kojima Isusova načela nijesu prazna imena.

2. Nadalje nam pripovijeda «Obzor» skrovitu akciju izmed uprave **Matice** i liberalnog **Društva** hrv. književnika. Radilo se je naime da bi književnu produkciju uz novčanu potporu preuzelo »Društvo hrvat. književnika«, a dio s naučno-kulturnom tendencijom Matica. Ko je to omeo? Novo »Kolo hrv. knj.« Evo kako o tome lukavi starac »Obzor« insinuira i nariče: »Znaci prvog združivanja između Matice Hrvatske i Društva hrvatskih književnika učiniše, da se je osnovalo posebno književno društvo pod imenom Kola hrvatskih književnika sa posve očitom klerikalnom i natražnjačkom tendencijom. Već od konstituiranja ovoga društva jasno se je čitalo iz izvještaja ,a i u ultramontanoj Vrhbosni, da Kolo hrvatskih književnika imade okupiti oko sebe što veći broj književnika i pisaca zadojenih u prvom redu katoličkim duhom pa da onda podu na djelo, te ne obazirući se na društvo hrvatskih književnika, spase

iz ruku bezvjeraca i amoralista Maticu Hrvatsku. Taj zvuk trublje našao je odziva i u »Hrv. Straži« u posljednjem broju.

U tom se članku veli, »da je Matica Hrvatska prvi i najvažniji prosvjetni zavod u hrvatskom narodu, zato nama ne može da bude svejedno, kakav duh vlada Maticom i njezinim radom. Matica sudjeluje pri odgoju narodne inteligencije, pak ako hoće da bude narodna, mora i služiti narodu, t. j. vršiti narodnu volju. Narod je hrvatski pretežno katolički, zato se mora i njegova inteligencija odgajati u duhu katoličkom. Inače ne će biti sposobna da vrši svoj zadatak u hrvatskom narodu. Maticu moramo osvojiti, a to i hoćemo. »Božja je volja!« Kako si gospoda oko Hrvatske Straže i oko Kola hrvatskih književnika zamišljaju taj rad, to se može u istom broju Hrvatske Straže čitati. U tom broju se napada na sadanju upravu Matice Hrvatske, jer je izdala pjesme pokojnog za cijelo najvećeg slovenačkog pjesnika Aškerca. U kritici, koju je objelodanio spomenuti isusovac Alfirević, veli se, da taj pjesnik po tlih gmiže i u tom tonu nastavlja sve dalje u prosuđivanju Matičinih izdanja od prošle godine, za koje se zaista ne može kazati, da se ističu osobito programatičkim liberalizmom ili naprednjačtvom, kojim bi dirali ma bilo u koji mu drago religiozni ili staleški osjećaj. Što više dr. Albert Bazala, koji je priredio izdanje Aškerčevih pjesama i popratio ih opširnim uvodom garancijom je već i prema svojoj književnoj prošlosti, da ne će dirati u religijozna uvjerenja. Isto se može kazati i za ostala izdanja »Matice Hrvatske«, pa je upravo jasno, da se od »Matice Hrvatske« hoće učiniti književno društvo, koje će spasti sa svojim izdanjima na niveau Društva sv. Jeronima«.

Ovdje jamči »Obzor«, da »Kolo hrv. knj.« imade natražnjačku tendenciju, da je »Vrhbosna« ultramontana, da mi hoćemo Maticu da dovedemo do niveaua Društva sv. Jerolima. Ovi sudovi nijesu ugodna mirisa, ali nam pokazuju, kakovi vjetrovi pušu po lubanji nepopravljenog starca.

U zadnjem je broju »Hrvatske Straže« naš urednik kritizirao Aškerčeve pjesme, što ih je ove godine izdala Matica. Svoju tvrdnju, da Aškerc »po tlih gmiže«, dokazao je i preobilato pomoću citata iz samog pjesnika. Pjesnika ne sudimo samo po zvučnom obliku, nego i po sadržaju kao i svako drugo umjetničko stvaranje. Razum je važniji nego li lijepa lubanja, ideja je pretežnija dapače nego li tehnika. Hoće se jedno i drugo. A žalibože liberalci uopće, posebno

oni u upravi Matice i ne će i mnogi ne znadu da sude o sadržaju, kako je to naš urednik i dokazao za dr. Bazalu. Bazala nas je sve katolike i te kako dirnuo u religiozna uvjerenja, jer u uvodu Aškerčevih pjesama jamči, da Aškerčev panteizam, agnosticizam itd. nije ni za dlaku protiv kršćanstva. Dakako to mogu pisati religiozni analfabete, kako je i za sebe tvrdio panteista Schoppenhauer da je ipak kršćanin. Bazala ne pozna kršćanstva kao ni pisac »Obzorov«.

XI. Branko Vodnik i katoličanstvo.

Branko Vodnik. Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice Dalmatinske. Zagreb 1913. Izdala Matica Hrvatska.

Branko Vodnik zapravo je pseudonim prof. Drechslera. To je onaj profesor, koji je god. 1901. izdao u Pragu »Prvi hrvatski pjesnici« i pisao: Kršćanski moral bio je u preziranju svih taština, radosti i veselja; on uopće protiv sreće na svijetu, jer mu je svijet paklom, a nije dozvoljavao lijek na ranu, jer Bog šalje boli, da nas zasluženo kazni ili očinski iskuša« (str. 10); u sredovječnoj literaturi samo progonjeni vrag je »zastupnik zdravoga razuma« (str. 20-21); sredovječni kršćanski pakao je »glupa beskrajna predstava« (str. 20).

Sudi li Vodnik sada korektnije o vjerskim stvarima?

Ne.

Nu čujmo najprije, što nam kaže:

1. »Marulić po svojoj ćudi i po prilikama svoje okoline nije mogao da bude reformator heretik, ali ipak on se poput prvih reformatora oštro obara na kler, smatrajući ga jednim od uzročnika raspa. U knjigama **Quinquaginta parabolae i De humilitate et gloria Christi,** naročito u posljednjoj, iznosi u vrlo tamnoj slici poroke klera, izvodeći kao opreku život Hristov sa životom pokvarenog savremenog svećenstva. To se odbilo i u hrv. njegovoj poeziji. U ovećoj pjesmi »Dobri nauci«, što ju je spjevao ostavivši samostanski život u Nečujmu, pjesnik razočaran crta grubo život redovništva« (str. 103). — 2. Reformacija zahvatila je kod nas najjače Istru, donekle i Hrvatsko Primorje. Tu je stekla svoje najvrednije književne radnike među popovima gogoljašima, jer im je ona **donijela sve,**

što su uzalud iz Rima očekivali... Naši glagoljaši, priprosti **narodni popovi,** nijesu u novoj vjeri vidjeli ništa neobično: u zakučasta teološka pitanja oni se nijesu razumjeli, niti su za njih marili; narodno bogoslužje bio je njihov privilegij od starine. a živući jednostavno i priprosto, hraneći se ponajviše poljskim radom, poput sredine u kojoj su živjeli, oni su više nego itko mogli govoriti o Hristovu siromaštvu i o manama suvremenoga klera, osobito višega. Riječito o tome govori jedna sačuvana glagolska satira, jamačno iz ovoga vremena. U redovnika, kaže, sve je naopako: padoše u pohote, srce prikloniše k bezakonju, zavladao je simonizam, kardinali, biskupi i opati ostavivši Boga misle samo o zlatu. Mala braća, propovjednici, remetani, karmelisti, svi popovi, koludrice i svi djaci, sve to pripravlja put Antihristu. A kad bi tko htio držati Božju pravdu i slijediti Hrista, oplakivati grijeh u pokori i uboštvu, stigne ga progon. Pop glagoljaš evo slavi heretike, što im je inkvizicija dizala lomače, kao mučenike i prave učenike Hristove« (str. 211). — 3. »**Reformacija** je međutim, ne kao vjerska, već kao **općeno prosvjetna** pojava zahvatila i krajeve, gdje nije bila tako jaka, da izvede vjersku promjenu...« (str. 212.) Prosvjetna sredstva, kojima se reformacija toliko služila, nijesu mogla izazvati jači duševni pokret u našoj neprosvjetljenoj narodnoj sredini ovoga doba (str. 213.) — 4. »Kačićevo najveće djelo, prijevod s pisma staroga i novoga zavjeta, na žalost nije izašlo, i ako mu je izdanje ovoga djela bilo najviše srcu priraslo. U Rimu, gdje su upravo u to doba u izdavanju glagolskih liturgičkih knjiga pod utjecajem ruskih crkvenih knjiga prevladali nazori protivni jeziku narodnom u crkvi odbili su revizori ovaj prijevod.... Hrvatska reformacija mnogo je tražila prijevod sv. sv. pisma, da ga u cjelini izda, ali ga nije mogla nikako dobiti, a protureformacija imala je gotov ovakav prijevod, ali ga s različitih **predrasuda** nije htjela izdati« (str. 260). — 5. »U Dubrovniku.... se bogati umjetnički svjetovni književni rad XVI. stoljeća nije mogao prekinuti kad je gotovo došao do svoga zenita, već ga je trebalo nastaviti, pa je protivureformacija **mogla jedino** podati ovome radu novi duh i nova obilježja« (str. 225). Po Vodniku dakle protureformacija je **mogla jedino** podati ovome radu novi duh i nova obilježja« (str. 225). Po Vodniku dakle protureformacija je neprijateljica umjetnosti. — 6. »Kačić je priprost, čedan Franjevac, **koji je uvjeren, da se redovniku nije miješati u političke**

i javne poslove: on se resi pobožnošću i svojim pučko-prosvjetnim nastojanjem oko siromašnih težaka i »čobana« (str. 336.) Z

Nećemo isticati, kako je Vodnik slabo, površno, prozirno, suhoparno prikazao n. pr. Gundulića s njegovim »Osmanom« i »Dubravkom«, te Palmotića i njegovu »Kristijadu« ili druge katoličke pisce. Daleko bismo zašli te tim rade evo da odgovorimo na gornjih šest točaka.

ad 1. Drechsler veli, da bi Marulić bio reformator heretik, kada bi bio imao drugu ćud i druge prilike. Ako bismo ovu tvrdnju prof. Drechslera obrnuli na nj, onda bismo mogli jednako kazati: Kada bi prof. Drechsler imao drugu ćud i druge prilike, on bi sada bio bosonogi kartuzijanac, obrijane glave i s kraljležem u ruci. Ovakovo je suđenje po metodi Hipolita Tainea o **milieu**-u, koji glasi da je čovjek resultat svih okolnosti, posebno svoje okoline.[2]) Ta nauka očevidno niječe slobodnu volju i shvaća, da se proizvodi duha tumače kao proizvodi žive prirode samo svojom okolinom. Kada bi to bilo istinito, onda istine ili nema ili je ne možemo stalno spoznati, t. j. nijesmo nikada sigurni, da je ono istinito, što mi držimo istinitim. Što bi na to kazao prof. Drechsler o svojim tvrdnjama? Mora priznati, da je onda konačno najopravdaniji skepticizam, a ovaj znači uništenje znanosti i svake (pak i relativne) istine i po tome je ludo i baviti se znanošću, pak i književnošću. Prof. Drechsler je ljubitelj hrv. književnosti; dosljedno traži istinu i uživa u spoznaji iste, priznaje joj vrijednost, te stoga ne smije doći do skepticizma i onda ne smije vjerovati u Tainov nedokazani **milieu**. Drugim riječima je Drechsler prisljen, da je mogao i Marulić usprkos svoje ćudi i prilikâ svoje okoline postati reformator heretik, jer je imao slobodnu volju. — Marulić nije htio da bude heretik reformator, ali je ipak htio da bude katolički reformator. On je sličan liječniku, koji ljubavlju nastoji oko ozdravljenja bolesnikova, a ne poput neprijatelja, koji konstatira bolest, ruga se, u zlo i neprijateljske svrhe upotrebljava tu spoznaju. Heretici općenito pretjeravaju i silimice hoće da vide u Papi čak antikrsta. I katolici, pak i redovnici, su ljudi, pak mogu i oni upasti u sve ljudske poroke. Zato je svojoj crkvi i dao Isus reformatorska sredstva: sv. ispovijed, pričest, molitvu, propovijed. Naša kat. crkva služi se tim sredstvima i neprestano reformira svoje članove, ljude bez vanjske buke i grozenja

[2]) Usp. *Hrvatska Straža*, g. 1904, str. 51 itd.

i napadanja Luterova ili Husova. Glasnik tihe, nutrnje, katoličke reforme bio je i Marulić.

ad. 2. U drugoj točki se veli, da je protestanska reformacija donijela glagoljašima »sve što su uzalud očekivali iz Rima«. Nu što donijela? Dobili su glagolske knjige iz Uracha, jer veli: »Bolim je donijela? ... bogoslužje na jeziku narodnom bilo je uto ostavljeno, da se samo sobom zatre. Niko nije vodio brige oko naobrazbe glagoljašâ, i ma da je štampa u punome jeku, oni još uvijek vrše bogoslužje po prepisivanim knjigama, i one su gotovo jedino vrelo njihove naobrazbe. Misali i brevijari glagolski, štampani svršetkom XV. i početkom XVI. stoljeća, bivali su već posve rijetki, a drugih knjiga glagolskih gotovo i nije bilo. Zato su popovi glagoljaši objeručke prihvaćali glagolske knjige iz Uracha. Kad je Istranin Matija Pomazanić, slagar u hrvatskoj tiskari, poslao Vincencu Verukoviću, župniku u Tinjanu, glagolsku **Postilu** iz Uracha, ovaj mu se najsrdačnije zahvaljuje, nazivajući Konzula i Dalmatina drugim sv. Ćirilom i Metodijem. A Plovan iz Stipana u Istri moli Pomazanića, da mu pošalje **Novi Teštament** i druge knjige, te svršava pismo: **Molim te, ne umajkaj mi poslati ih, da se ih nagledam pre moje smrti.** Naši glagoljaši...« (str. 211.) — Poznato je, da je Ungnadova tiskara u Urachu počela raditi god. 1561. i radila je do 1564. (naime do smrti baruna Ivana Ungnada). Ta tiskara je izdala dvanaest knjiga.

1. Tabla za dicu (Abecedarium). — 2. Katekizam. — 3. Edni kratki razumni nauci. — 4. Artikuli ili deli prave stare krstianske vere. — 5. Postila. — 6. Prvi del novoga teštamenta. — 7. Drugi del novoga teštamenta. — 8. Edna kratka summa nikih prodik od tuče. — 9. Beneficium Christi. Govorenje vele prudno. — 10. Crikveni ordinalic. — 11. Sprid i spoznanje prave krstianske vjere. — 12. Bramba augustanske spovedi Apologia imenovana.

U ovom popisu nema ni glagolskih **misala ni brevira**, jer ih tiskara nije izdala. Manjkavosti je bilo u izobrazbi glagoljaša, pak su tome željeli doskočiti i katol. biskupi, kako to bolje ističe i prof. V. Jagić u uvodu ove Drechslerove knjige o biskupu pićanskom i porečkom (str. 35.), o papi Grguru XIII. (str. 36). Prvi glagolski misal bo je štampan u Mlecma god. 1483., zatim u Senju god. 1494. God. 1493. tiskao je Blaž Baromić brevijar glagoljački sa dodanim na kraju ritualom. God. 1528. nastojanjem fra Pavla Modruškoga imamo IV. izdanje misala. Omišaljski plovan Mikula Brozić izdao je god. 1561. u Mlecima brevijar.[3]) God. 1602.-3. je po nalogu pape

[3]) dr. K. Horvat na str. 529-31 Milčetićeve bibliografije.

Klementa VIII. obavio po Dalmaciji visitu biskup Vincence, te je našao preko devedeset glagol. misala u rukopisima, a svećenici pokazuju visitatoru i brevire glagol. Za nekoje glagol. knjige naredio je, da ih spale, jer su bile previše poderane, te neka nabave novi primirak.[4]) I radi siromaštva malo se je štampalo, nego se je većinom prepisivalo i kasnije, pak i po Istri. **Nije** dakle **istina**, da je glagoljsko bogoslužje zapuštala sv. Stolica ,e da se samo sobom zatre. Niti je istina, da su glagoljaši »objeručke prihvatili glagolske knjige iz Uracha«. Ta i sam auktor navodi jedino Verukovića u prilog svoje tvrdnje. Kod zdravog pak umovanja jedan nije isto što i svi glagoljaši.

Previše je tendencijozno, kada Drechsler naziva glagoljaše »narodnim popovima« po receptu starog »Obzora« ili »Hrv. Pokreta«. Još je tendencijoznije, kada Drechsler veli, da su glagoljaši »više nego itko mogli govoriti o Hristovu siromaštvu i o manama savremenog klera, osobito višega«. U doba reformacije bilo je i imućnih glagoljaša, kao i siromašnih latinaša; mana je bilo izmed jednih i drugih, ali nikada tako ni toliko, kako i koliko to uvećavaju protestanski pisci ili kroničari protestantizmu skloni, kako je to istaknuo **Pastor** u svojoj povjesti. Stoga Drechsler nije smio isticati kao satiru **većine** glagoljašâ, ako se je našao samo **jedan** glagoljaš (valjda pristaša protestantizma) i spjevao mu satiru.

ad 3. Drechsler očevidno razlikuje u protestantizmu prosvjetni i vjerski dio. Tu je jasna zbrka pojmova. Ta kakova može biti »protestanska prosvjeta« bez »protestanske« vjere?

Time, što prof. Drechsler jadikuje, da slaba sredstva reformacije nijesu mogla kod nas raširiti protestantizam, očituje bistro, da je njegovo srce sklonije ovome, nego li katolicizmu. Treba to zabilježiti, kako gosp. profesor znade fino infiltrirati svoje želje preko Matičinih izdanja. I Matičini cenzori su valjda spavali, kada su pregledavali ovo Vodnikovo djelo ili se možda i oni slažu s auktorovim tendencijama? Ta ti cenzori morali bi biti svijesni, da ne spada na Maticu Hrvatsku širiti književna djela proti katolicizma.

ad 4. Glede Kačićeva prijevoda i opet sije prof. Drechsler neistine, te prikazuje u nelijepom svijetlu sv. Stolicu. On veli, da su u Rimu odbili tiskanje Kačićeva prijevoda sv. pisma stoga, jer da su bili protivni narodnom jeziku. To je, najmanje rečeno, presmiono.

[4]) ib. str. 536-64.

Ta Kačić je radio u Rimu, neka mu tiskaju prijevod, oko god. 1630. do 1640. Nu već god. 1592. izdao je papa Klement VIII. autentično izdanje Vulgate i nijedan prijevod nije smio da se od nje odaleči ni za riječ (ne minima quidem particula de textu mutata, addita, vel detracta). Jeli prof. Drechsler siguran, da se je točno slagao ovaj prijevod s originalnom Vulgatom? Mora da sumnja, jer je — kako i sam ističe, str. 259 — Kačić tražio i dobio odobrenje nadbiskupa dubrovačkoga god. 1631. i barskoga god. 1633. Sve to Kačić priznaje u predgovoru svog Rituala, koji je sv. Stolica izdala god. 1640. u Rimu.

ad 5. God. 1604. došli su u Dubrovnik isusovci. U brzo je njihov rad donio ploda, jer i Zlatar u pjesmi »U prvo kneštvo gospodina Jera Klisovića god. 1609. donosi i ističe, kako novi red nastaje u gradu, dapače postaje **zlatni vijek.**[5]) Nema sumnje, da su baš isusovci silno uplivali i na najvećeg dubrovačkog pjesnika, Ivana Gundulića i njegove savremenike, t. j. isusovci su (kao i po svojoj ustanovi) bili predstavnici protireformacije. Prava zdrava reformacija ne ruši što je dobro. Ta i sv. Oci prvih vijekova usvajali su sve, što su dobra našli kod poganskih pisaca. Tako su morali uraditi i isusovci prema duhu kat. crkve. Prof. Drechsler dakako obratno misli, t. j. da protivureformacija ukida i dobro i zlo protivničkog tabora. Ne pozna povjesti.

ad 6. Po sudu prof. Drechslera moramo Kačića, našeg najobljubljenijeg pučkog pjesnika, posebno stoga hvaliti, jer da se tobože nije miješao u političke i javne poslove. Va istinu? Sigurno Kačić nije znao ,da će mu nepozvani hvalitelj prišiti ovakovu pohvalu, jer inače ne bi bio hvalio u svojim pjesmama mletačke dužde i mletačku republiku. Ili zar to hvalenje ne spada u političke javne poslove? Dakako Kačić nije išao na izbore ni u izborne agitacije, jer ih tada nije bilo; a valjda po sudu g. Drechslera ovo jedino spada u političke i javne poslove, u koje se ne smije svećenik miješati, jer Kačić pjeva: »Nije sablja za popa ni fratra; već krunica i križ ispod vrata«. Dakako, gosp. profesoru, dobri svećenici ne bi se uopće bavili politikom, kada bi svjetovnjaci ovu vodili u duhu Isusovih načela.

I preveć daleko se zade, kada se piše čak i povijest hrvatske književnosti u duhu prozirne tendencije. Žalosno!

[5]) Stari pisci, XXI, str. 219.

XII. Jezuiti i hrvatski preporod.

Dr. Ante Radić piše u »Savremeniku« br. 4. god. 1914. ovo: »A eto i kosovske katastrofe i turskih ratova... Međutim je na sjeveru dozrela **reformacija,** — i prve se knjige javljaju na »slovenskom« jeziku u ovom novom, od strane Hrvatske odijeljenom kraljevstvu. A onda dođoše **jezuiti i jezuitska književnost na narodnom jeziku.** Ukinućem jezuitskog reda (1773.) kao da se prekida i svaki prosvjetni rad, ali ujedno dolazi, polako doduše, i k nama onaj duh i one misli, pred kojima su jezuiti morali uzmaknuti: dolazi napokon t. zv. naš preporod«.

Hvale je vrijedna objektivnost Radićeva, kada priznaje, da hrvatski narod ima svoju prosvjetu zahvaliti **katoličkoj crkvi,** osobito crkvenim redovima, dapače »ukinućem jezuitskog reda kao da se prekida i svaki prosvjetni rad«. Družba Isusova može se dru Anti Radiću zahvaliti za ovaj elogium, koji izgleda kao čestitka prigodom stogodišnjice njezinog uskrsnuća. (Ona je naime god. 1773. pala žrtvom složnom jurišu svih ujedinjenih protivnika kat. crkve, svih liberalaca, slobodnih zidara i enciklopedista, nu je g. 1814. opet uspostavljena). Dakako dru Anti jamačno nije ništa manje bilo na pameti, nego taj ovogodišnji jubilej. No da je htio biti još nešto dosljedniji, morao bi i priznati, da one sile, pred kojima su isusovci onda morali uzmaknuti, doista nijesu mogle biti one, koje su narodu donijele pravu prosvjetu: inače se ne bi njihovom pobjedu nad isusovcima »prekidao svaki prosvjetni rad«. Bilo bi uopće zanimljivo poglavlje novije povijesti, i ovo uredništvo bilo bi zahvalno, ako bi ga jedan suradnik obradio: kako je naime liberalizam i slobodnozidarstvo pod licemjernom lozinkom »narodne prosvjete« vazda uništavalo pravu prosvjetu, dok ju je crkva njegovala. Tako su te moći tmine još u našem 20. vijeku u Francuskoj »u ime prosvjete« uništile crkvene redove, ne mareći za to, što je uslijed toga jedan milijun iz francuske mladeži ostao bez prosvjete, te je broj analfabeta za malo godina toliko poskočio, da je taj »najprosvjetljeniji« francuski narod narodnom naobrazbom zaostao za svim susjedima svojim. August Comte, kojim se protivnici crkve u Francuskoj diče kao jednim od najslavnijih svojih voda, priznaje (»Curs de philosophie positiv« V. LIVe leçon): »Većina filozofa, dapače i katoličkih, nije ni iz daleka dovoljno cijenila **neizmjerno velik i nada sve sretni utjecaj katolicizma na ljudsko društvo time,** što je organizovao **sveopću pučku nastavu«.** Pa ipak se oni bore proti crkvi pod zastavom tobožnje »prosvjete«. Dakako, protivnici crkve nikad nijesu bili jaki dosljednošću.

Nego dr. Ante Radić, kao da se je odmah pokajao, što je jednoć objektivno i nepristrano sudio o crkvi i o isusovcima, žuri se dodati jednu primjedbu, kojom će oslabiti utisak prijašnjih svojih riječi. Govori name — tamnim i teško razumljivim načinom — o našem preporodu, kao da su isusovci morali pred njim uzmaknuti. Pitamo dra Antu: Pred kojim plodom našega preporoda su isusovci morali uzmaknuti? Zar pred književnošću na narodnom jeziku, što nam je preporod povratio? Ali Radić sam piše jedan čas prije: »Dođoše jezuiti i jezuitska književnost na narodnom jeziku«, pa žali, što se je taj narodni prosvjetni rad prekinuo ukinućem isusovačkog reda. Dakle svakako nijesu isusovci morali uzmaknuti pred ovim radom. I doista, isusovački je red poslije svoga uskrsnuća ostao vjeran svojim prijašnjim tradicijama: i u 19. i 20. je vijeku svijetu dao mnogobrojne velike učenjake na svakom polju znanosti i književnosti. Kako je n. pr. prije ukinuća reda jedan od najvećih astronoma bio naš isusovac Bošković, tako je u 19. vijeku jedan od najvećih astronoma isusovac Secchi, radi kojega su u svoje vrijeme protestantske njemačke novine u čudu pisale, kako je to moguće, da jedan od najdubljih istraživalaca astrofizičkih zakona može biti — »pobožan isusovac«! — Dakle u tom pogledu svakako isusovci nijesu morali »uzmaknuti pred našim preporodom«. Ali možda pred **duhom narodnosti,** što ga je probudio hrvatski preporod? To bi ružna kleveta bila, jer su isusovci puno više radili za naš narod i za našu narodnost, nego većina naših političkih vikača. Ako se isusovci nijesu pačali u politiku, pravo su imali, jer to nije njihovo zvanje, no inače su oni vrlo mnogo radili za razvitak naše narodnosti. Ali kako su neprijatelji crkve sve izmislili, što je samo moguće, da omraze isusovce pred narodom, tako su se osobitom revnošću služili i ovom osvadom. Naučili su to kod nas ljudi od slobodoumnikâ u drugim zemljama. U Italiji, u Francuskoj, u Njemačkoj, u najnovije vrijeme i u Portugalu istjerali su ih kao »neprijatelje domovine«, pošto su sve svoje uložili nesebično radeći za svoju domovinu. U Francuskoj su stotine njih pod kišom taneta u ratu njegovali ranjenike, te su ih pohvalili radi tih velikih zasluga za domovinu, a malo zatim istjerali kao dušmane domovine. Slično su radili i u Njemačkoj. Nije pošteno, služiti se takovim sredstvima

u kulturnoj borbi. Tko se hoće boriti proti katoličkoj crkvi i proti crkvenim redovima, neka pokuša, da li može pobjediti oružjem **istine**. Ako to ne može, onda je njegova stvar svakako loša. A dr. Ante Radić neka nastoji, da bude još nešto objektivniji i konzervativniji, i neka još nešto marnije prouči povijest katoličke crkve i katoličkih redova iz pravih i čistih vrela, pa ćemo ga s vremenom možda još pozdraviti kao — jednoga od naših.

XIII. Vladimir Lunaček u svome ogledalu.

God. 1909. izdao je Vladimir Lunaček u nakladi društva hrv. književnika »Četiri aktovke« i god. 1912. »Ilirci« (dramu u tri čina).

U djelcu »Č. akt.« iznosi aktovke: **Dužnik, Poslije kazališta, Zvijeri, Savjest.** — Što je »Dužnik?« Helene, žena Gustava, ljubaka s Ivom, pak u prizoru raspravlja o čistoj ljubavi, te konačno traži od muža: »Gustave, vrati mi moje proljeće... moje nevine suze mi vrati... Hoću samo, da mi mene vratiš...« A on? Predbacuje joj nevjernost. On gubi svijest uz riječi: »Vode! — Gustave! — vode...« I aktovka svršuje s komedijatnim riječima Gustava: »Katice, za gospodu čašu vode!« — U »Poslije kazališta« On se sastaje s **Madame** i piju čas uz ogavno milovanje i razilaze se zavađeni — »Zvijeri« je najogavnija slika velegradske prostitucije. Tri glumice pohode u noći Ivu i Artura. Što se tu događa, tako je blutavo prikazano, da se ne smije ni opisati. — U »Savjesti« državni savjetnik svoju karijeru mora da zahvali nepoštenju svoje žene. Župnik na to apeluje, ali ga je Lunaček tako odvratno i djetinjasto prikazao, da izazivlje odvratnost spram svećenika.

Ni »Ilirci« nijesu bolji. Imbro Bolić je voltairanac i navodi bogoslova Radoslova, da se zaljubi u Bolićevu nećakinju i ostavlja bogoslovlje. Radoslov je zanešen za ilirski pokret i u demonstraciji pade mrtav, Bolićeva nećakinja u nesvijest.

Kukavni su ti sadržaji. »Četiri aktovke« su izljev nemoralne duše, »Ilirci« su odraz neestetičnog ukusa. Jedno i drugo djelce su svjedodžba prave književničke ograničenosti. Drukčije i nemože biti, kada Lunaček piše, jer je književnik (t. j. jer je član književničkog društva, biva Društvo hrv. književnika u Zagrebu), a ne piše — kako bi morao — da tekar postane književnik.

Iz Lunačekove prikazbe o hrvatskoj umjetnosti zadnjih petnaest godina, što objelodanjuje u ovog. »Savremeniku«. vidi se,

da pati na ideji fiksi: **Sve staro** treba rušiti, pak zato i on u svojem pisanju i uzima poput Nitschea za dobro ono. što kršćanstvo drži za zlo i obratno. I tu prestaje zdravo umovanje. Lunaticus manet ut luna!

XIV. Ko ne pozna crkve, pojati se klanja.

Pod naslovom »Kapitolska Venera« donosi 8. I. 1914. »R. N. L.« čitav jedan članak u podlistku te pokazuje i dokazuje. da je »R. N. List« zaista potpuno **poganski i pornografski list** primae classis i **da mu nema, ne može biti mjesta u jednoj pristojnoj kući.** Ne ćemo ovdje navađati sve one izraze, sve one prljavštine, nepristojnosti, što ih »Riječki Novi List« donosi u onome članku. već ćemo samo navesti nekoliko riječi, iz kojih se vidi njegov **poganski. lascivni i pornografski duh:** »Ah, vi biste mogli počiniti samoubijstvo za ovu mramornu golu i lijepu ženu, koja ne osjeća, ne trpi, ali burka vašim osjećajima i omamljuje vas i oduševljava«! Njemu je **mramorna, poganska božica** Venera, njezin maleni hram na kapitolu, njezina golotinja i putena lascivnost mnogo uzvišenija, mnogo idealnija, nego kršćanska »pietà« od Mihael Angela, nego svi veličanstveni kršćanski hramovi u Rimu! Zato piše: »I svaki put. kad se nađem u njezinom malenom hramu, nasladiv se u njezinom eternom zagrljaju, stanem se odmarati na mekanom sjedalu, da promatram sve one ljude, koji joj se približavaju **većim strahopočitanjem. napetošću i tjeskobom,** nego li, **kad ulaze u rimske crkve i svetišta«.** Ljudi oko »Riječkog Nov. Lista« iskazuju veće strahopočitanje spram poganske, mramorne božice Venere, nego spram neizmjernoga veličanstva, što se nalazi u crkvama katoličkim u presv. olt. sakramentu. Oni dapače žale, što pred onim kipom mramornim poganske božice ne gori vatra u tronošku, da mogu i oni pasti pred božicom, da mogu žrtvovati — **paliti tamjan mramornom kipu — poganskoj božici.** Zato uzdišu: »Sa svih strana dolaze pobožni hodočasnici i ustavljaju se pred njezinim pjedestalom.

Ah, kad bi bar tinjala vatra u svetom tronošku, da se u nj baci najljepši parfum u počast božici, zrnce tamjanovo!

Svi jaki, lijepi, zdravi i sretni stanovnici ove zemlje ne bi ustegnuli ruku od ovakove žrtve!« Iz ovoga se očito vidi. kako duboko padne čovjek, kada se odvrati od istine, od Boga pravoga, stvo-

ritelja neba i zemlje i od prave, Bogom objavljene vjere: Ljudi, koji si drže ispod časti, prignuti koljeno pred Bogom osobnim, Stvoriteljem svijeta, koji se rugaju molitvi, sv. misi i t. d. — **ovi isti ljudi eto ne drže si ispod časti klanjati se, tamjan paliti mramornom kipu poganske božice!** I to je sasvim konsekventno: Tko se odvrati od istine, taj se mora svratiti laži, tko se ne će da klanja Bogu, Istini, taj se mora klanjati drvetu ili kamenu, krivim bogovima, kao što i stari pogani! Tko ne će, da pozna ni pripozna kršćanskoga kulta i morala, taj mora priznavati i najveće praznovjerje, najsmješnije ludosti staropoganske — taj će se ne samo valjati u nemoralu, već će i tamjan paliti mramornome kipu božice Venere — simbolu nemorala!

Tako eto širi »R. Novi List« u nas kulturu staroga poganskoga krivoboštva, bezboštva i nemorala! Širi kulturu poganske tmine protiv kršćanske istine, koja je cijeli svijet prosvijetlila i uljudila.

Ovu istu kulturu poganskoga mračnjačtva širi i »Obzor« (8. I. 1914.) u svojem podlistku: »Vesela Kuća« i »Atena po noći«, gdje se pripovijedaju potpuno proste, nemoralne stvari na najlascivniji način, te bi moglo najhladnokrvnijega i najzrelijega čovjeka poticati na slične, nemoralne stvari: na preljub, raskalašenost, **ubojstvo i samo-ubijstvo!** Fiat lux! Neka bude jednoć svjetlost. Neka već jednoć sine u nas sunce istine — da se vidi, tko je prijatelj, tko neprijatelj naroda? Tko širi **mračnjačtvo, nemoral, nekulturu u narodu?** Odgovor: »R. Novi List«, »Obzor«, »Pokret«. »Sloboda«, »Slobodna Riječ«, »Novosti« i njima slični.

XV. Tužna slava i Ernest Haeckel.

Glasoviti E. Haeckel slavio je 16. veljače o. g. osamdeset godišnjicu svoju. — Starac Haeckel prima čestitke od svojih pristaša i prijatelja k rijetkom i visokom danu svoje dobe... Monistički časopis »Kosmos« javlja to svojim čitaocima i veli: »Jedan od najvećih istraživaoca XIX. stoljeća, umjetnik i filozof ujedno — ugleda prije 80 godina 16. veljače 1834. u Potsdamu svjetlo svijeta«. — Nekog nekakova sreća prati, a Haeckela ta, da je »**slava**« njegovog imena jednako poznata i prijateljima i neprijateljima njegovim, po svom obrazovanom svijetu. Trostruka slava! **Forscher,** ein ***Künstler*** zugleich und ein **Philosoph!**

Istraživalac! Bit ćemo pravedni, pa ćemo priznati, da je taj čovjek u čitavom svom radu pokazao vanrednu marljivost. Plod te marljivosti su i ona stručna djela, što ih je H. objelodanio: Monographie der Radiolarien (1862.-1888.) u 4 dijela; Monographie der Kalkschwämme (1872.) Arabische Korallen (1876.) Monographie der Geryoniden (1865.) Die Amphorideen und Cystoideen i dr. Ali slava istraživaoca, suhoparnog učenjaka nije H. zadovoljavala!

Umjetnik! Bez sumnje — umjetnik svoje vrsti! I za ovu vrst svoje veličine ostavio je pismenih dokaza u svojim djelima. Umjetnik obdaren bogatom maštom, stvaralačkom i smjelom! Dokaz: Ueber unsere gegenwärtige Kenntniss vom Ursprung des Menschen! Pogledajte si u tom djelcu na str. 36. i 37. t. zv. **Progonotaxis des Menschen!** Nije li to djelo umjetnika? Koja li se snaga hoće za to djelo, da bude onako potpuno, jednostavno, a opet veliko u sebi i novo! — Slično: Das Protisteureich (1878.), drugi svezak djela: Generelle Morphofogie der Organismen (1866.) pa Natürliche Schöpfungsgeschichte i t. d. Učenjačka suhoparnost i stroga, disciplinovana objektivnost mu ne prija. Ovdje je slobodniji; svoj individualni umjetnički poriv može da razvije po miloj volji. — Ali i to je još malo!

Filozof! O njegovoj filozofskoj naobrazbi i sposobnosti opet daju sjajno svjedočanstvo glasovita njegova dva djela **»Welträtsel«** i **»Lebenswunder«.** Čitateljima »Hrv. Straže« ne trebamo posebno u pamet dozivati izjava Paulsena, Reinke-a, Adickesa. Wundta, Wasmanna, Chwolsona i mnogih drugih o djelu »Welträtsel«. Toliko su puta već bile u »Straži« spomenute.

Koliko li ironije u onim riječima »Kosmosa«: Ein forscher, ein Künstler zugleich und ein Philosoph! — Jakoj onoj monističkoj propagandi u Njemačkoj najviše je pridonio sam H. Ona ga danas još diže i veliča. A kad i ta moda prođe — prošla je veličina Ernsta Haeckela, kô da je nije ni bilo!

XVI. Dr. Ante Radić tuži katoličko svećenstvo.

Dr. Ante Dadić bio je sjajno namješten u »M. Hrv.« kao tajnik. Odatle ga istisnuše mladi. I onda se s bratom Stjepanom dao na politiku. I tu je ostao za kratko vrijeme. Jedino, što u njemu dugo godina ovo traje, jest jal na **katoličko (ne grčkoistočno!) svećen-**

stvo. Opet se hvata književničkog pera, da tu — dakako putem **Savremenika** (br. 4.) — pokaže taj jal. Tu piše o blagop. zagrebačkom kanoniku Frani Ivekoviću, pak siplje protiv zagrebačkog kaptola: »Naš **preporod** bio bi zacijelo ugušen, da je zagrebački Kaptol stvorio sebi tečajem stoljeća kakovu **tradiciju.** Na sreću, toga nije bilo«. (str. 208.) »Među čudesima, što ih je stvorio naš preporod, svakako je najveće čudo to, što je svećenstvo zagrebačke biskupije pristalo uz štokavštinu. Ljudi, koji su mogli znati, ili su mislili, da znadu, što službeni krugovi drže o tom novom nastojanju, svu su nadu polagali u to, da uz Gaja ne pristane — zagrebački biskup. A kako bi pristao, kad se je bilo bojati, »ne kriju li se za ilirskim kapama — luteranske?« — Šafarikova i Kollárova — kako je pisao Kopitar? A onda — ilirski je jezik — vlaški« jezik, jezik »skizmatika«! (str. 209.)

Dr. Ant Radić veli drugim riječima: Zagrebački Kaptol je nenarodan, kao što je nenarodno i svećenstvo zagrebačke biskupije, te ako je Kaptol pristao u nar. preporod, to je pristao slučajno, kao što je čudesnim načinom pristalo uz taj preporod i svećensvo zagrebačke biskupije.

Gdje su mu dokazi?

Ne treba ih. Ipse dixit, t. j. Antonije Radić!

Nu tu vrijedi ona: **Quod gratis asseritur, gratis negatur,** t. j. ništa ne vrijedi tvrdnja, ako nemaš dokaza, te kako se tvrdi bez dokaza, bez ovih se može i odbiti, nijekati.

Očevidno Antonije ne pozna ni ustrojstva svoje katoličke crkve, još manje odnošaj svećenstva i slobodu istoga naprama biskupu. Inače ne bi blatio svećenstvo zagrebačke nadbiskupije, da je čudo, što se ovo tobože nije slijepo povelo u dozvoljenoj stvari za biskupom, o kome indirekte Radić tvrdi, da je stajao (Dakako opet bez dokaza!) pod uplivom službenih krugova. Ružno je ma kome podmicati drugotne ciljeve u radu, nu još je ružnije to činiti bez dokazâ glede osobâ prošlosti, koje se ne mogu da brane.

XVII. Dr. Bazala i Grafenauer.

U »Dom in Svet-u« (broj 3 do 4 ove godine) kritizira I v a n G r a f e n a u e r, poznati slovenski kritičar, uvod dr. Bazale Aškerčevim pjesmama u ovogodišnjim izdanju »Matice

Hrvatske«. — U glavnom se slaže s kritikom našeg urednika, koja je objelodanjena u zadnjoj našoj sveski. Karakteričnо je, kako završava Grafenauer svoju kritiku. Taj završetak glasi: »Za Bazalo, ki razvija v vsej razpravi tolik blišč filozofsko-historičnega znanja, pa je zelo značilno, da v tem zadnjem poglavju duhovito in učeno razpravlja o razvoju verstva, o krščanstvu. o njegovi vsebini in o njegovi obliki, da »**temeljito**« presoja o tem, kaj je v resnici in kaj samo na videz krščansko, a pri vsem tem **prepoznem govorjenju ne pozna niti glavnih stvari iz Svetega pisma, niti čisto preprostih verskih in moralnih naukov krščanske cerkve**« (str. 129).

I opet svjetujemo dr. Bazali, neka proučava krščanstvo, pak nam ne će podavati u svojem pisanju **nekrščanska** načela za **kršćanska.** Nije sramota učiti i sve dok živimo.

XVIII. Ko o čemu, dr, Drago Prohaska o bogumilskim uštipcima.

Dr. Prohaske, kao nastrana čovjeka, dotaknusmo se u zadnjem broju. No on i opet u »Savremeniku« nastavlja, da dalje nudi bogomilska načela, dakako nostrana. Neda se popravku. Očevidno je ostario ili omatorio u načelima. Kako »commis voyageur« nudi često istu stvar u drugom uzorku, tako i Prohaska želi privesti naš katol. narod na otpad od katolicizma, na bogomilstvo, jer da je tobože **heretičnost** značaj južnog Slavena.

Piše ovo: »Jugoslaven je duševno vrlo bogat. Jedino granato stablo. Strastven i sentimentalan. Nestalan. Ali svagda, kad je on **sebe sam** stao obrezivati, savladavati — ne čekajući da to s njime drugi čine — udarila mu je sva snaga pravcem duhovnim, proizvodnim, istvaralačkim. I plodovi toga samoodređivanja bijahu svagda najbolji i najljepši, i što je najvrednije — bijahu **izvorni. Kadgod je priznavao bogomilske principe za vojvode i kraljeve svoje, kročio je naprijed«.**[1]) Zašto ovako piše? Sam na to otkriva cilj bistro: »Značaj Jugoslavena valja da se regenerira na onoj osnovi. Lažna osnova odvodi Jugoslavene od Slavenstva, a prava ga privodi njemu«.[2]) Koja je to prava osnova? »Bogomilska ideja nije nam posve ravnodušna i **nije bez značenja za našu sudbinu danas**

[1]) Savremenik, g. 1914, br. 4., str. 271.
[2]) ib.

i sutra. Nastane li moralni obrat u krilu Jugoslavenstva smjerom bogumilstva, jugoslavenstvo će se opet konsolidirati u jednu **kulturnu cjelinu** i šta više ono će **opet** davati u historiji jedan svoj novi obol od svojega talenta«.[3])

Eto u kome grmu zec leži. U uvodnom mjestu ove sveske upozoravamo naše čitaoce, da je kod južnih Slavena »nacionalistički pokret« ili, kako bi rekao dr. Prohaska, »jugoslaveski pokret« pošao ne samo za političkim ciljem, nego i za liberalnim. Ovdje čisto dr. Prohaska traži od tog pokreta heretični pravac, t. j. bogomilstvo. Poznato je zagrebačkim krugovima, da dr. Prohaska odavna pluta u framazunskim vodama, te im nije začudno, što bi htio što prije da vidi, gdje je vas hrvatski narod okrenuo leđa katoličanstvu. To je i razlog, da je dr. Prohaska pri biranju u upravu Matice Hrvatske, 26. travnja ove god., jedva dobio za se 5 glasova. Znak, da je previše izložen kao protukatolički bojovnik«. Toliko glede njegovog osobnog ukusa. Mi smo i u zadnjem broju pod »Fiat lux« pokazali, kako se je ovaj dr. Prohaska davno odrekao logike, te samo znade tvrditi, ali nimalo »dokazati« valjanim dokazima. To vrijedi i za sada gore navedenu njegovu tvrdnju, po kojoj bi jugoslaveni vazda kročili naprijed, netom bi bogomilske principe izabrali za vojvode i kraljeve. Gdje je dokaz? Dapače je obratno istinito, jer radi bogumilstva nijesu se složili ni oduprli Turčinu, te je radi toga bosansko kraljevstvo propalo.

Jadna li je povjest u rukama dr. Prohaske!

XIX. Jahrbuch der Naturwissenschaften

1913.-1914., XXIX. Jahrg. Herausgeg. von dr. Jos. Plassmann. Mit 96 Bildern auf 10 Tafeln und im Text. Lex. = 8° (XVIII. i 446 str.). Uvezano u platno K 9.60. — Verlag von Herder zu Freiburg im Breisgau u. Wien.

Moderno doba leti brzo, a ni znanost ne miruje. Otkrića pomoću mikroskopa, istraživanje u laboratoriju, iskopine, okamenine i t. d. vrlo su često povodom novih misli, novih nazora. O neumornom radu, nagrađenom katkad s neočekivanim uspjesima, svjedoče strukovni časopisi, djela i monografije.

Sva ta djela pročitati i proučiti upravo je nemoguće. Sa svim

[3]) ib., str. 270.

tim nužno je prirodoslovcu i svakom inteligentnom čovjeku, da su mu poznata najnovija otkrića na polju, koje možda i nema uske sveze s njegovim znanstvenim radom. Toga radi svaki teži za djelom, u kojem će naći pregledno najnovije rezultate prirodnih znanosti. Za takovo se djelo brine svake godine prof. Plassmann uređujući i izdavajući »Jahrbuch der Naturwissenschaften«. Djelo donosi u kratkim i jasnim člancima samo one rezultate prirodnih znanosti, koji su dokazani i pronađeni kao sigurni. Pisano je lakim stilom, da bude od interesa i za laike, ljubitelje prirodnih znanosti. Da bude interes što veći, pobrinula se nakladna tiskara za bogatu ilustraciju. Osim slika u tekstu, donosi »Jahrbuch der Naturwissenschaft« ove godine **prvi put** još 10 posebnih slika na svjetlom papiru.

Temata, o kojim govori »Jahrbuch«, ima na broju 400, a tiču se: fizike, kemije, astronomije, meteorologije, mineralogije, geologije, zoologije, botanike, šumarstva, gospodarstva, antropologije, etnologije, prahistorije, geografije, medicine, industrije, aeronautike. Na koncu donaša pojave na nebu za god. 1914. i 15. i nekrologij prirodoslovaca, koji su umrli god. 1913. — Sav materijal donaša praktički poredan »Sachregister«.

»Jahrbuch der Naturwissenschaften« preporučamo čitateljima »Hrv. Straže«, a osobito knjižnicama, od kojih svaki očekuje ne samo pregled sredovječnih tečevina znanosti, nego i najnovijega datuma.

O. B. B.

Bilješke

I. Vjersko pitanje.

Nema morala bez Boga.

Htjeli bi nekoji «*viši*» dati neku moralku bez Boga. Ali ne nalaze sljedbenika ni kod nekatolika. Zvjezdoznanac Camille Flammarion nije katolik, on je dapače protukatolik, po mnijenju protivnika kat. Crkve, al ipak priznaje, da nemože biti ćudoreda bez Boga. To me uvjerava odgovor samog Flammariona, tiskan u belgijskom časopisu «Minerva», na prikaz jednog djela, koje je radilo o uspostavi morala bez Boga a koje je tražilo tu skoro potvrdu od Flammarion-a. On je među ostalim i ovo primjetio: «Tobožnje republikanske vlade čine krivo brišući sistematično pojam Boga iz svojih priručnih knjiga za odgoju... Teško je postati luđim od naših savremenih pristaša ateizma. Nema odgoje bez savjesti, a nema savjesti bez božanskog idejala. Sije se ovo sjeme materijalizma osobito od natrag 20 godina, pa se danas i sabire kraljevstvo apašâ ili lopova i anarhista». Flammarionov odgovor dolazi opet u prilog kat. nauke: nema morale bez Boga!

Čengić.

Katolici i Znanost.

Neprestano nam zuje u ušima protivnički povici, da je kat. Crkva nositeljica neznanja i natražnjaštva. Ljudi bi se dali i na to nagovoriti, da nije činjenicâ, koje posve drukčije govore. Ovo mi osobito dolazi na pamet, kad se sjetim katastrofe sa velikim parobrodom «Volturno-m» na sred Oceana. Ovaj kolosalni «paquebot» služio je za promet izmed Evrope i Amerike. Najednom se pojavi na njemu tmasti oblak ognja. Ljudi bi bili svi od požara izginuli, da im nije pritekla pomoć. U kratko vrijeme priskoči u pomoć nekoliko morskih giganta sa svih krajeva bučnog Oceana. Brže bolje drugovi-parobrodi opkoliše svojeg gorećeg druga. Drvo je i željezo gorilo, a ljudi u more padali. Ko je imao vremena i volje, da ostaje na palubi propadajućeg «Volturno-a», toga spasiše pridošli parobrodi. Bezžični brzojav je pozvao parobrode u pomoć ginećem ljudstvu! Odakle bezžični brzojav, valjda želite znati? Dolazi sa kat. sveučilišta u Parizu: tamo gdje mirni i pobožni katolik, profesor Branly, naučava i tumači porabu prirodnih sila, koje se otkrivaju u njegovu bezžičnom brzojavu. Eto i taj najnoviji izum, koji će, da se poslužim riječima franc. besmrtnika Doumic-a, preokrenuti svijetom, potječe od gorljiva katolika.

Pa da nijesu istinite ove riječi. Velikog prirodoslovca Pasteur-a, upita učenik, kako je ostao praktičnim katolikom? «To je baš s toga, što sam mnogo razmišljao i proučavao», odvrati on.

Jeli dakle katolička Crkva sa svojim sinovima protivna napretku znanosti?

Č.

Pravilnik slobode slobodnih mislilaca.

— Želim, da me upišete među slobodne mislioce, ali molim pravilnik.

— Evo ti ga! Slobodan si misliti sve što hoćeš, osim vjerskih stvari. Slobodno ti je čitati sve, samo ne evandelje, katekizam i klerikalnu štampu. Slobodan si u glasovanju za koga hoćeš, ali nikada za klerikalca, pa makar ti se lomačom prijetilo! Znaj, svi su ljudi braća, samo jesu li slobodno-zidarima.

Uđi u koje hoćeš društvo... naravno, socijalistično!

Ženi se po kojem hoćeš obredu, ali ne po crkvenom!

Daj krstiti svoju djecu, nek bude!... ali dakako po obredu građanskom-civilnom!

Slobodno ti ih je odgajati kod koga hoćeš, samo ne kod katoličkih škola.

Vjeruj u sve što ti se mili, ali ne u Boga kao ni u raj, ni u pakao... u preživjela praznovjerja!

Ako oboliš, nek te njeguje onaj kojeg ti želiš, ali nipošto se ne daj u ruke redovnicama.

Najposlije nek te pokopaju kako se tebi svidi... samo nek bude načinom nekatoličkim.

— Nego?

— Nego što? Jer si slobodan mislilac, nije ti slobodno drukčije misliti nego li mi mislimo. Ili budi slobodan mislilac ili ne.... nema drugog izlaza!

Punktum slobode slobodnih mislioca! *Č.*

Giuseppe Tovini.

Kongregacija rita u Rimu bavi se pitanjem, da proglasi blaženim ovog juristu, koji je umrao pred 17 godina i koga *Civiltà Cattolica* (u svesci Travnja) nazivlje talijanskim O' Connell.

Rodio se je u friulskom gradu Cividale g. 1845. Svu svoju energiju duha i volje posvetio je odmah zarana katoličkom pokretu. G. 1865 amo tamo po Italiji osnovaše se društva «za slobodu crkve», pak tako u Bologni i okolišnim gradovima, ali ih je vlada doskora raspustila. Malo zatim grof Marij Fani iz Viterba osnova druga društva, za koja je grof Acquaderni izradio pravilnik. Podiže se domalo i mladenačko udruženje s mottom: Molitva, akcija, požrtvovnost. G. 1871 zamisliše katolici u Mlecima da drže katolički sastanak, te u tu svrhu osnovaše Opera dei Congressi (Odbor za kat. sastanke) iste godine u Cremoni. Ovime postaviše talij. katolici cilj, kako bi opet osvojili ono, što je uništila revolucija. G. 1885 imenovan je i Tovini članom ovoga odbora. Već od g. 1875 je sindaco (načelnik) u Cividale i istodobno je u Brescia vodio advokatsku praksu.

Vazda je uzorno vršio vjerske dužnosti; klijentima je često govorio o Božjoj providnosti i molitvi. Svim silama je dizao kat. udruženja, odbore, blagajne i štedione; zalagao se je perom i novcem i svime za katol. štampu. U Brescii se je ustrajno borio u općinskom vijeću protiv Zanardelli, iza koga je stala loža.

G. 1897 je govorio na otvorenu pred 3000 katolika, te se je prehladio i uslijed toga je umrao 16. siječnja 1897. Oplakivala ga je supruga s djecom, ali i sva katolička Italija.

Katolički pedagog.

jest direktor Auer u Donauwörthu. 11 Travnja t. g. je proslavio svoj 75 rođendan. On je osnovao obiteljske listove u Njemačkoj «Monika», «Anđeo čuvar», «Notburga» «Rafael», (u preko 100.000 istisaka), te je kao spisatelj za djecu i puk na daleko poznat pod imenom «Onkel Ludwig». Svoja pedagoška načela je razvio u svojoj «pedagogiji» i ustanovi «Cassioneum» (tu je ravnatelj). Za pedagogiju je osnovao i mjesečni Časopis «Pharus», koji je u brzo stekao veliki ugled.

II. Crkva i država.

Zašto je Francuska odpala od Crkve?

Na ovaj upit dati će nam odgovor slijedeća izjava o. Ginhaca: «U većini kat. novina ima mnogo dobra, nu pošto jedino djeluju u interesu političkih stranaka, ne mogu svom energijom stupiti na obranu interesa Crkve, koji nam na srcu leže nada sve. Dandanas u Francuskoj imamo samo jednu čisto kat. novinu, koja je obljubljena kod naroda i to s potpunim pravom».

Ovako je stanje bilo u Francuskoj već g. 1870, te je zato tu tako duboko i pao ugled Crkve.

Da i nas ne zadesi slična sudbina potpomažimo kat. novine marnim suradivanjem i novčanim doprinosima.

Novine su danas najuplivniji faktor kod uzgoja širokih slojeva društva; po njima se stvara javno mnijenje, prama kome se udešavaju zakoni za religiozno-moralno, političko, socijalno i znanstveno polje. Kakove budu novine, takav će redovito biti i javni život.

Katolici ruke na posao!

Vindthorst kat. zastupniku!

Jedan od prvih i najizrazitijih vođa kat. stranke za vrijeme kobnoga «Kulturkampfa» u Njemačkoj bijaše glasoviti zastupnik Vjekoslav Windthorst. Njegovi parlamentarni govori mogu služiti kao uzor i ogledalo kat. zastupnicima svih vremena i pokrajina; iz njih kao iz nepresušivog izvora mogu crpati energiju i zanos za svoj uzvišeni, ali i samoprijegorni rad; oni će im biti svederni uspiritelji sinovske ljubavi prama sv. kat. Crkvi, sv. o. Papi, svetinjam i idealim kat. puka.

Pred skupštinom katolika u Achenu izrekao je on g. 1879. jedan od najglasovitijih svojih goora, u kome je čisto i ukratko nacrtao program, kojega se ima držati u političkom radu kat. zastupnik, ako misli vjerno odgovoriti povjerenoj si zadaći. Suštinu ovoga govora sažeti ćemo u dvije točke.

1. — Zastupnik ne smije stanovati svederno u parlamentarnom krugu, nego mora često zalaziti među svoje birače: proučavati njihove potrebe, život, kat. čuvstvo i osjećanje, te prama stečenom poznanju udešavati svoj parlamentarni rad.

Bude li zastupnik boravio jedino među parlamentarcima daleko od narodnoga života, on neće više odgovarati želji i potrebi puka, niti će biti prestavnik i tumač njegovih osjećaja i želja, nego okoline, u kojoj boravi, i tako će postati gazitelj riječi, koju je zadao kat. puku, da će vazda stati na braniku njegovih svetinja i prava i da će udovoljiti što bolje njegovim potrebama i zacijeliti rane na narodnom tijelu.

Zastupnik ne živi za se, nego za narod; na njegovoj kući mora biti ovaj natpis: «Ovdje prestaje svaka ambicija i nada!»

2. — Naši najopasniji neprijatelji jesu oni katolici, koji vele, da su katolici i da hoće ostati katolici, al da nijesu ultramontanci i da ultramontanskih nazora nikako neće primiti u program svoga javnoga rada!

Ovo su nazori protestantskih i drugih sekta, koje su se odijelile od prave Crkve Kristove; koje su se odavna halalile s kršćanstvom i duhom prave i čiste nauke Isusove.

Katoličanstvo i ultramontanizam jedno je te isto, niti može biti jedan katolik, a da nije ujedno i ultramontanac. Tko nije sa sv. Stolicom nije ni s Petrom, a tko nije s Petrom ne može biti Isusov sljedbenik; a ko ne ide za Isusom, kako može reći, da je katolik.

Sve naše svetinje tako su usko spojene sa sv. Stolicom, da s istom rastu i padaju; koji ne vjeruju i ne priznaju načela, koja vjeruje i priznaje sv. Stolica, nijesu naši niti s nama skupljaju, nego rasipliu. I to su najljući naši dušmani, kojih se moramo kao ljutica zmija čuvati; moramo ih kao duševne gubavce isključiti iz kola kat. stranke, koja živi čistim i neporočnim načelima Isusove nauke prama neprevarljivom učiteljstvu i vodstvu sv. Stolice, uz koju čvrsto hoćemo stati i za koju smo pripravni i život položiti!

Na temelju ovih dvaju zlatnih i nepokolebivih načela temelji ovaj velikan uspjeh i stalnost kat. stranke i njenih prestavnika.

Ovih se načela moraju i kod nas držati politički prestavnici kat. našega naroda, ako žele odgovoriti narodnim željama i ako im je na srcu dobrobit, sreća, jedinstvo i slava Hrvatske!

III. Iz filosofije.

† Frid. Jodl

umro je 26. siječnja t. g. kao profesor filosofije na bečkom sveučilištu.

Rodio se je 23. kolovoza 1849. u Münchenu. Iza apsolvirane gimnazije učio je povjest. Svoju disertaciju je raširenu objelodanio «Leben und Philosophie David Humes». Kao privatni docent na münchenskom sveučilištu izdao je «Geschichte der Ethik in der neueren Philosophie» (dvije sveske). Iz Münchenu su ga pozvali za redovitog profesora u Prag, a od g. 1896 u Beč. Ovdje je od g. 1902 predavao i estetiku na bečkoj tehnici. G. 1897 je izdao svoju poznatu psihologiju.

Jodl nije mogao da podnosi vratolomne smišljaje hipermetafisike Fichtea, Schellinga i Hegela; s druge strane je proučavao Humea, Feuerbacha, te je u javnosti na nj uplivisao Bismarkov kulturkampf, pak je zato i stvorio posebni nazor o svijetu, koji je konačno prikriveni materijalizam. Njemu je nepoznato, zašto se je materija tobože razvila do organizma i svijesti; vjera i moral nijesu nužno spojene, jer nema osobnog Boga; svak je sebi takav bog. Doznati se može samo ono, što potpada pod iskustvo; metafisika je sanjarenje.

Jodl je osobno bio izvanredno uglađen, stilista, zanesen za svoje nazore, pak je stoga živ silno uplivao na studente, koje je neprestano poticao na altruistički život. Time je mnoge predobio za svoju vjeru u napredak i slobodoumnost.

Četvrta dimensija.

Waldemar Kaempffert objelodanio je o tome u nov. prošle godine originalan članak u «Mc Clures Magazine». Odatle crpimo glavne misli.

1. *U svijetu jedne dimenzije.*

Recimo, da je vas svijet ograničen na jednu upravnu crtu. Na njoj se nalaze žive, inteligentne tačke. Te tačke niti su niske, niti debele, niti mršave; izmed njih nema vanjske razlike, jer su u svemu jednake. Jedino se nalaze na raznim mjestima u upravnoj lineji. Jedino vide ono, što je ispred njih; ne vide ni gore ni dolje, ni desno ni lijevo. Gibati se može samo naprijed i natrag.

2. *U svijetu dviju dimenzija.*

Pomislimo svijet kao veliku, ravnu površinu, koja ima duljinu i širinu. Tu ne bi bilo ni gore ni dolje, nego samo strane. Dva spomenuta razumna bića tekar ovdje bi se mogli okrenuti. Tu se ne bi moglo igrati lopte, jer to uključuje treću dimenziju. Naša bića živjeli bi u kućama, koje bi imale oblik četverokuta, kruga, poligona ili druge ravne oblike. Ne bi se mogli popeti na krov kuće, jer je to treća dimenzija. Da bi ko tim bićima počeo govoriti o piramidama, izmjehavali bi ga. — Ako ko otkrije svijet s dvije dimenzije, može im pogledati u kuće, u zatvorene urede, a da to ona bića ni ne opaze nikada. Može im uzeti novac iz tvrdih kovčega i pridići u treću dimenziju, a da mu ne treba ni vrata ni bokove razbijati.

Naš je svijet sa tri dimenzije. I dobro ga poznajemo, nu kako je u četvrtoj dimenziji?

3. *U svijetu četiriju dimenzija.*

Da dođe k nama čovjek četvrte dimenzije, on bi vidio naša pluća kod disanja, proces probave; ako bi bio kirurg, mogao bi u našoj nutrnjosti praviti operacije a da pri tome ništa ne poreže. On bi mogao izlijevati tekućinu iz zatvorene flaše, ispiti jaje a da ne razbje koru; mogao bi ući i izići iz sobe, a da ne otvori zatvorena vrata ili prozor, te bismo ga uzalud htjeli pritvoriti u tamnicu kao kradljivca. — Ipak čovjek četvrte dimenzije ima neugodnosti, jer u našem svijetu triju dimenzija vidi na satu da kazala idu obrnuto; da sunce zapada na istoku i izlazi na zapadu; prijatelju bi na pozdrav mjesto desnice pružio ljevicu.

Što je četvrta dimenzija?

Matematičar će ovako odgovoriti na postavljeno pitanje: Što je kvadrat naprama kubusu, to je kubus naprama «kuboidu» t. j. kubusu sa 4 dimenzije. Fotografija obična kubusa je u realnosti neki entitet sa dvije dimenzije, a promatrač sam sebi umišlja treću dimensiju, koja tu fali, te tako izgleda slika ono što nije. Nekako tako možemo umisliti i «kuboid». Dr. von Schlegel u Njemačkoj i Paul R. Heyl u Sjevernoj Americi napravili su takove neke projekcije sa 4 dimensije.

Postoji li u realnosti četvrta dimenzija?

Postoje n. p. dvije vrsti šećera u medu: destrosij i levulosij; kemična im je sastavina slična, ali pri polariziranoj svjetlosti vidi se, da je jedna vrst obrnuto nego li druga. Jeli to četvrta dimenzija? Ne, jer uzrok je obrnutosti tu u naravi meda, ne u dimensiji. Dimensija je posljedica kvantita, a ne uzrok da kvantitet bude ovakav ili onakav. Dimensija je slična boji.

Stoga samo matoid može htjeti otkriti četvrtu dimensiju u *«našoj»* prirodi, svemiru, kako hoće da otkrije vječno gibanje ili četverokut kruga.

IV. Socialia.

Russell Sage.

Ova je gospođa početkom g. 1907. darovala 50 milijuna dolara, da se pobolišaju socijalne prilike u Sjev. Americi. Ljeti te godine počela je djelovati ta zaklada s dvije sobe u New-Yorku. Sada ima ogromnu zgradu s 9 kati. Sve je razdijeljeno u 10 sekcija s mnoštvo činovnika: Sekcija organizacije dobrotvornosti, sekcija pripomoći dječacima, sekcija odmora, sekcija odgoja, sekcija zajmova, sekcija ženskog rada, sekcija izloga, sekcija statistike, sekcija biblioteke, sekcija gorovitih predjela. Kako rade sekcije? N. pr. grad Newburg je imao veliki pomor uslijed tifusa, ali je malo ko mario. Sekcija napravi table, diagrame i slike i izloži ih u izlogu jednog trgovca u tome gradu. Prolaznici se zaustavljaju. Pod uplivom javnog mnijenja sve se je uskomešalo i uprava grada brzo je doskočila pomoru. — U velikim gradovima mjesta za djetinje igre su vrlo važna po odgoj i zdravlje. Pred 5 godina je u Sj. Americi imalo samo 90 gradova takova zabavišta. Danas uslijed propagande ove zaklade im ih 800. Zaklada se brine i za odrasle. — Sekcija odgoja je istražila ova pitanja: Liječnički nadzor u pučkim školama, škole na otvorenom, uzgojni načini i njihovi uspjesi, psihološki ispiti kao kriterij pri izboru zanimanja, ocjenjivanje. — Sekcija zajmova bori se proti lihvarstva. Uspjeh je dobar. Godine 1909. je samo 9 država u Sjev. Americi imalo zakone proti lihvarstvu. Sada ih imaju 23 države. — Sekcija ženskih radnja proučava taj rad po raznim tvornicama i njezina tajnica miss Mary A. van Kleeck je izdala oviše studija. — Biblioteka ove zaklade je najbogatija u sj. Americi obzirom na sociološko pitanje. Posjeduje do 10 hiljada svezaka i 15 hiljada knjižica.

Zaklada je otvorila natječaj, kako da se reorganizira Crveni križ; pripomaže filantropične škole u Bostonu, New-Yorku, Chicago i St. Louisu. Novčano je doprinijela za kongres protiv sušice g. 1908., kongres o tamnicama g. 1910 i kongres za zdravlje i demografiju prošle godine.

Pokret za općinske apoteke.

Nema sumnje, da bi bilo u gospodarskom interesu općinara, kad bi se osnovale općinske ljekarne. To nam dokaziva i općinska apoteka u gradu Reggio Emilia u Italiji. Po zakonu općina je morala plaćati ljekove za siromašne općinare. Izdaci su na godinu iznosili okolo 26.602 lira, što je gradska uprava isplaćivala privatnim apotekam. Teret je bio nesnosan i htjelo mu se doskočiti ustanovom općinske ljekarne. Ova je ustanova bila od velike koristi po gradsku blagajnu, a i po općinare. Već u prvom godištu svoga rada na siromahe nije potrošila nego 11,300 lira. Uprava je ostala u aktivu na samim siromasim prama isplatam privatnim ljekarnicima *15.302.* S ovim poduzećem privatne su ljekarne morale sniziti tarifu 50% na ljekove, prema tarifam u općinskoj apoteki. Čisti dobitak općinske ustanove iznosio je g. 1907. 22.000 lira, uza sve to što je razdijelila među siromahe bez naknada ljekarija, prema receptim, brojem 51.277.

Mislimo, da bi i kod nas mnogi, dapače svak s veseljem pozdravio — izuzev vlasnike apoteka — ovaj pokret, koji se u Italiji lijepo razvija.

Dr.

V. Umjetnost,

L'art pour l'art.

Pjesnik Ivan Jörgensen čudan je nazor iznio o katoličkoj poeziji. On misli da je katolička poezija uvijek bila natražna (rückständig), kad je svoj katolički, kršćanski karakter s nekom osobitošću isticala; onda pak, da je slavodobitnom postala, kod joj je poezija *kao takova* postala glavnim predmetom.

Hugo O. C. D., pobija ovu tvrdnju ne toliko s teoretičkom argumentacijom koliko praktičnim primjerim iz života.

Povjest književnosti zlatnim slovima bilježi imena velikana, kao što su E. Hlatky, R. v. Kralik, K. Domanig, Joseph Seeber, E. Ringseis, B. Weber, A. Stolz, a svi se ovi i još mnogi drugi u njemačkom narodu proslaviše uza svu književnu izrazito kršćansku tendenciju. Uprav na onim mjestima, gdje je čuvstvo prave kršćanske umjetnosti sadržinu, formu i cilj nadahnjivalo, umjetničko pregnuće i stvaralačka se moć najbolje ukazuje.

Nijesu li imena jednoga Dante-a, Calderona, Manzonia, Coloma, Shechana, Bensona, Bazin-a, L'Ermite-a, Schampol-a, Spillmana, Buol-a, M. Herbert-a, F. Eicharta, L. Krapp-a, Müllera najočitiji dokaz, kako su na krivoj stazi oni pjesnici-filosofi, koji hoće umjetnost uopće, poeziju napose, da otmu uplivu kršćanskih ideja. Sam protestanat Geissler rekao je o katoličkom pjesniku filosofu Kraliku: «Svrha je umjetnosti služiti Bogu i u katoličkoj crkvi on (Kralik) vidi upravo stvarnu, usput najidealniju i najgenijalniju kulturnu moć zemlje... On je (Kralik) sabirač bogatog usjeva, o komu će stoljeća njemačke poezije živjeti.

Preveliki obzir kod modernih pjesnikâ, inače katolikâ, (da im se nebi predbacila nemoderna etiketa katoličkog pjesnika) zanemaruje predmete iz područja vječno životnih istina katoličke religije; i tim oni postaju, jedino radi pomodnog ukusa, proseliti slobodne misli i svjetovnog prevrtljivog nazora o životu. Umjetnost kao i poezija ne mogu da budu neodvisne; one su svederno u službi neke stalne ideje. Što je ideja u sebi uzvišenija i savršenija, ove odlike odsjevaju i u umjetnosti, ako je u službi istih.

Nije li proslavljeni njemački pjesnik Schiller birao čisto katoličke predmete, a da s tim ne samo nije umjetničkom glasu naškodio, nego mu je u velike doprinijelo, da se je domogao svjetskog glasa. Spomenimo se samo njegovih nekih ter nekih, strogo katoličkih komada: Wallenstein, Maria Stuart, Jungfrau von Orleans, Tell, Maltesar itd.

Čudno! Velikan, kao što je bio Schiller i usput nekatolik, u katoličkoj povjesti nalazi preobilna gradiva za umjetničku inspiraciju, a mnogi pigmeji okolo «Savremenika» svoju veličinu traže u poricanju kršćanskih ideala. Ako imadu i malo misaonog duha, imali bi priznati, da nije siromaštvo katoličkih ideja krivo, nego tu zec leži, što su siromašni duhom i talentom, te ne prouče bogatstvo kršćanskih idejâ, niti znadu obuči ih doličnom umjetničkom formom.

O. Dr. G.

SADRŽAJ

V. broja „Hrvatske Straže".

Na znanje i ravnanje.

Posljednji put molimo sve dužnike, da bezodvlačno pošalju pretplatu.

***Rukopise** za „H. Stražu" treba odsada slati **na dra Antu Alfirevića**, urednika, **u Splitu** (Dalmacija).*

***Pretplatu** treba slati samo na „Kuću dobre štampe" (oo. Kapucini), Rijeka.*

Uredništvo i uprava.